

62410

A.Ü.
SOYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AT(ULUSLARARASI İLİŞKİLER) ANA BİLİM DALI

AVRUPA GÜVENLİK SİSTEMİ VE BU SİSTEM İÇİNDE TÜRKİYE’NİN YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: PROF. DR. HALUK GÜNUĞUR

HAZIRLAYAN : NURGÜL BEKAR

ANKARA, 1997

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BÖLÜM I: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AVRUPA GÜVENLİK SİSTEMİ	6
1) TARİHSEL GELİŞİM	6
A) Soğuk Savaşın Dinamikleri	9
2) BATI AVRUPA BİRLİĞİ	14
A) Örgütün Kuruluş Amaç ve İlkeleri	18
B) Örgütün Kurumsal Yapısı	19
a) BAB Bakanlar Konseyi	19
b) Parlamento	20
c) BAB Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü	23
d) BAB'ın Askeri Yapısı	23
3) KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ (NATO)	26
A) Örgütün Kuruluş Amaç ve İlkeleri	27
B) Örgütün Kurumsal Yapısı	28
a) Kuzey Atlantik Konseyi (KAK)	28
b) Savunma Planlama Komitesi (SPK)	29
c) Nükleer Planlama Grubu (NPG)	29
d) Askeri Komite	30
e) Entegre Askeri Yapı	31
f) Ekonomik Komite	31
4) VARŞOVA PAKTI	31
A) Örgütün Kuruluş Amaç ve İlkeleri	32
B) Örgütün Kurumsal Yapısı	33
a) Siyasi İstişare Komitesi	33
b) Ortak Silahlı Kuvvetlerin Ortak Kumandası	33
c) Ortak Silahlı Kuvvetler (OSK)	34
d) Savunma Bakanları Komitesi (SBK)	34
e) Ortak Silahlı Kuvvetler Askeri Konseyi	34

BÖLÜM II : SOĞUK SAVAŞ SONRASI AVRUPA GÜVENLİK	36
SİSTEMİ	
1) KOMÜNİST BLOK'UN ÇÖKÜŞÜ	36
A) Komünist Hükümetlerin Çöküşü	36
B) Varşova Paktının Dağılışı	39
2) YENİ TEHDİTLER VE DEĞİŞEN GÜVENLİK KAVRAMI	43
A) AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası(ODGP)	47
B) Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği(AGSK)	51
3) BAB'IN DEĞİŞEN ROLÜ	52
4) NATO'NUN DEĞİŞEN ROLÜ	60
A) NATO'nun Genişlemesi Tartışmaları	65
5) AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI SÜRECİ	70
A) AĞIK İZLEME TOPLANTILARI	71
a) 1977-78 Belgrad Konferansı	72
b) 1980-1983 Madrid Konferansı	72
c) 1986-1989 Viyana Konferansı	73
B) AĞIK'IN 1989 SONRASI DEĞİŞİMİ	74
a) Paris Zirvesi (21 Kasım 1990)	74
i) Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA)	75
b) Helsinki Toplantısı (9-10 Temmuz 1992)	76
c) Budapeşte Zirvesi (2 Aralık 1994)	77
C) ULUSLARARASI GÜVENLİK VE AĞIT	79
BÖLÜM III: AVRUPA GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE	83
1) SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRKİYE'NİN	
GÜVENLİK POLİTİKALARI	83
A) 1945-1964 DÖNEMİ	83
B) 1964-1979 DÖNEMİ	87
C) 1979-1989 DÖNEMİ	90

2) SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI	91
3) TÜRKİYE-AVRUPA GÜVENLİK İLİŞKİLERİ	96
A) TÜRKİYE VE NATO	96
B) TÜRKİYE VE BAB	101
C) TÜRKİYE VE AGİT	108
a) Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması ve Türkiye	109
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	123

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEİÖ	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİF	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Forumu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AKKUM	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Müzakereleri
ANZUS	: ANZUS Council (ANZUS Pact)
AST	: Avrupa Savunma Topluluğu
AT	: Avrupa Toplulukları
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGG	: Birleşik Müşterek Görev Gücü
CEEC	: Council Europe for Economic Cooperation
COMECON	: Council for Mutual Economic Aid
ÇÖM	: Çatışmaları Önleme Merkezi
GGAÖ	: Güven ve Güven Artırıcı Önlemler
HAK	: Hükümetlerarası Konferans
ICBM	: Intercontinental Ballistic Missile
INF	: Intermediate Nuclear Forces

KAK	: Kuzey Atlantik Konseyi
KAİK	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NPG	: Nükleer Planlama Komitesi
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OSK	: Ortak Silahlı Kuvvetler
SALT I	: Strategic Arms Limitation Treaty
SBK	: Savunma Bakanları Konseyi
SDI	: Strategic Defense Initiative
SEATO	: South East Asia Treaty Organization
SPK	:Savunma Planlama Komitesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ÖZET

“Avrupa Güvenlik Sistemi ve Bu Sistem İçinde Türkiye’nin Yeri” adını taşıyan bu tez, giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezin giriş bölümünde Soğuk Savaş dönemi ve sonrasının Avrupa’da oluşan güvenlik sisteminin ne olduğu, geçirdiği evreler üzerinde durulmuş, bu evrelerde Türkiye’nin yeri anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın I., II. ve III. Bölümlerinde önce Soğuk Savaş dönemi daha sonra da Soğuk savaş sonrası dönemin güvenlik sistemi ve bu sistemi oluşturan örgütler incelenmeye çalışılmış, bu bağlamda Türkiye’nin Avrupa Güvenlik Sistemi içindeki yeri araştırılmıştır. Özellikle de Soğuk Savaş Sonrası dönemde Avrupa Güvenlik yapılanmasına ve Türkiye’nin konumuna ağırlık verilmiştir.

Tez boyunca açıklanmaya çalışılan fikirler ve ortaya çıkan sonuçlar kısaca şöyledir: Batı Avrupa 1948 Batı Birliği (1954’den sonra Batı Avrupa Birliği- BAB) ile birlikte ortak bir güvenlik sistemi oluşturmaya çalışmış, NATO ile bu çabalarına devam etmiş ve zamanla Batı Avrupa’nın güvenliğini koruyan esas örgüt NATO olmuştur. Doğu Avrupa ise NATO’ya karşı Varşova Paktı’nı kurmuş, Soğuk Savaş’ın tırmanmasıyla bu örgütlere iki blokun da katıldığı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) eklenmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan değişimler sonucu BAB yeniden canlandırılırken Varşova Paktı ortadan kalkmış, NATO da yeni döneme uyum sağlamak için çalışmalara başlamıştır. AGİK ise Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı haline getirilmiştir. AGİK’e üye olan eski Doğu Bloku üyeleri NATO ve BAB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmakta ve bu örgütlere tam üye olmak istemektedirler. Rusya-NATO ilişkileri ise diğer Doğu Bloku ülkeleriyle olan ilişkilerden farklı bir durum oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye de kendi konumunu ve güvenlik politikalarını yeniden gözden geçirmekte, yönü Batı’ya dönük olmakla birlikte ulusal güvenliği ve ulusal çıkarları için yeni politikalar geliştirmeye çalışmaktadır.

SUMMARY

This thesis, titled “The European Security System and Turkey’s Place Within The System”, consists of an introduction, three mainparts, and a conclusion. In the introductory part of the thesis, attempt was made to explain the security system which evolved in Europe before and after the Cold War Era, the phases it went through, and Turkey’s place in the phases. In part I., II., and III of the study, attempt was made to initially examine the security system before and after the Cold War Era together with the organizations involved in the making up of the system and, within this context, Turkey’s place in the European Security System. Special emphasis has been placed on the structuring of the European Security and Turkey’s position.

The ideas that have been attempt to be explained in the flow of the thesis and the emanating results are briefly as follows: Western Europe has made an effort to form a joint security system with the Western Union of 1948 (called the Western European Union- WEU-following 1954), has contiued this effort with NATO and, during the corse of time, NATO has become the main organization maintaining European security. In return, Eastern Europe established the Warsaw Pact as an opposition to NATO and, with the escalation of the Cold War, both organizations joined the The Conference for European Security and Cooperation (CSCE) with participation from the two blocs.

As a result of changes in the aftermath of the Cold War, WEU has been revitalized, Warsaw Pact ceased to exist, and NATO commenced worked to adjust itself to the new era. OSCE has been converted into the Organization for Security and Cooperation. Former East Bloc OSCE members are trying to develop their relations with NATO and WEU and desire to become full members to the these organizations. Russia-NATO relations present a different situation in comparison to relations with the east Bloc countries.

Turkey is also revising its own position and security policies in the aftermath of the Cold War by trying to develop new policies for both its national security interests and national interests as a country facing the direction of West.

GİRİŞ

1945 yılında İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Birinci Dünya Savaşı sonrası ortamından çok daha farklı bir yapılanmaya gidilmiştir. “Çok kutuplu” dünya yerini “iki kutuplu dünya”ya bırakmıştır. İngiltere’nin o zamana kadar uyguladığı dünya politikasından vazgeçmesi ve daha çok kendi içine çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu ABD doldurmuştur. ABD ve Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde “süper güç” politikası yürütmüşlerdir. Doğu ve Batı Bloklarından oluşan iki kutuplu dünyada, her iki kutup da kendi ideolojilerine uygun yapılanmaları gerçekleştirmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem 1980’lerin ortalarına kadar sürmüş, yaklaşık 45 yıllık bu dönemde önce Soğuk Savaş yaşanmış, dehşet dengesine ulaşılmış, 1962’de yaşanan Küba Krizi’nden (ya da Ekim Füzeleri Bunalımı) sonra siyasi ve ekonomik hayatta yumuşamaya geçilmiştir.

1980’li yıllarda Batı Bloku’nda, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en yüksek ekonomik seviyesine ulaşılması, ki bunda savaştan yenik çıkan Japonya ve Almanya’nın hızlı kalkınması çok etkili olmuştur, beraberinde siyasi değişimleri de getirmiştir. Batı Bloku’ndaki bu gelişmeler ve artan refah düzeyi, ekonomik açıdan çok geri kalan ve kaynaklarının büyük bir kısmını askeri yapılanmaya ayıran Doğu Bloku’nda hayal kırıklıklarına sebep olmuştur. 1985 yılında Mikhail Gorbaçov’un Sovyetler Birliği Komünist Partisi yönetimine gelmesi dünya siyasi ve ekonomik yapılanmasındaki değişikliklerin başlangıcı olmuştur, demek yanlış olmayacaktır. Sovyet lider Gorbaçov’un Glasnost (açıklık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) kavramlarının getirdiği demokratikleşme hareketleri, önce Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, daha sonra Sovyetler Birliği’nde ve Balkanlar’da kendisini hissettirmiştir. Sovyetler Birliği’nin bu demokratikleşme hareketlerini kontrol edememesi ve aslında ılımlı bir yaklaşım sergilemesi, komünist hükümetlerin çökmesine neden olmuştur.

Uluslararası arenada yaşanan bu olaylar Avrupa güvenlik sisteminde de köklü değişimlere yol açmıştır. Büyük ölçüde Sovyetler Birliği’nin egemenliği ve kontrolündeki Varşova Paktı’nın 1991 Temmuz’unda kesin olarak ortadan kalkmasıyla, NATO, BAB ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı yeni bir Avrupa güvenlik mimarisi oluşturma çalışmalarına girişmişlerdir. Bu çerçevede NATO’nun genişlemesi tartışmaları gündeme gelmiş, bu ülkelere yardım ve işbirliği

için önce Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi, ardından da Barış İçin Ortaklık kurumları oluşturulmuştur.

Gerçekte eskiden beri varolan, bugün de yeni bir şekil alan milliyetçilik, azınlık ve etnik sorunların su yüzüne çıkması özellikle Balkanlar ve Orta Asya gibi bölgelerde yaşanan sıcak çatışmalara neden olmuştur. Günümüzde Avrupa güvenliği terörizm, örgütlü suç, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklanması, siyasi mülteci ve kaçak işçiler gibi sorunlardan tehdit algılamaktadır. Yeni sorunlar, Avrupa'nın refahını tehdit ederken, mevcut güvenlik kurumlarının etkin bir şekilde işleyebilmesi için yeni mekanizmaların oluşturulmasını da gerekli kılmaktadır.

Sözünü ettiğimiz bu olaylar ışığında öncelikle NATO 1989 sonrası gerçekleştirdiği Londra (1990), Roma (1991) ve Brüksel (1994) Zirveleriyle kendini yenileme sürecine girmiştir. Sovyet tehditinin ortadan kalkması NATO'nun varlık nedeninin sorgulanmasına yol açmış, NATO'nun geleceği ile ilgili üç görüşü ortaya çıkarmıştır. Birincisi, Sovyet tehditi ortadan kalktığı için NATO'nun da kurulma sebebini yitirdiğini ve sona ermesi gerektiğini savunurken, ikinci görüş NATO'nun en azından bir müddet devam ederek daha sonra kendini feshetmesini savunmuştur. Son görüş ise Sovyet tehlikesinin ortadan kalktığını kabul etmekle birlikte, tehdit algılamalarının değiştiğini, bu yüzden NATO'nun günün gereklerine uygun bir yapılanmaya gitmesi gerektiğini savunmuştur. Sonuç olarak NATO'nun devam etmesini savunan görüş kabul görmüş ve bu yönde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Bugün NATO genişleme eğilimleriyle birlikte Avrupa'nın temel güvenlik örgütü olarak varlığını sürdürmektedir.

NATO bünyesinde yapılan bu çalışmalar doğal olarak Sovyetler Birliği'nin yerini alan Rusya Federasyonu'nun da etkilemekte ve NATO'nun genişlemesini kendisine yönelik bir tehdit olarak görmektedir. Özellikle genişleme için ilk sırada sayılan ülkelerin Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve belki Slovenya'nın olması Rusya Federasyonu'nu son derece endişelendirmektedir. Rusya Federasyonu NATO genişlemesine kesinlikle karşı çıkmakta, ancak anılan bu ülkelerin topraklarında nükleer silahların konuşlandırılmaması koşuluyla genişlemeye ılımlı yaklaşabileceğini, aksi takdirde bu ülkelere yerleştirilecek NATO silahlarının kendi güvenliğine yönelik olacağını söylemektedir. Bu bağlamda Rusya Federasyonu ile çözüm arayışları sürdürülmektedir, zira Rusya'sız bir Avrupa güvenliğinin gerçekleşmeyeceği düşünülmektedir. Avrupalı devletler, yeni Avrupa güvenlik

sisteminin Rusya'ya rağmen değil, Rusya'yı da içine alarak oluşturulmasını istemektedirler.

NATO'daki bu değişime paralel olarak 1948'de kurulan ve 1954'de revize edilen Batı Avrupa Birliği 1984'den itibaren yeniden önem kazanmış ve Avrupalıların NATO'dan ayrı olarak, kendi savunmalarını üstlenme arzularını gerçekleştirmek için en uygun platform olarak görülmüştür. Aslında elli yıllık bir süre için imza edilen Brüksel Antlaşması daha sağlam bir kurumsallaşma içine girmiş ve sürenin dolduğu 1998'den sonra da devam edeceği yönünde eğilimler baş göstermiştir. Haziran 1992 Oslo, Temmuz 1993 Helsinki ve Ocak 1994 Brüksel'de yapılan BAB Zirveleri'nde alınan kararlar, BAB Konvansiyonel kuvvetlerine gerekli müdahale yolunu açmış ve barışı muhafaza etmek için Birleşmiş Milletler ve AGİK'in desteklenmesini sağlamıştır. Öte yandan ülkelerin uluslararası güce iştiraki yine kendi ulusal kararlarına bırakılmak suretiyle BAB kuvvetleri, eski Yugoslavya'nın içinde ve çevresinde yapılan farklı operasyonlarda yer almıştır.

1975'de imzalanan Helsinki Son Senedi'yle kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK)'de bu yeniden yapılanma sürecinde diğerlerinden geri kalmamıştır. Soğuk Savaş yıllarında anılan iki blokun buluşma yeri olan AGİK bugün, Rusya'nın da etkisiyle bir örgüt haline gelmiş, 1994 Budapeşte Konferansı sonucunda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır.

Dünyada ve özellikle Avrupa'da meydana gelen 1989 sonrası ekonomik, siyasi ve askeri gelişmeler ana hatlarıyla özetlendikten sonra, Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan yeni güvenlik sisteminin tek bir çalışma içinde incelenmesi ihtiyacından hareketle öncelikle Avrupa'daki durum incelenmiştir. Oluşmaktaki bu yeni sistem içinde Türkiye'nin de yeni bir yapılanmaya gitmesi gerektiği düşünülerek, bu bağlamda Türkiye'nin algıladığı tehditler üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin Avrupa güvenliğindeki yeri araştırılmış ve Avrupa güvenliğinin üç temel örgütü olan BAB, NATO ve AGİT'le Türkiye'nin ilişkileri ortaya konmak istenmiştir.

Dünyadaki bu gelişmeler üç kıtayı birleştiren çok özel bir coğrafyaya sahip Türkiye'yi de en az Avrupa devletleri kadar, hatta daha da çok etkilemiş, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki Avrupa'nın güvenlik yapılanmalarında sahip olduğu jeostratejik önemi kaybetmemek için Türkiye'nin eskisinden çok daha fazla çaba harcamasını gerektirmiştir. Bu bağlamda Türkiye 1945 sonrası döneme göre

istikrarsız bir bölgede kalmış, dolayısıyla ABD ve Avrupalı ülkelerle tehdit algılamalarında da farklılıklar oluşmuştur. İki kutuplu düzende Batı Blokunun kalesi olan Türkiye bugün Avrupa güvenliğinde marjinal konuma düşme tehlikesiyle adı geçen platformlarda etkinliğini muhafaza etmeye çalışmaktadır. Zira Türkiye kendi bölgesinde, NATO'daki müttefikleri için ikincil planda kalan tehditler algılamaktadır. Eski Sovyetler'den gelen askeri tehlikeler azalırken komşu ülkelerden gelen tehditler artmıştır.

Türkiye'nin iç siyasi ve ekonomik yapısı da izlediği istikrarsız seyriyle, dış politikada kararlı adımların atılmasını güçleştirmektedir. Bu yüzden Türkiye uluslararası örgütler nezdinde zor durumlara düşmekte, kendi iç siyasi durumu koz olarak karşısına çıkarmaktadır.

Şekillenmekte olan Avrupa güvenliğinde Türkiye, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'yla birlikte kilit bir role sahip olacaktır. Özellikle çevresinde ve içinde bir çok sorunu barındıran, şimdiye kadar Batı yanlısı bir politika izlemiş olan Türkiye'nin bundan sonra neler yapacağı son derece önemli bir konudur. İşte bu noktadan hareketle yeni Avrupa güvenlik sisteminin ve bizzat Türkiye'nin bu sistemdeki yerinin ne olacağı büyük önem arzemesi böyle bir çalışma yapmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çalışma bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde Soğuk Savaş dönemi ve sonrasının Avrupa'da oluşan güvenlik sisteminin ne olduğu, geçirdiği evreler üzerinde durulmuş, bu evrelerde Türkiye'nin yeri anlatılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde, Soğuk Savaş Dönemindeki Avrupa güvenlik sistemi ve bu sistem içindeki örgütler ele alınarak, BAB, NATO ve Varşova Paktı kuruluş amaç ve ilkeleri, kurumsal yapıları açısından incelenmiştir. Son olarak örgütlerin uluslararası sistem içindeki yerleri verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü Sovyetler Birliği'ndeki 1985 sonrası politikaların yolaştığı olaylar ve bunların sonucu ortaya çıkan yeni ortam incelenirken, değişikliklere yol açan olayların nedenleri ve bugünkü durumları üzerinde durulmuştur. Varşova Paktı ve komünist sistem çökerken NATO ile BAB'ın yeniden yapılanma çalışmaları, değişen rolleri incelenmiş; 1975'de imzalanan Helsinki Son

Senedi'yle oluşturulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİT) süreci de bu bölümde ele alınmıştır.

Avrupa güvenliğinin Soğuk Savaş ve sonrası dönemleri bu şekilde verildikten sonra, üçüncü bölümde aynı metod Türkiye için kullanılmıştır. Türkiye'nin güvenlik politikaları da anılan iki dönem için incelenmiştir. Ardından Türkiye'nin BAB, NATO ve AGİT'le ilişkisi araştırılmış, bu örgütler bakımından Türkiye'nin önemi üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde ise çalışmadan çıkarılan bulgular yer almış; Avrupa ve Türkiye'nin gelecekteki tehdit algılamaları ve bu tehditler üzerine oluşturabilecekleri yapılar üzerinde durulmuştur.

BÖLÜM I: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AVRUPA GÜVENLİK SİSTEMİ

1) TARİHSEL GELİŞİM

1945'te yapılan Yalta Konferansı uluslararası politikada aslında bir anlaşma yapmamış, bilakis Avrupa'nın iki süper güç tarafından paylaşılmasını sağlamıştır.¹ İkinci Dünya Savaşı sonrasının belki de en önemli özelliği, o zamana kadar uluslararası ilişkilerin odaklaştığı Avrupa'nın ikinci plana düşmesi ve dünya güç dengesini, ABD ile toprakları esas itibarıyla Asya kıtasında bulunan Sovyetler Birliği'nin saptamasıdır.²

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupayı kurtaran güçler esas olarak ABD ve SSCB idi. Churchill, Alman topraklarını işgalinde ABD ve İngiltere'nin mümkün olduğunca doğuya doğru ilerlemesi taraftarıydı. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde atom bombasına dayanan bir askeri güce sahip ABD dünyaya hakimdi; ama Sovyetler Birliği de Doğu Avrupa ve Asya'da geniş topraklara hükmediyordu. Savaşın sonunda ABD ve Sovyetler Birliği arasında anlaşmazlık ve güvensizlik henüz su yüzüne çıkmış değildi. Almanya'nın teslim olduğu gün Ruslar ABD Büyükelçiliği önünde tezahüratta bulunmuşlar ve daha sonra ABD'nin, Sovyetler Birliği'ne karşı çevreleme politikasının mimarı olan, ABD'nin o zamanki Berlin Büyükelçisi George F. Kennan ABD bayrağının yanına bir de Sovyet bayrağı asmıştı. Oysa 1948'e gelindiğinde bu durum oldukça değişecektir.

26 Haziran 1945'te Nazi Almanyasının çöküşünden kısa bir süre sonra ve Japonya'nın teslim oluşundan hemen önce elli ulusun temsilcisi San Fransisko'da Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesini imzaladı. BM Örgütünün kurulması yolundaki çalışmalar savaşın ilk yıllarında başlamıştı. Bu çalışmalar 14 Ağustos 1941'de Atlantik Bildirisi ve 1 Ocak 1942'de BM Beyannamesi ile somutlaşmıştı. Amacı "barış ve güvenliği korumak" olarak belirtilen BM Örgütü pratik olarak tüm dünyanın gücü ve zenginliğini elinde tutuyordu. Ama bu büyük avantaj Birleşmiş Milletler'e güvenlik alanında bir yaptırım gücü sağlamıyordu.³ Bu yüzden de Batı, güvenlik

¹ Wolfgang W., "Auf der Suche nach einer neuen Ordnung in Europa", *Europa-Archiv*, Folge 23/1989, s.699-700.

² Sander O., *Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşı'ndan 1980'e Kadar*, İmge Yayınevi; Ankara, 1989, s.264.

³ BM Antlaşması'nın 7. Bölümünde "Barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda yapılacak hareket" başlığı altında düzenlenen 39-51. Maddelerle BM Güvenlik Konseyi'ne uluslararası

alanında bir yapılanmaya ihtiyaç duyuyordu. Zira 1945 yılında en iyimser görüş dahi uluslararası ortamın henüz düzelmediğini, düşmanlıkların yok olmadığını söylüyordu.⁴

İki büyük askeri gücün ve sanayi ülkesinin (Almanya ve Japonya) yenilmesi Sovyetler Birliği'nin doğusunda ve batısında büyük bir güç boşluğu yaratmıştır. 1947 Moskova Konferansı'nda Rusya ve demokratik ülkeler arasında savaş sonrası işbirliği devresinin bittiğinin ortaya çıkması, bu güç boşluğunu Sovyet uygulamaları karşısında uzun süre tepkisiz kalan Batı demokrasileri için de tehlikeli yapmaktaydı. Batı demokrasileri güvenlik endişelerinin yanısıra kendi bozuk ekonomilerini de düzeltmek zorundaydılar. Öte yanda Sovyetler Birliği Doğu Bloku ülkelerini siyasi, ekonomik, askeri anlaşmalar ağıyla⁵ kendine bağlayarak bu ülkeleri kontrolü altına alıyordu. Böylece BM Güvenlik Konseyi çalışmalarını sahip olduğu veto hakkıyla engelleyen Sovyetler Birliği Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda da güçlü bir duruma gelmişti.

Batılı ülkeler Sovyetlerin bu tutumu karşısında kendilerini kurtarmaya çalışırken, ABD de savaştan yenik çıkmış Avrupa ülkeleri ve Sovyet tehditi altındaki ülkelere önce 1947 Truman Doktrini yardımı sonra da yine 1947 Marshall yardımı ile yardım ediyordu. Aslında bu yardımdan Rusya'nın da faydalanması gerekirken Stalin, Amerikan yardımını kabul etmemiş, tepki olarak da KOMİFORM'u kurmuştu. 1947'de kurulan KOMİFORM'a üye kıtadaki dokuz ülkenin komünist partileri⁶ düşman olarak gördükleri Marshall Planına karşı savaşıma amacı etrafında toplanmıştı.⁷

Sovyetler Birliği 4.5 milyonluk bir orduya sahipti ve iyi silahları vardı, ayrıca kendi nüfuz sahası içindeki devletlerin de orduları üzerinde etkiliydi. Sovyetler Birliği'nin Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'ı tekrar silahlandırması bu üç ülkeyle

güvenliğin korunması ve sağlanmasıyla için yetkiler verilmiştir. 48. Maddenin birinci paragrafında "Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusundaki kararlarının yürütülmesi için gerekli önlemler, Konsey'in değerlendirmesine göre, ya BM'in tüm Üyeleri ya da bunlardan bazıları tarafından alınır" denmektedir. Ancak bu üyelerin komünist ve kapitalist olmak üzere farklı iki bloktan olmaları kararların çıkmasını engellemiştir. Bkz., *Birleşmiş Milletler Anlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü*, Birleşmiş Milletler Türk Derneği ve Birleşmiş Milletler Türkiye Temsilciliği Ortak Yayını, Ankara, 1982, s.25.

⁴ Lord Ismay, *NATO: The First Five Years, 1949-1954*, Bosch-Utrecht; Hollanda, 1955, s.9.

⁵ 1943-49 arasında D. Avrupa'da bu şekilde 23 anlaşma imzalandı.

⁶ Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya, Bulgaristan, Macaristan, Arnavutluk, Yugoslavya. Kominform 1956'da dağılmıştır.

⁷ Bkz. *Infra.*, s.10.

1947’de imzalanan barış antlaşmalarının doğrudan ihlaliydi⁸. Üstelik Sovyet silah sanayisi de bütün gücüyle çalışıyordu. Bu tehlike karşısında Batının silahlı güçleri zayıf, koordinasyonsuz ve büyük oranda modern teçhizatın yoksundu. Gerçekte bu dönemde Sovyetlerin Batı Avrupa’yı işgal etmesini engelleyen tek şey ABD’nin sahip olduğu atom bombasıydı.⁹

1948 Şubatı’nda Çekoslovakya’da gerçekleştirdiği darbeye¹⁰ Sovyetlerin, Doğu ve Orta Avrupa ile Balkanlardaki hakimiyeti tamamlanmış oluyordu. Orta Avrupa’daki bu en demokratik ülkedeki darbe Sovyetler Birliği’ni Batı Avrupa’nın sınırına getirmişti. Batılılar bundan sonra sıranın Batı Avrupa’ya geleceğini düşünerek kaygılanmışlardır.¹¹ Çekoslovakya Darbesi, Batılılara, aralarında dayanışma ve işbirliği oluşturmak için sürenin ne kadar az olduğunu göstermiştir.¹² Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa’ya nüfuz edişi sonucunda İngiltere ve Fransa yanlarına Benelux ülkelerini de katarak, 17 Mart 1948’de Brüksel Paktı’nı kurmuştur.¹³ Eylül 1948’de ise Brüksel Antlaşması çerçevesinde bir askeri organ kurulmuş ve Batı Birliği Savunma Örgütü adını almıştır.¹⁴

Brüksel Antlaşması Teşkilatı¹⁵, Batı Avrupa’nın ortak savunması için geniş bir planın uygulandığı ilk yıllarda çok başarılı olmuştur. Bu plan, ortak bir komuta merkezi ve radar kullanımına dayalı olarak, hava savunma sisteminin bütünleştirilmesini de içermiştir. Sınırlı sayıda da olsa ortak tatbikatlar yapmanın yanı sıra karşılıklı yardımlaşma esasına dayalı silah ve teçhizat üretimi organize etmek suretiyle anılan beş kurucu üye, askeri eğitim ve silah konularında ortak standartlar geliştirmişlerdir.¹⁶

⁸ 10 Şubat 1947’de Paris’te İtalya, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya arasında imzalanan barış antlaşması bu ülkelerin silahsızlandırılmasını öngörüyordu.

⁹ Lord Ismay, a.g.e., s.7.

¹⁰ İkinci Dünya Savaşı’nda Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Çekoslovakya’daki Komünist Partisine yardım etmiş, savaş sonunda da Çekoslovakya’da Komünist Parti en güçlü parti haline gelmişti. Ancak iktidarda değildi. 1948’de Sovyetler Birliği’nin de desteğiyle Çekoslovakya’da komünistler bir darbe sonucu iktidara gelmişler ve Halk Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır. Bkz., *Britannica*, Encyclopedia Britannica Inc., Vol.3, 1994, s.837.

¹¹ Sander O., a.g.e., s.212.

¹² Hawtrey, R. G., *Western European Union: Implications for The United Kingdom*, Royal Institute of International Affairs; Herfordshire, 1949, s.12.

¹³ Movat, R. C., *Creating the European Community*, London, 1973, s.41, ayrıca Urwin, D. W., *History of European Integration Since 1945*, Longman Group U. K. Ltd.; London, 1991, s.17.

¹⁴ Görtemaker M., “Zwang zur Koexistenz in den fünfziger Jahren, *Informationen zur Politischen Bildung* 245, 4 Quartal 1994, s.22-23.

¹⁵ Brüksel Antlaşması Teşkilatı için bkz. *Infra*. s.14-25.

¹⁶ Urwin, D. W., a.g.e., s.17-18.

Brüksel Antlaşması Örgütü, bir başka deyişle Batı Birliği ilk yıllardan sonra fazla bir başarı ve etkinlik gösterememiştir. Sovyetlere karşı yanlarında ABD'ye ihtiyaç duyan Batı Avrupa ülkeleri Amerikan Kongresi'nin Vandenberg Kararı¹⁷ sonucu ABD ve Kanada'yla bir savunma örgütü kurmak için müzakerelere girişmişlerdir. Müzakerelerin ardından 4 Nisan 1949'da Washington'da Benelux ülkeleri, İtalya, Danimarka, Kanada, Portekiz, Norveç, İzlanda, İngiltere, Fransa ve ABD arasında imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'yla NATO kuruldu. Yunanistan ve Türkiye 1952'de, Federal Almanya ise 1955'de NATO'ya katıldılar.

A) Soğuk Savaşın Dinamikleri

İkinci Dünya Savaşı bir tarafın yenilgisi, diğer tarafın da zaferiyle sonuçlanmıştır.¹⁸ Savaşın ardından yenilen devletlerin bir kısmıyla yapılan Paris Barış Antlaşmaları gerçek bir barış ortamı kuramamış, tersine Soğuk Savaşa geçişi hızlandırmıştır.¹⁹ Soğuk Savaş iki blok arasındaki çatlağı derinleştirmiş; Avrupa'dan dünyanın diğer bölümlerine sürekli yayılan bir seyir izlemiş ve destekleyici askeri ittifakların kurulmasının yanı sıra iki blok arasında giderek şiddetlenen bir silahlanma yarışı yaratmıştır.²⁰

Soğuk Savaş üç evreye ayırabiliriz: 1953'e kadar olan birinci dönem; 1953'den 1970'lerin sonuna kadar olan ikinci dönem ve 1979-1991 arası son dönem.²¹ Soğuk Savaşın birinci aşaması Sovyet lideri Stalin'in 1953'deki ölümüne değin sürmüştür. Birinci dönemde her iki taraf da birbirinin saldırganlığından çekinerek politikalar üretmişlerdir. Nitekim Stalin için bu dönemde en büyük endişe kaynağı Orta Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sonunda kazandıklarını muhafaza edebilmektir. Batı da Sovyet nüfuzunun kendi bölgelerine yayılabileceğinden endişe etmiştir.²²

Batı'nın Sovyetler'den duyduğu endişe Truman Doktrini'nin ilanına yol açmıştır. 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Truman'ın Kongre'ye yaptığı konuşma ile ilan edilen bu doktrin Sovyet tehdidi altındaki Türkiye ve Yunanistan'a acil yardım

¹⁷ Bkz. *Infra*. s.26.

¹⁸ Brzezinski Z., "The Cold War Its Aftermath", *Foreign Affairs*, Fall 1992, s.31-47.

¹⁹ Bu dönemle ilgili olarak bkz. Douglas R., *From War to Cold War 1942-1948*, St. Martin's Press; New York, 1981.

²⁰ Kennedy P., *Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri*, İş Bankası Yayınları; Ankara, 1990, s.440-445.

²¹ Brzezinski Z., *a.g.m.*, s.336.

²² Bu dönemdeki Berlin Ablukası, Yunanistan İç Savaşı, Türkiye ve İran üzerindeki Sovyet baskıları Batılıların bu endişesinin temelini oluşturmuştur.

yapılması çağrısında bulunuyordu. Ancak Truman'ın Kongre'deki sözleri acil yardım çağrısının da ötesine gidiyordu:

*“Silahlı azınlıklar veya dış baskılarla boyunduruk altına alınmaya karşı koyan özgür halkları desteklemek ABD'nin politikası olacaktır.”*²³

ABD'nin ilan ettiği Truman Doktrini bir anlamda iki kutuplu dünyanın resmen ilanı ve Soğuk Savaşın da ilk adımı olmuş, ayrıca Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki bölünmeyi çok daha kesin çizgileriyle ortaya koymuştur.²⁴ Truman Doktrini ile “çevreleme politikası”nı²⁵ başlatan ABD, aslında Türkiye ve Yunanistan'a toplam 400 milyon dolarlık bir askeri yardım yapmayı öngörüyordu. Bu yardımın 300 milyonu Yunanistan'a, 100 milyon doları da Türkiye'ye verilecekti. Ancak askeri yardımın sonuca ulaşabilmesi için bir ekonomik yardım programıyla desteklenmesi gerekiyordu.²⁶ Ekonomik yardım programı da ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmayla açıklanmıştır. Marshall Planı'nın Truman Doktrin'inden farklı yanı verilecek ekonomik yardım için Avrupa devletlerinin biraraya gelip girişimde bulunmasını söylüyordu. Marshall Planı çerçevesinde 16 Avrupa devleti biraraya gelerek Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (C.E.E.C) adı altında 1947-1951 yıllarında çalışmalar yapılmıştır.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri Marshall Planına davet edildikleri halde katılmamışlar, üstelik bunu kendilerine karşı bir plan olarak algılamışlardır.²⁷ Bu bağlamda Sovyetler Birliği 1947'de Doğu Avrupa devletleriyle ideolojik birliğin gerçekleştiği KOMİNFÖRM'u ardından da Ocak 1949'da Doğu Avrupa'yı Sovyetler Birliği ekonomisine bağlayan COMECON'u kurmuştur. KOMİNFÖRM'un kurulması dünyanın kapitalist devletlerle, sosyalist devletler arasında bölünmesini sağlamak yolunda Sovyet yöneticilerinin attıkları ilk adım oluyordu.²⁸ COMECON'un amacı, üye devletler arasında işbirliğine, veya iş bölümüne dayanan planlı bir kalkınmanın sağlanmasıdır ve bu örgüt bir anlamda Doğu Bloku'nun “ortak pazarı”dır. Böylece

²³ Kaplan L.S., *NATO and The United States*, Twayne Publishers; Boston, 1988, s.15.

²⁴ Sander O., *a.g.e.*, s.206-208.

²⁵ Bu politika Sovyet askeri tehdidi ya da bir komünist devlet tarafından desteklenen iç savaşların hüküm sürdüğü bütün devletlere yardım yapmak şeklinde özetlenebilir. ABD'nin bu politika doğrultusunda yaptıkları Soğuk Savaşın dinamiklerini oluşturmaktadır.

²⁶ Kaplan L. S., *NATO and The United States*, a.g.e., s.15-16.

²⁷ Kennedy P., *a.g.e.*, s.442.

²⁸ Gönülbol M., *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, AÜ SBF Yayınları; Ankara, 1989, s.461.

1949 yılında tüm boyutlarıyla (siyasi, ekonomik, coğrafi) Doğu Bloku ortaya çıkmıştır.

Soğuk savaşın bu ilk döneminde yaşanan Çekoslovakya Darbesi (1948), Kore Savaşı (1950-1951) ve İran üzerindeki baskılar uluslararası politikadaki kutuplaşmayı artıran önemli kilometre taşları olmuştur. 1948 yılında Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'daki çoğulcu hükümeti devirmesiyle gerçekleşen Prag Darbesi²⁹ Batı Avrupa'yı artık sıranın kendilerine geldiği yolunda endişelendirmiş, bunun sonucu olarak Avrupa'da güvenlik çalışmaları yoğunlaşmış, nihayet Brüksel Antlaşması ve NATO'ya giden yol açılmıştır.

Kore Savaşı ise ABD'yi Asya'nın merkezinden atmak ve Japonya'ya gözdağı verme çabası olarak yorumlanmaktadır.³⁰ ABD Kore Savaşı ile Avrasya'nın doğusunda da varolacağını kanıtlamak istemiştir.

Batı Soğuk Savaşın birinci döneminde esas olarak eski düşmanları Almanya ve Japonya'nın siyasi bütünleşmesi üzerinde durmuştur. Birinci dönem 1953'de Stalin'in ölümü ile son bulmuştur.

1953 sonrası ikinci dönemde Batı ve başta ABD, daha atak bir politika izlemişlerdir. Nitekim dönemin ABD Dışişleri Bakanı J. F. Dulles açıkça ABD'nin Orta Avrupa'yı Sovyet hegemonyasından kurtarma politikasını benimsediğini söylemiştir.³¹ Almanya'nın NATO içinde yeniden silahlandırılması da bu politikanın bir uzantısıdır.

İkinci dönemde Sovyetler Birliği'nde Kruşçev de yeni bir strateji ortaya koymuştur. Bu strateji üç unsura dayanmaktadır: ABD'nin caydırıcılığını etkisizleştirmeye yönelik artan Sovyet stratejik gücü; Sovyetlerin ekonomik gücünün artırılması ve böylece gelişmekte olan ülkeler için bir çekim merkezi haline gelmesi; dünyada “ulusal özgürlük” mücadelelerinin artarak devam etmesini sağlamak ve böylece yeni ortaya çıkan 3. Dünya ülkeleri ile Sovyet Bloku arasında ilişki kurmak.

²⁹ Kennedy P., *a.g.e.*, s. 442.

³⁰ Brzezinski Z., *a.g.m.*, s.38.

³¹ Lord Ismay, *a.g.e.*, s.6.

Anılan dönemin esas özelliği saldırgan bir Sovyet tutumunun görülmesidir. Sovyetlerin füze yapımında kaydettikleri ilerlemeler³²; Sovyet siyasi ve askeri nüfuzunun Ortadoğu'ya girmesi; Sovyetlerin Küba'da jeostratejik açıdan önemli bir üs elde etmeleri bu saldırgan tutumun göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemde Berlin ve Küba'da iki kısa fakat tehlikeli ABD-Sovyet karşılaşması da olmuştur.³³ Sovyet silah sanayiinde kaydedilen gelişmeler sonucunda 1960'larda yıllardır süren Amerikan üstünlüğü sona ermiş ve iki süper güç arasındaki güç farkı giderek azalmıştır.³⁴

1964'de Kruşçev'in düşüşüne rağmen Sovyet stratejisi ana hatlarıyla Brejnev döneminde de devam etmiştir. Batı'yla bir çeşit boy ölçüşme şeklinde yürütülen bu strateji Sovyet ekonomisini çok zorlamıştır. Anılan dönemde Doğu ve Batı Blokları arasında iki alanda kısmi bir uzlaşma görülmüştür: Silahsızlanma çalışmaları ve Avrupa'daki yumuşama. Avrupalı devletler, ABD'nin güvenlik şemsiyesinden yararlanarak 1970'lere güçlü bir ekonomik yapı ile girmişler ve bundan sonra Soğuk Savaşın o gün gelinen noktasında bazı çatışmaları sona erdirmek için Doğu Bloku ile müzakere yolunu seçmişlerdir. Bu dönemde "Urallara kadar Avrupa" ve "Ostpolitik" terimleri kritik Doğu-Batı sorunları üzerine Batı Avrupa'nın takındığı farklı bir tutumun göstergeleriydi.

Aynı dönemde Vietnam Savaşının ABD kamuoyunda yarattığı hoşnutsuzluk, ABD'nin Avrupa'dan izolasyon duygusunun güçlenmesine neden olmuş ve buna bağlı olarak "eve dön (go home) Amerika" sloganları yaygınlaşmıştır. Amerikan stratejik gücü siyasi olarak caydırıcılığını yitirmesi Sovyetler Birliği'nin saldırgan tutumunun 1970'lerin ikinci yarısında da sürmesine sebep olmuştur. Sovyet askerleri Vietnam, Etiyopya, Yemen, Küba ve Ortadoğu ülkelerinde konuşlandırılmış, aynı zamanda Mozambik, Angola ve başka yerlerde de Sovyet askeri güçleri aktif olarak çalışmıştır.

Anılan dönemde Sovyetler Birliği'nin askeri gücü gerçekten dünya barışını tehdit edecek boyuta ulaşmıştır. Batı Avrupa ve Japonya'yı hedefleyen SS-20'lerle

³² 26 Ağustos 1957'de ilk ICBM denemesini yapan Sovyetler Birliği, 4 Ekim 1957'de ilk Sputnik'i fırlatmıştır.

³³ Bkz., Görtemaker M., "Vom Kalten Krieg zur Ara der Entspannung", *Informationen zur Politischen Bildung* 245, 4 Quartal 1994, s.26.

³⁴ Sander O., a.g.e., s.340-344.

birlikte Sovyetler Soğuk Savaş boyunca ilk kez bloklararası bir gerginlikde sonucu belirleme gücüne sahipmiş gibi gözüküyordu.

Soğuk Savaşın üçüncü dönemini genel olarak 1979-1991 süresiyle sınırlayabiliriz.³⁵ Bu dönemde Batı aşamalı olarak ideolojik inisiyatifi yeniden ele geçirmiştir. Doğu Blokunda siyasi ve ideolojik bir kriz ortaya çıkmıştır. ABD silahlanma yarışında son noktayı artık koymuştur ve yaklaşık on yıl süren bu dönemde zafer Batı'nındır.

Bu son dönemde bazı olaylar uluslararası politikada bir dönüm noktasının başlangıcıdır: Aralık 1979'da Sovyetler Birliği Afganistan'ı ABD'nin karşılık vermeyeceği varsayımlarına dayanarak işgal etmişti.³⁶ Ancak Afganistan istilası ABD'yi bütün Soğuk Savaş boyunca ilk defa doğrudan Sovyet askerlerini öldürmeye yönelik bir politika izlemeye zorlamıştır. Carter yönetimi sadece Afgan gerillalarını desteklemekle kalmamış, bu gerillaları desteklemek üzere Pakistan, Çin, suudi Arabistan, Mısır ve İngiltere'den oluşan bir koalisyon oluşturmuş, Pakistan'a da muhtemel bir Sovyet askeri müdahalesine karşı açıkça güvence garantisi vermiştir. Reagan Döneminde de bu politikalar genişleyerek devam etmiştir.

Afganistan işgalinin ardından 1980'lerin başında Çin ile ABD arasında stratejik sonuçları olan bir işbirliğine giriyorlardı. Bu işbirliği Sovyetler Birliği'ni global anlamda bir çevreleme politikasıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca Carter yönetimi dünyanın her yerine müdahale edebilecek bir mobil güç "hızlı konuşlandırma kuvveti"nin oluşturulmasını başlatmıştır. Daha önemlisi ABD, NATO'daki müttefikleriyle aldığı bir karar çerçevesinde Sovyet SS-20'lerine cevap vermek üzere yeni ve vurucu gücü yüksek Amerikan orta menzilli füzelerinin (INF) Avrupa topraklarında konuşlandırılmasını gerçekleştirmiştir.

ABD'nin bu savunma yapısını oluşturması ve Yıldız Savaşları Projesi'ni (Strategic Defense Initiative-SDI)³⁷ başlatması Sovyetleri şaşırtmış, aynı zamanda

³⁵ Brzezinski Z., *a.g.m.*, s.41-42.

³⁶ Krakowski E., "Afghanistan and Soviet Global Interests", *Afghanistan*, ed. Klass R., Freedom House, New York, 1987, s.98.

³⁷ Bu plan, 2000 yılına doğru geliştirilebilecek bir savunma sistemini öngörmektedir. Basın mensuplarının son yıllarda çok seyirci çekmiş bir bilim kurgu filminden esinlenerek taktıkları adla "yıldızlar savaşı" aslında savunmaya yönelik bir girişimdir. Burada nükleer silahları etkisiz ve modası geçmiş hale getirecek bir yüksek teknolojinin geliştirilmesi söz konusudur. Bu savunma sisteminde, uzaya değişik yörüngelere yerleştirilmiş, çeşitli yöntemlerle LASER ışınları oluşturabilecek ve bunlarla

kaynaklarını da çok zorlamıştır. Sovyet liderleri ABD ile silahlanma alanında boy ölçüşemeyeceklerini anlamışlardır.

1970'lerin ikinci yarısında Carter yönetimi insan hakları kampanyası başlatmıştır. Bu kampanya önce Doğu Avrupa'da, sonra da Sovyetler Birliği'nin kendisinde değişiklikler yaratmaya başlamış ve evrensel insan hakları değerlerine ulaşma çabalarını hızlandırmıştır. İnsan hakları kampanyası ve Batı'nın Sovyetlere karşılık vermek üzere oluşturduğu askeri yapı sadece Sovyet saldırganlığını engellemekle kalmamış, Sovyet siyasi ve sosyo-ekonomik sisteminin kendi içindeki krizi de yoğunlaştırmıştır.

1980'lerin ortasında başa gelen yeni ve daha genç Sovyet yönetimi komünist sistemin başarısızlığını anlayarak içte ve dışta bu sistemi yeniden canlandırıcı politikalara girişmişler, bunu yapmak için de Reagan yönetiminin 1985'de uzattığı zeytin dalını reddetmemişlerdir. Ancak iç reformlar Sovyet sistemini canlandırmaya yetmemiş, bilakis zayıflıklarını su yüzüne çıkarmıştır.

Yaşananlar Moskova'yı iki seçenekle karşı karşıya bırakmıştır: ya silahlanma yarışına devam edecektir, ya da sistemde reform yapabilmek için batıyla uzlaşacaktır. Sovyetler Birliği ikinci yolu seçmiştir. Bu yol Sovyetler Birliği ve Orta ve Doğu Avrupa'da önce büyük bir kaosa yol açmış, sonra da kaos yerini teslim olmaya bırakmıştır.³⁸

2) BATI AVRUPA BİRLİĞİ (BAB)

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıkılmış ve bölünmüş Avrupayı yeniden yapılandırmak, bütünleştirmek ve böylesi bir savaşın bir daha yaşanmaması için gerekli tedbirleri almak amaçlarıyla kıta Avrupası'nda önemli gelişmeler olmuştur. Bu girişimlerin bir kolunu da 1948'de imzalanan Brüksel Anlaşması'yla kurulan Batı Avrupa Birliği oluşturmuştur.

Sovyetlerin, Batılı rejimlerle mücadele etmek ve onları yoketmek niyetinde olduklarını söylemeleri Batılılarda haklı olarak bir güvenlik endişesi yaratmış, bu konudaki çabalar yoğunlaşmıştı. Ama bundan önce benzer görüşlü ülkeler arasında

uçmakta olan füzeleri vurabilecek uyduların konuşlandırılması öngörülmektedir. Gönübol M., *a.g.e.*, s.517-518.

³⁸ Bundan sonraki gelişmeler ikinci bölümde ele alınacaktır.

BM çerçevesi içinde bir savunma ittifakı oluşturulması fikri 1946 Martı'nda Missouri'de Churchill'in yaptığı bir konuşmada geçiyordu. Bu fikir bir yıl sonra Mr. Louis S. St.Laurent (daha sonra Kanada Dışişleri Bakanı) tarafından tekrar ele alındı. Laurent Eylül 1947'de BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında barışsever ulusların, Güvenlik Konseyi'nin kendi güvenliklerini koruyamayacağı endişesinde olduklarını ifade etti. Laurent, bu ulusların daha spesifik uluslararası yükümlülükleri kabul etmeye istekli demokratik, barışsever devletlerin oluşturacağı bir birlik içinde güvenliklerini daha fazla sağlayabileceğini söylüyordu³⁹. Olaylar da Laurent'in bu fikrini doğrulamıştır.

22 Ocak 1948'te Lordlar Kamarasında Mr. Bevin tarafından ikili anlaşmalar ağından oluşan bir Batı Avrupa Birliği oluşturulması teklif edildi. Bevin, Fransa ve İngiltere arasında işbirliği-dayanışma için sağlam bir temel oluşturan Mart 1947 Dunkirk Antlaşması'nı⁴⁰ hatırlatarak Belçika, Lüksemburg, Hollanda ile benzer anlaşmaların yapılması ihtiyacına işaret etmiştir. Zira Dunkirk Antlaşması imzalandıktan sonra esas tehditin Almanya değil, Sovyetler Birliği olduğu anlaşılmıştır.⁴¹

Mr. Bevin ABD Dışişleri Bakanlığı'na bu isteğini açtı ve Marshall tarafından da bu öneri sıcak karşılandı. Ancak Vaşington Batı Avrupa'da böyle bir birliğin temelini Dunkirk Antlaşmasından ziyade, Rio Antlaşması⁴² temelinde olmasını istiyordu. Dunkirk Antlaşması yetersiz görülerek yapılacak yeni antlaşmanın "her tecavüze karşı müşterek bir savunma ittifakı oluşturması" gerektiğini söyleyen ABD ve Benelux ülkeleri⁴³ yeni antlaşma ile Batı Avrupa'da güvenlik endişelerini çözecek önemli bir merkez(çekirdek) oluşturmak istemiştir. 22 Şubat 1948'te Prag'da gerçekleştirilen komünist darbesi böyle bir düzenlemenin aciliyetini ortaya koymuş ve bu düzenleme için bir neden(gerekçe) oluşturmuştur.

³⁹ Lord Ismay, *a.g.e.*, s.7.

⁴⁰ 4 mart 1947 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında 50 yıllık bir süre için imzalanan Dunkirk Antlaşması daha çok ekonomik yönüyle ağırlık kazanan bu çalışmalara güvenlik boyutu kazandıran ve 1945 savaş sonrası Avrupasında ilk diplomatik belge özelliğine sahip bir antlaşma olarak tarihte yerini almıştır. Almanya'nın muhtemel savaş niyetlerine karşı koymak amacıyla yapılan bu antlaşma ile her iki ülke güvenliklerinin Almanya tarafından tehdit edilmesi durumunda bütün olanaklarıyla birbirlerine yardımda bulunma güvencesi veriyorlardı. Bkz. Hawtrey, R. G., *a.g.e.*, s.20.

⁴¹ Collins M. J., *Western European Integration*, New York, 1992, s.12-13.

⁴² Rio Antlaşması ABD ve Latin Amerika ülkeleri arasında yapılmıştı ve herhangi bir saldırıya karşı kullanılmış kolektif bir savunma düzenlemesiydi. Rio Antlaşması'na ek olarak Kanada'yla da yapılan özel düzenlemeler, ABD'nin tüm batı yarımküresinin savunmasından sorumlu olması demektir.

⁴³ Lord Ismay, *a.g.e.*, s.4-5.

4 Mart 1948'de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere Brüksel'de biraraya geldiler. Bevin, Vaşington'u Sovyetlerin Norveç'e bir karşılıklı savunma anlaşmasını görüşmek için yapabileceği olası bir öneri hususunda uyardı (benzer bir teklif Finlandiya'ya bir yıl önce Sovyetler Birliği tarafından sunulmuştu) ve Kuzey Atlantik alanının güvenliğiyle ilgili ilk tartışmalara geçilmesini istedi.

Bu çalışmaların ardından 17 Mart 1948'te Brüksel Antlaşması Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Fransa, İngiltere tarafından imzalandı. Batı'nın ortak savunma yolunda attığı ilk adım olan Brüksel Antlaşması aynı zamanda kendi aralarında ekonomik ve kültürel bağların güçlendirilmesini de öngörüyordu. Böylece bu antlaşma ile ilk defa güvenlik amaçlı bir Batı Birliği (WU) kurulmuş oluyordu. Brüksel Paketi (ya da Batı Birliği), Avrupa'da üyelerinden birine silahlı saldırı olması durumunda otomatik karşılıklı yardım taahhüdünü getirmiş, ayrıca diğer ittifaklardan farklı olarak devamlı bir yapı oluşturmuştur.⁴⁴ Brüksel Antlaşması'nın süresi elli yıldır.⁴⁵

ABD Başkanı Truman Batı Avrupa Birliği ile ilgili şu konuşmayı yayınlamıştı:

"Eminim ki Avrupa'nın özgür ülkelerinin kendilerini koruma kararlılığını bizim onlara yardım etme kararlığımız takip edecektir".⁴⁶

Truman'ın bu bildirisine göre o ülkeler ABD yardımının geleceğine inanıyorlardı. Sovyetlere karşı güç dengesinin oluşabilmesi için ABD'nin Batı'nın yanında yer alması gerekirdi. Ancak Batı Avrupa Birliği en büyük askeri güç olan ABD'yi içinde bulundurmadiği için başarılı olamadı.

Brüksel Antlaşmasının hemen ardından Sovyetler Birliği Berlin ablukasını⁴⁷ gerçekleştirdi. Bu ise Kuzey Atlantik Antlaşması ile ilgili görüşmelerin hızlanmasına

⁴⁴ Gerbet P., "The Origins: Early attempts and the Emergence of the Six (1954-1952)", *The Dynamics of European Union*, ed.by Pryce R., London, 1987, s.37.

⁴⁵ Bu süre 1998 yılında sona ermektedir. 1989 sonrasında yeniden canlandırılan BAB'ın ne olacağı hakkında bkz. *Infra*. s.52-60.

⁴⁶ Lord Ismay, *a.g.e.*, s.9.

⁴⁷ 1947 yılında Batılı devletler kendi işgal bölgelerinin ekonomik bakımdan bütünleşmesi için ilk adımları attılar ve sonra 1948 yılında yine kendi bölgelerinde para reformu yaptılar. Aynı yıl, üç Batı işgal bölgesinde bir Alman hükümetinin kurulması kararlaştırıldı. Bu faaliyetlere Sovyet tepkisi Berlin'in abluka altına alınmasıdır. Abluka kentin Batı bölgelerine giden ve gelen tüm kara ve demiryolu trafiğini durdurmuş oldu. Amaç, yalnız işgal birliklerinin değil aynı zamanda Batı Berlin halkının da temel ihtiyaç maddelerini kesmek ve böylece Batılıları ödün vermeğe zorlamaktır. Batılılar

neden oldu. 30 Nisan 1948’de Brüksel Antlaşması ülkelerinin Savunma Bakanları ve Genel Kurmay Başkanları Londra’da kendi askeri teçhizat ihtiyaçlarının ne kadarını kendi kaynaklarından ne kadarını ABD’den sağlayabileceklerini tartışmak için toplandılar. Kanada ve Amerikalı uzmanlar Temmuz 1948’den sonra bu toplantılara “Non-Member” statüsüyle katıldılar. Eylül 1948’de Batı Savunma Birliği Organizasyonu adı altında bir askeri ajans kurulması kararlaştırıldı.

Batı Avrupa Birliği giderek değişikliğe uğramış, Atlantik Paketi’nin kurulması ile içeriğini kaybetmiştir. 24 Ekim 1950’de Fransa Başbakanı René Pleven, Batı Almanya da dahil olmak üzere, Avrupalı ülkeleri askeri güçlerini uluslararası bir yapı içerisinde birleştirmeyi ve ortak Avrupa Ordusu oluşturmayı öngören bir Avrupa Savunma Topluluğu (AST) kurulması fikrini ortaya atmıştır. Avrupa Savunma Topluluğunu kuran antlaşma 27 Mayıs 1952’de imzalanmış ve yürürlüğe girmek için taraf devletlerin parlamentolarının onayı beklenmeye başlanmıştır.⁴⁸ AST Antlaşması bazı devlet parlamentoları tarafından onaylanmasına rağmen, Fransız Parlamentosu tarafından Komünist ve Gaullist oylarla, 17 Ağustos 1954’de reddedilmiştir.⁴⁹ Böylece uluslararası bir yapılanma yöntemini seçen Avrupa devletleri, ekonomik birliği sağlamadan siyasi birliği gerçekleştiremeyeceklerini görmüşlerdir.⁵⁰ Avrupa Savunma Topluluğu projesi bu şekilde başarısızlığa uğrayınca Avrupa savunması ile ilgili duruma çare olarak Mayıs 1955’te Brüksel Antlaşması değiştirilmiş, aynı zamanda genişletilerek İtalya ve Almanya’nın da sisteme girmesi sağlanmıştır. Yeni üyelerle birlikte Brüksel Paketi (ya da Batı Birliği), Batı Avrupa Birliği (BAB) adını almıştır.⁵¹

Batı Avrupa Birliği bir teşkilat olarak muhafaza edilmiş olmasına rağmen, çok büyük bir faaliyet te bulunmamıştır. 1968 ve 1973 yılları arasında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) üyesi altı devletin ve İngiltere’nin buluşma yeri olmuştur. Zira İngiltere’nin teşkilata katılma arzusu, Fransa’nın vetosuna uğramıştı. Daha sonra İngiltere’nin katılımıyla “Yediler Avrupası” şekli ortaya çıkabilmiştir.

Batı Berlin’e havadan yardım sağlayarak ablukayı etkisiz hale getirmeye çalıştılar ve Sovyetler Birliği bu tedbirinin etkili olmadığını görerek, 12 Mayıs 1949’da ablukayı kaldırdı. Bkz. Sander O., a.g.e., s.201-203.

⁴⁸ Cordozo R., “The Project For A Political Community (1952-1954)”, *The Dynamics of ...*, a.g.e., s.51.

⁴⁹ Günuğur H., “Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun Dünü Bugünü Yarını”, *GÜ İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1-2, Ankara, 1986, s.146.

⁵⁰ Nitekim Maastricht’teki bazı ekonomik hedeflerin gerçekleşmemesi, siyasi hedeflerin de gerçekleşmesini engellemektedir.

⁵¹ Zurcher A. J., *The Struggle to Unite Europe 1940-1958*, New York, 1958, s.129.

A) Örgütün Kuruluş Amaç ve İlkeleri

Birliği oluşturan ülkeler gerçekte kendilerine yeni bir savunma gücü sağlamaktan çok, ABD'yi bu tür hareketin içine çekmeyi amaçlamışlardır. Başlangıçta İskandinav ülkeleri de kuruluşa dahil edilmek istenmiş, ancak SSCB ile komşulukları nedeni ile bundan kaçınılmıştır. 17 Mart 1948'de imzalanan ve elli yıl süre ile geçerli olan Brüksel Antlaşması imzacı ülkeler arasında;

- 1) Ortak bir savunma sistemi kurmayı ve askeri alanlarda işbirliğini,
- 2) Siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel bağların kuvvetlendirilmesini amaçlıyordu.

Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması'nın 5. maddesi şöyledir: “Akit taraflardan herhangi birinin Avrupa içinde silahlı bir saldırıya maruz kalması halinde diğer akit taraflar saldırıya uğrayan tarafa güçleri dahilindeki tüm askeri ve diğer yardımı sağlayacaktır.”⁵² Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması'nın⁵³ en önemli maddesi olan bu madde öngördüğü “otomatik yardım” ilkesiyle NATO'dan farklı bir durum arz etmektedir. On maddeden oluşan sözleşme beş Batı Avrupa ülkesi arasında siyasi ve askeri bir örgütlenme oluşturmuştur. Giriş bölümünde Birliğin temel ilkeleri şöyle belirtilmiştir:

- 1) Batı Avrupa ülkeleri, insan haklarına, insan değer ve haysiyetine medeni ve kişisel hürriyetlerin korunmasına, anayasal geleneklere, kanunlara olan bağlılıklarını bildirmekteydiler.
- 2) Barışçıl yöntemlere, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına, uluslararası sorunların barışçı yollardan çözülmesine olan inancı dile getirmekteydiler.
- 3) Almanya tarafından başlatılacak/başlatılabilecek bir saldırı politikasına karşı ortak savunmayı taahhüt etmekteydiler.

⁵² The Europa World Yearbook, Vol.1, 1993, s.197.

⁵³ AST'nun gerçekleşmemesi Avrupa ülkelerinin entegrasyon sürecine savunma alanından değil, ekonomik alandan başlamaları fikrini doğurmuştur.

B) Örgütün Kurumsal Yapısı

a) BAB Bakanlar Konseyi

Örgütün en yüksek karar ve icra organıdır. Dışışleri ve Savunma Bakanları düzeyinde yılda iki kez toplanır. Kendisine bağlı iki birim tarafından faaliyetlerini yürütür (Daha önce Londra’da olan Konsey ve Sekreteryası 10 Ocak 1993’ten itibaren Brüksel’e nakledilmiştir). Konsey iki yetkiye sahiptir. Bunlardan birincisi antlaşmanın uygulanmasını sağlamak, diğeri ise üye ülke topraklarından ya da bölge dışından kaynaklanan siyasi ve askeri tehdit ya da ekonomik sorunların varlığı durumunda üye ülkelerin görüş alışverişine olanak sağlamaktır.⁵⁴ Konsey bir politika oluşturma ve icra organıdır ve kurucu antlaşmada anlatımını bulan her türlü sorunla ilgili düzenleme yapma yetkisine sahiptir.⁵⁵

Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması’nda Konsey’in yapısının belirtilmemesine rağmen, Konsey şimdiye kadar hep üye ülkelerin Dışışleri Bakanlarından oluşmuştur. 1984 yılından itibaren Bakanlar Konseyi, Savunma Bakanlarının oturumlara Dışışleri Bakanlarıyla birlikte katıldığı “Ortak Konsey” haline gelmiştir⁵⁶. Konsey Başkanlığı üye ülke bakanları tarafından bir yıllık süre için alfabetik sıraya göre yürütülmektedir. Bunun yanı sıra BAB politikasını Parlamente’ye açıklamak, dönem başkanı ülke Dışışleri Bakanının görevidir.⁵⁷ Kararlarını oybirliği ile alan Konsey, yılda iki defa olmak üzere, dönem başkanı ülke başkentinde toplanmaktadır.

Üye ülke Dışışleri ve Savunma Bakanları yoğun programları sebebiyle sık sık bir araya gelmeleri zor olduğundan, Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması’nın Konseyle ilgili 8. Maddesinde yer alan “... fonksiyonlarını sürekli yerine getirebilecek bir şekilde yapılacaktır” ifadesinden faydalanılarak, 1984 yılından itibaren Konsey’in

⁵⁴ Barışı ve güvenliği güçlendirme, bütünlük oluşturma, gelişen Avrupa bütünleşmesini gerçekleştirme ve üyeler arasında ve diğer Avrupa organizasyonlarıyla yakın işbirliği sağlama amaçlarıyla Brüksel Antlaşması’na Taraf Devletler bu Antlaşma, Protokolleri ve eklerinin uygulanmasından kaynaklanan sorunları çözmesi için bir Konsey kuracaklardır.”(Protokol I, m.8, paragraf 1), “Nereden kaynaklanırsa kaynaklansın barışa bir tehdit veya ekonomik istikrara bir tehlike oluşturabilecek herhangi bir durumda” Konsey, taraf devletlerinden biri tarafından, görüş alışverişinde bulunmak maksadıyla toplantıya çağırılabilir(Prokol I, m.8, paragraf 3). Bu açıklamalar Konseyin yetkilerini anlatmaktadır.

⁵⁵ Brüksel Antlaşması, Protokol 1, madde 8, paragraf 1.

⁵⁶ Roma Deklerasyonu, Bölüm 1, madde 1.

⁵⁷ *WEU History, Structures, Perspectives*, WEU Press and Information Service; Brussel, 1993, sf.15.

büyükelçiler seviyesinde sürekli olarak toplanması sağlanmıştır⁵⁸. Büyükelçiler seviyesinde toplanan Konsey “Daimi Konsey” adıyla anılmakta ve Genel Sekreter başkanlığında iki haftada bir olmak üzere Brüksel’de toplanmaktadır. Büyükelçiler düzeyinde toplandığı zaman Konsey’e Genel Sekreter başkanlık etmektedir. Ayrıca 1986 yılı Kasım ayında yapılan Lüksemburg BAB Bakanlar Konseyi’nde, üye ülke savunma bakanlıklarının üst düzey temsilcileriyle politika uzmanlarının da düzenli olarak toplanması kararlaştırılmıştır. Bu oluşuma ise “Genişletilmiş Konsey” adı verilmiştir. Genişletilmiş Konseye iştirak eden delegeler daha sonra “AKKA’nın Avrupa’ya etkileri”, “Uzay Teknolojisi” ve “Akdeniz’de Güvenlik” adlarıyla oluşturulan Çalışma Grupları’na katılmaktadır.

b) Parlamento

Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması’nın 1. Protokolünün 9. maddesiyle kurulan BAB Parlamentosu’ndaki görevliler, Brüksel Antlaşması’na taraf devletlerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Parlamento’daki mevcut 108 sandalyenin ülkelere dağılımı şöyledir⁵⁹:

<u>ÜLKE</u>	<u>TEMSİLCİ SAYISI</u>
Fransa	18
Almanya	18
İtalya	18
İngiltere	18
İspanya	12
Belçika	7
Portekiz	7
Hollanda	7
Yunanistan	7
Lüksemburg	3

Üye devletlerin parlamentolarından seçilmiş milletvekillerinden oluşan Parlamento, Paris’te bulunmaktadır. Güvenlik ve savunma konularıyla ilgilenme

⁵⁸ Daimi Konsey, Roma Deklarasyonu, (Bölüm 1, madde 3) ile oluşturulmuştur. Cohen A., *The Western European Union and NATO: Building a European Defence Identity Within the Context of Atlantic Solidarity*, Brassey’s Ltd.; London, 1989, s.85.

⁵⁹ *Avrupa’nın Yeni Kimliği*, Harp Akademileri Yayını; İstanbul, Mayıs 1993, s.380-381.

yetkisi anlaşma ile sadece Parlamento organına verilmiştir. BAB'ın sorumlu olduğu sahalar, esas itibariyle üye ülkelerin egemenlik alanına girdiği için, meclis üyelerinin seçimle tesbit edilmesi yerine üye ülkelerin parlamenterlerinden oluşturulması tercih edilmiştir.

Parlamento yılda iki kez sahip olduğu tüm daimi komitelerin de hazır bulunduğu oturumlar düzenlemektedir. Bazı üye olmayan ülkelerin parlamento gözlemcileri meclisin çalışmalarına düzenli olarak katılarak yakın ilgilerini göstermektedirler.

Başka merkezlerde de toplantılar düzenlendiği olmuştur. Bugüne kadar siyasi alandaki faaliyetlerini, BAB Konseyi ile diyalog halinde sürdürmüştür. Savunma alanında Avrupa'da yetkili tek uluslararası parlamenter kuruluş olmasından da güç alarak BAB Konsey'ine, Avrupa güvenliği hususunda devamlı tavsiye kararları sunmuş, BAB Konsey'I de önemli kararları NATO'ya göndermiştir. Parlamento görüşmelerine sivil/askeri, teknolojik ve bilimsel işbirliği konularını da dahil etmiş ve bu hususta sunduğu tavsiye kararlarına Konsey'den oldukça faydalı karşılıklar almıştır.

Parlamento görevlerini yerine getirmek için yönlendirici organ ve altı daimi komite kurmuş bir de meclis katibi ve sekreteryaya görevlendirmiştir⁶⁰.

BAB Daimi Konseyi (büyükelçilerden oluşan Konsey), Parlamento'ya, özellikle silahlanma konuları başta olmak üzere, faaliyetleri hakkında yıllık rapor sunmaktadır. Parlamento, ayrıca, ikinci çalışma döneminde (Ocak 1955) kendi çalışma yöntemleriyle ilgili olarak bir Tüzük hazırlamıştır.⁶¹

Söz konusu Tüzük'ün 1. maddesinde Parlamentonun oluşumu ve yetkileri şöyle açıklanmıştır: “Parlamento, Brüksel Antlaşması'nın uygulanmasından kaynaklanan görevleri yerine getirir. Ayrıca Brüksel Antlaşmasından kaynaklanan herhangi bir problemle ve Konsey tarafından “görüşü” istenen konularla ilgilenebilir”.

⁶⁰ *İbid.* İdem. ve NATO ve NATO'yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, İzmir, 1994, s.36-37.

⁶¹ *Charter and Rules of Procedure of the Assembly of WEU*, Assembly of the WEU; Strazburg, November 1958, s.2.

Böylelikle Parlamento, gerekli gördüğü konulara da el atabilme yeteneği kazanmıştır⁶². Söz konusu madde, aynı zamanda Parlamentonun görev sahasının sadece silahlanma sorunlarıyla sınırlı olmadığını, Antlaşma'nın uygulanmasından kaynaklanan tüm problemleri kapsayabileceğini kabul etmektedir.

Parlamento Tüzük'ünün 5-a maddesinde, “Parlamento BAB görev talimatı veya amaçlarına uygun her konuda Konsey’e görüş verip tavsiyelerde bulunabilir” demektedir. Ayrıca gerekli olduğu durumlarda Parlamento, Karar yayımlayabilmektedir.(madde 5-a). Ancak, yine aynı maddeye göre, sadece Tavsiyeler Konsey tarafından yazılı cevaplandırılmaktadır. Madde 5-1’de ise, “Brüksel Antlaşması ve Protokolleriyle veya Parlamento’nun görüşü istenilen konularla ilgili olan her husus hakkında Temsilciler, Başkanlık vasıtasıyla, Konsey’e yazılı soru yöneltebilirler.” ifadesi yer almaktadır. Bu durumda “söz konusu soru ve hazırlanacak cevap metni Parlamento kağıdı olarak basılıp yayımlanır” denilmektedir. Açıklamalardan görüldüğü üzere, hazırlanan Tüzük, Parlamentoyu daha etkin hale getirmiştir.

Parlamento sadece kendi iç konularında bağlayıcı karar alabilmektedir. Yukarıda bahsedilen Tavsiye ve Kararların bu bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Öte yandan Parlamento diğer uluslararası organizasyonlara, hükümetlere ve ulusal Parlamentolara gönderilen kararları oylayabilmektedir. Ancak, Parlamento’nun asıl gücü, Konsey’in Yıllık Raporu’na vereceği cevapta yatmaktadır⁶³. Çünkü Parlamento söz konusu rapor hakkında çoğunluk kararıyla olumlu ya da olumsuz görüş bildirmektedir (madde 5-h).

Parlamento görevlerini “Büro” ve “Başkanlık Komitesi” isimli iki organ vasıtasıyla yürütür. Büro, her üye ülkeden bir kişi olmak üzere, Parlamento üyelerinden seçilen Başkan ve dokuz Başkan Yardımcısı’ndan oluşmaktadır. Başkanlık Komitesi ise Parlamento Başkanı, eski Başkan, dokuz Başkan Yardımcısı ve alt-Komite Başkanlarından teşekkül etmiştir. Öte yandan alt-komiteler de şunlardır:⁶⁴

- Savunma Komitesi
- Siyasi Komite

⁶² *WEU History*...., a.g.e., s.16.

⁶³ *WEU Information Report*, Committee for Parliamentary and Public Relations; France, 1993, s.46.

⁶⁴ *WEU Information Report*, a.g.e., s. 48.

- Teknoloji ve Uzay Komitesi
- Bütçe ve İdari İşler Komitesi
- Uygulama ve İmtiyaz Kuralları Komitesi
- Parlamentolarla ve Halkla İlişkiler Komitesi

Parlamento Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki defa Strasburg'da toplanmaktadır. Öte yandan, Başkan'ın çağrıda bulunması veya Konsey'in teklif etmesi ya da ülke Temsilcilerinin ¼ 'ün talep etmesi halinde, Parlamento olağandışı olarak toplanabilmektedir.⁶⁵

c) BAB Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü

BAB Bakanlar Konseyi'nin 13 Kasım 1989'da bir BAB Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü kurulmasını kararlaştırmasının ardından 1 Temmuz 1990'da Paris'te faaliyete başlayan enstitünün görevleri şunlardır:⁶⁶

- Konsey ve Parlamento adına araştırma yapmak;
- Avrupa Güvenliği konularına ilgi uyandırmak
- Batı ve Doğu Avrupa'da bulunan enstitülerle toplantılar düzenlemek

Bir direktör ve beş araştırmacıdan oluşan araştırmacı ekibinin yanısıra enstitü zaman zaman misafir araştırmacılarla da çalışmaktadır. Ayrıca üye ülkelerde BAB'la ilgili araştırma yapanlara burs da vermektedir.

d) BAB'ın Askeri Yapısı

BAB'ın, halen NATO'nun sahip olduğu gibi, müşterek bir askeri gücü bulunmamaktadır. Körfez Savaşı ve Bosna-Hersek örneklerinde görüldüğü gibi üye ülkelerin verdiği askeri birlik silah ve teçhizat BAB bayrağı altında görevlendirilmektedir. Ancak son zamanlarda Fransız-Alman girişimiyle bir müstakil Kolordu oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kuruluşu Temmuz 1991'de açıklanan, ayrıntıları ise Fransa ve Almanya arasındaki Mayıs 1992 Doruk Toplantısı'nda kararlaştırılan Fransız-Alman ortak tugayı geliştirilerek BAB'a mal edilmek

⁶⁵ WEU Information Report (1990), a.g.e., s. 36.

⁶⁶ WEU Information Report (1993), a.g.e., s.39.

istenmektedir.⁶⁷ Avrupa Kolordusu 1992 sonbaharından bu yana Strasburg'daki karargahında çalışmalarını sürdürmektedir.⁶⁸

Avrupa Kolordusu ve NATO ilişkilerini düzenlemek için 21 Ocak 1993'de Almanya ve Fransa'nın, NATO karşısında taraf olduğu bir anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre, bir bunalım durumunda, Avrupa Kolordusu NATO'nun hareket komutası altına girecek ve söz konusu kolordu NATO'ya Washington Antlaşması'nın 5. maddesinin işletilmesini gerektiren durumların yanısıra barışı koruma, bunalım yönetimi veya insani amaçlı olarak da tahsis edilebilecektir. Anlaşmaya göre Avrupa Kolordusu'nun NATO'nun hareket komutasına tahsis edilmesi için:

- Fransa ve Almanya yetkili makamlarının onayı,
- Yerine getirilecek görevin önceden belirlenmesi ve her olası askeri görevin ayrı ayrı değerlendirilmesi,
- Bir bütün olarak kullanılması koşulları bulunmaktadır.⁶⁹

Avrupa Kolordusu olarak da anılan birliğin görevlerinin şunlar olması öngörülmektedir:⁷⁰

- Washington ve Brüksel Antlaşmalarının 5. maddelerinin uygulanması çerçevesinde müttefiklerin ortak savunması
- Barışın sağlanması ve muhafazası
- İnsani yardım çerçevesinde öngörülen operasyonlar

Bu birlik dört unsurdan oluşacaktır: Mevcut Fransız-Alman ortak tugayı; Bir Zırhlı Tümen ve Ortak Genelkurmayın bir bölümünü oluşturacak ilave Fransız katkısı; Tamamlayıcı ve eşit düzeydeki Alman katkısı; diğer BAB üyelerini katkıları.⁷¹

⁶⁷ *Avrupa'nın Yeni...*, a.g.e., s.383.

⁶⁸ Toplam 50.000 kişilik Avrupa Kolordusuna katılan devletler Fransa, Almanya, Belçika, Lüksemburg ve İspanya'dır. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, "Fransız-Alman "Avrupa" Kolordusu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, sayı 337, Temmuz 1993, s.67. ve Gallis P. E., *The Western European Union*, CRS Report for Congress, 28 Haziran 1995.

⁶⁹ Genelkurmay Askeri..., a.g.m., s.68.

⁷⁰ Gökgöz M. F., *Avrupa'nın Yeni Güvenlik Yapısında Batı Avrupa Birliği (BAB) ve Türkiye'nin Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ Sos. Bil. Ens., Ankara, 1995, s.37.

⁷¹ *Declaration on the Creation of a Franco-German Army Corps*, Assembly of WEU, Assembly Documents, Office of the Clerk of the WEU, June 1992, Paris, s.2-3.

Bu konudaki çalışmalar 1992 ile 1995 yılları arasında döneme yayılmaktadır. Birinci dönemde (1992 yazından itibaren) ilk planlama çalışmalarını yapacak ve bu kuvvetin geliştirilmesini takiple görevlendirilecek ordular arası çok uluslu bir Genelkurmay oluşturulması öngörülmüştür. Bu safha başarılmış olup şu an ikinci aşama olan, bir genel karargahın oluşturularak Fransız ve Alman birlikleri ile bu güce katılmak isteyen diğer devletlerin tahsis edeceği birliklerin sözkonusu karargaha bağlanması çalışmaları devam etmektedir. Son dönemde ise ortak gücün operasyonel yeteneğinin geliştirilmesi ve 1995 yılında operasyonel hale getirilmesi öngörülmektedir.⁷²

Amacın, Avrupa Birliğini kendine ait bir askeri güce kavuşturmak olmasından dolayı, bu gücün temel yönelimi Avrupalılıktır. Gücün görevleri Avrupa Birliği çerçevesinde belirleneceğinden, gücün oluşturulması BAB'ın operasyonel yapısının kurulmasıyla uyumlu olması öngörülmektedir. Ortak güç arzu eden ve katkıda bulunmay hazır olan bütün BAB üyelerine açıktır. Bu gücün görevleri ve yapısı yeni katılımları birliğe hemen bütünleştirecek esnek bir şekilde öngörülmüştür. Bir çok üye ülke ile ortak üye Türkiye bu güce katılım konusundaki ilgilerini belirtmişlerdir⁷³

Mevcut BAB-NATO ilişkileri göz önüne alındığında bu gücün de NATO ile ilişki kuracağı açıktır. NATO ile bu güç arasındaki müstakbel ilişkilerin bazı antlaşma ve protokollerle düzenlenmesi öngörülmektedir. Ayrıca NATO bünyesinde kurulmakta olan Birleşik Müsterek Görev Gücü'yle görev sahası açısından bazı görev karışması olması kaçınılmazdır⁷⁴.

Direktörler Komitesi: (Askeri Delegeler) Direktörler Komitesi silahların kontrolü ve silahsızlanma, silahlanma(savunma sanayi) alanında işbirliği, güvenlik ve savunma ajanslarının direktörlerinden oluşan bir komitedir. Konseye karşı sorumlu olup ajansların çalışmalarını koordine etmekle görevlidir. Komitenin çalışmalarına genel sekreter veya temsilcisi de katılır.

⁷² Çokuluslu Kuvvetler..., a.g.e., s.34-35.

⁷³ İbid. İdem.

⁷⁴ Avrupa'nın Yeni..., a.g.e., s.384.

3) KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ (NATO)⁷⁵

İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Almanya konusunda Sovyetler'le Batılılar arasındaki köklü görüş ayrılıkları, Doğu Avrupa ülkelerinin teker teker Sovyet etki alanına girmesiyle ideolojik ve ekonomik örgütlenmenin başlaması, Japonya'da müttefikler arasında ortak bir anlayışın kurulamaması, Yunan iç savaşı ortamında ilan edilen Truman Doktrini ile Marshall Planı ve İran ile Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı, özellikle Avrupa'da Soğuk Savaş doruk noktasına çıkarmağa başlamıştır.⁷⁶ Soğuk Savaş ortamında Doğu Bloku ülkelerinin kendi aralarında savunma ittifakları yapması Batılı devletlerin güvenlik endişelerini artırmış ve bu anlaşmalar Batılılar tarafından kendilerine yönelik saldırı ittifakları olarak algılanmış, NATO'nun kurulmasının nedenlerinden biri olmuştur.

11 Nisan 1948'de ABD Dışişleri Bakanı Marshall ve yardımcısı Robert M. Lovelt, senatör A.H. Vandenberg ve T. Connolly ile Kuzey Atlantik alanının güvenlik sorunlarıyla ilgili öngörüşmelere başladılar. 28 Nisan 1948'de Laurent Kanada Lordlar Kamarasında tek bir karşılıklı savunma sistemi fikrini ortaya attı. Buna Bevin de destek verdi; aynı zamanda ABD de bu sürece yasal olarak katılmak isteğini belirtti. 11 Nisan 1948'de ABD Senatosu dört oya karşılık 64 oyla 239 nolu kararı kabul etti⁷⁷. Bu karar ABD'nin Atlantik İttifakına girmesini sağladı.

6 Temmuz 1948'de Vaşington'da ABD, Kanada ve Brüksel Antlaşması üyeleri Kuzey Atlantik Antlaşmasının BM Sözleşmesi çerçevesi içinde yapılmasını kabul ettiler. 9 Eylül'de görüşmeler bitti ve hükümetlere bir rapor yollandı. Böylece 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Vaşington'da imzalanarak BM Antlaşması'nın 51. maddesiyle tanımlanan ortak bir ittifak kurulmuştur. Batı Avrupa bu antlaşma ile güvenliğini teminat altına almış, fakat Brüksel Antlaşması'nın kurmak ve geliştirmek istediği Batı Birliği girişimini ikinci plana atmış oluyordu.

⁷⁵ NATO'nun kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız Henderson N., *The Birth of the NATO*, Westview Press; Colorado, 1983.

⁷⁶ Sander O., *a.g.e.*, s.211.

⁷⁷ Vandenberg Kararı: Amerikan Senatörü Vandenberg, Dışişleri bakanlığına da danışarak bir rapor hazırlamıştır. Rapor "ABD'nin hukuki yoldan, karşılıklı yardım ilkesine dayanan bölgesel ve toplu tedbirlere başvurmaması ve ulusal güvenliğini tehlikeye düşürecek silahlı bir saldırı durumunda, tek tek ya da toplu olarak meşru savunma hakkını kullanma kararlılığını doğrulayarak, barışın korunmasına katkıda bulunmasını" öneriyordu. Bu karar tasarısı 11 Haziran 1948'de amerikan Senatosu tarafından kabul edilmiştir.

A) Örgütün Kuruluş Amaç ve İlkeleri

NATO'nun esas kuruluş amacı; BM Şartı ilkelerine uygun olarak askeri ve siyasi araçlar kullanarak bütün üyelerinin özgürlük ve güvenliğini korumaktır. Ortak demokrasi, insan hakları, hukukun egemenliği ilkelerine dayanarak İttifak kuruluşundan beri Avrupa'da haklı ve kalıcı bir barış düzeninin kurulması için çalışmış ve ittifakın bu ana görevi bugün de değişmemiştir.⁷⁸ 1949'da hızla değişmekte olan ve çalkantılı bir ortamda doğan⁷⁹ NATO ortaklaşa savunma ilkesine dayanılarak kurulmuştur. Bu ilke antlaşmanın 5. maddesinde şöyle anlatılmaktadır:

“Taraflar içlerinden birine ya da birkaçına karşı Avrupa'da ya da Kuzey Amerika'da ortaya çıkacak silahlı bir saldırının bütün taraflara yöneltilmiş bir saldırı sayılması ve dolayısıyla taraflardan her birinin böyle bir saldırı durumunda, BM Antlaşması'nın 51. Maddesi ile tanınan tek tek ya da ortak meşru savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için, silahlı kuvvetler kullanımı da dahil olmak üzere, gerekli göreceği harekete, tek tek ve öteki taraflarla anlaşma halinde, hemen başvurmak yoluyla saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardım etmesi konusunda anlaşmışlardır.

Bu nitelikte olan her silahlı saldırı ve bunun sonucunda alınan her önlem hemen Güvenlik Konseyi'nin bilgisine sunulacaktır. Bu önlemler, BM. Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için gereken önlemleri alması ile son bulacaktır.”⁸⁰

Bu maddenin incelenmesinden anlaşılacağı üzere NATO Antlaşması, Brüksel Antlaşması'nın getirdiği otomatik yardım garantisini sağlamamakta, onun yerine birbirine yardım etme yükümlülüğünün her üye ülkenin kendi anayasal süreci içinde değerlendirileceğini ifade etmektedir. NATO'nun savunmadan başka bir amacı da üyeleri arasında siyasal istikrarı sağlamak ve yakın ilişkiler kurmaktır ve bu da antlaşmanın 2. maddesinde şöyle belirtilmektedir:

“Taraflar, kendi özgün kuruluşlarını sağlamlaştırmak, bu kuruluşların dayandığı ilkelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve istikrar ile refahı sağlamağa yönelik koşulları geliştirmek yoluyla, uluslararası iyi niyetli ve dostça ilişkilerin

⁷⁸ NATO'nun bugünkü durumu için bkz. *Infra*. s.60-69.

⁷⁹ Sander O., *a.g.e.*, s.213.

⁸⁰ *Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası.....*, a.g.e., s.25.

gelişmesine yardım edeceklerdir. Taraflar uluslararası ekonomik politikalarındaki tüm farklılıkları ortadan kaldırmağa çalışacaklar ve içlerinden her biri ya da tümü arasında ekonomik işbirliğini teşvik edeceklerdir.”

NATO ayrıca Kuzey Amerika'nın güvenliği, sürekli olarak Avrupa'nın güvenliğine bağlı olduğu için Trans-Atlantik bağlantıyı sağlamaktadır. İttifakın temel işleyiş prensibi, üyelerinin güvenliğinin bölünemezliğine dayanarak egemen devletler arasında ortak taahhüt ve karşılıklı işbirliğidir.

B) Örgütün Kurumsal Yapısı

Kuzey Atlantik İttifakı esas olarak Kuzey Atlantik Konseyi, Savunma Planlama Komitesi ve Nükleer Planlama Grubu'ndan oluşur. Ayrıca Kuzey Atlantik Konseyi ve Savunma Planlama Komitesi kendi görevlerinin daha iyi yerine getirilmesi için alt komiteler kurmuştur. Bu alt komiteler uluslararası stafın bir üyesinin başkanlığı altında toplanır.

NATO Genel Sekreteri üye ülkelerce atanan kıdemli bir uluslararası devlet adamıdır. Kuzey Atlantik Konseyi, Savunma Planlama Komitesi, Nükleer Planlama Grubu ve diğer üst düzey önemli komitelerin başkanıdır. Örgütün sözcüsü olarak hem dış ilişkilerinde, hem de üye ülkeler arasındaki ilişkileri düzenlemede görev yapmaktadır.

Uluslararası Personel ise üye ülkelerden seçilerek gelen uluslararası personel Kuzey Atlantik Konseyi, Komiteler ve Çalışma Grupları'na bağlı olarak çalışmaktadırlar. Ayrıca bir dizi sivil ajanslar ve kurumlarda da görev yapmaktadırlar. Farklı ülkelerde bulunan bu personel iletişim ve lojistik destek gibi özel alanlarda çalışmaktadırlar.

a) Kuzey Atlantik Konseyi (KAK)

Kuzey Atlantik Konseyi İttifak içinde yetkisini Kuzey Atlantik Antlaşması'ndan alan tek organdır.⁸¹ Kuzey Atlantik Konseyi antlaşmanın 19. maddesine göre kurulmuştur ve örgütün ana organıdır. Temel görevi üye ülkelere

⁸¹ NATO Handbook, NATO Office of Information and Press; Brussels, October 1995, s.43.

anlaşmanın uygulanmasında yardım etmektir. Özellikle uluslararası barış ve güvenliğin devam ettirilmesinde yardım etmektedir.

Eylül 1949'da Konseyin Dışışleri Bakanlarından oluşması ve yılda bir kez toplanması kararlaştırılmış, aynı zamanda bir savunma komitesi kurulup, bunu da yılda bir kez toplanması uygun görülmüştür. Kasım 1949'da bir Mali ve Ekonomik Komite kurulmuştur. Bu üç kurumun varlığı günlük alanda karışıklığa sebep olmuştur. 1952'de bunlar birleştirilerek bugünkü Konsey ortaya çıkmıştır.

Konsey Başkanı Genel Sekreter olmakla beraber ayrıca yürütmeden sorumlu Konsey Sekreteri vardır. Konsey değişik düzeylerde toplanabilir: Sürekli temsilciler, Dışışleri Bakanları ve çok önemli sorunlar ele alınacağı zaman da Devlet veya Hükümet başkanları düzeyinde. Konsey hangi düzeyde toplanırsa toplansın kararları eşit düzeyde geçerlidir. NATO uluslarüstü değil uluslararası bir örgüt olduğu için kararlar oybirliğiyle alınır. Konseyin aldığı kararlar bağlayıcıdır ve sadece Konsey tarafından değiştirilebilir. Kendine bağlı alt komiteler oluşturma yetkisine sahip olan KAK, üye ülkeler arasındaki en geniş tartışma forumudur. Her yıl bir üye devletin Dışışleri Bakanı İngiliz alfabesindeki sıraya göre başkan olarak seçilir. Her üye hükümet sürekli temsilci olarak büyükelçi düzeyinde bir görevli atar. Büyükelçiler düzeyinde haftada bir kez, eğer gerekirse daha fazla sayıda da toplanabilir.

b) Savunma Planlama Komitesi (SPK)

NATO'nun savunma alanına katılan üyelerinin sürekli temsilcilerinden oluşmaktadır. Savunma alanında uzmanlaşan bir organ olduğu için Konseyle aynı fonksiyonlara ve otoriteye sahiptir. Yılda iki kez Savunma Bakanları düzeyinde, diğer zamanlarda da büyükelçiler düzeyinde toplanmaktadır. Kollektif savunma planlaması ile ilgili savunma sorunları ve planlarıyla ilgilenir.

c) Nükleer Planlama Grubu (NPG)

NATO'nun güvenlik ve savunma politikalarında nükleer kuvvetlerin rolüyle ilgili bütün konuların ele alındığı başlıca danışma forumu olarak görev yapar. Tüm üye ülkelerin katıldığı bu gruba İzlanda gözlemci üye olarak katılmaktadır. NPG, yılda iki kez Savunma Bakanları düzeyinde toplanmaktadır. Ancak gerektiğinde büyükelçilik düzeyinde de toplanabilmektedir.

d) Askeri Komite

Sözünü ettiğimiz alt komitelerden Askeri Komite NATO'nun savunma yapısında yer alan ülkelerin Genelkurmay Başkanlarından oluşur. İttifak içindeki KAK, SPK ve eğer ilgiliyse NPG'ndan sonra en kıdemli ve yetkili askeri organdır. Askeri Komite, askeri konularda Konsey ve SPK'ne danışmanlık yapar. Genelkurmay Başkanları düzeyinde toplantı yılda iki kez olur. Diğer toplantılar her hafta olmak üzere, üye devletlerin Genelkurmay Başkanlarının atadığı askeri yetkililerle yürütülür. Askeri Komitenin başkanı, Genelkurmay Başkanlarıncı 2-3 yıllık bir dönem için seçilir. Askeri Komitenin kararları ve politikaların uygulanması uluslararası askeri personelce sağlanır, yerine getirilir.

NATO Askeri komitesi örgüt içindeki en yüksek askeri otoritedir. Her üyenin Genelkurmay Başkanlarından oluşur. İzlanda askeri kuvvetleri olmadığı için bir sivil tarafından temsil edilir. Genelkurmay Başkanları düzeyinde yılda iki kez toplanır. Askeri Komite barış zamanında NATO alanının ortak savunması için gerekli olarak görülen önlemlerin alınmasını yetkililere tavsiye etmekle ve NATO Başkomutanlarına askeri konularda rehberlik etmek, destek sağlamakla sorumludur.⁸² Uluslararası askeri personel Askeri Komite'nin çalışmalarını desteklemektedir, ayrıca Askeri Komite'nin çalışmasıyla ilgili bir dizi ajanslar bulunmaktadır.

Askeri Komitenin önderliğinde bölge komutanları kendi alanlarının savunmasından ve planlamasından, NATO'nun kara, deniz ve hava tatbikatlarının yapılmasından sorumludurlar. NATO'nun savunma alanı üç ayrı alana bölünmüştür:

- Avrupa İttifak Komutanlığı
- Atlantik İttifak Komutanlığı
- Manş İttifak Komutanlığı

Bunlardan ayrı olarak bir de Kuzey Amerika alanı için Bölgesel Planlama Grubu vardır.

⁸² NATO Handbook, a.g.e., s.45.

e) Entegre Askeri Yapı

Görevi üye ülkelerin topraklarını bu ülkelerin güvenlik ve istikrarına yönelik tehlikelere karşı savunmak için kurumsal çerçeveyi sağlamaktır. Bu yapı bütün Kuzey Atlantik alanını kapsayan üst ve alt düzey askeri komutanlar ağını içermektedir.

Askeri kuvvetlerin ortak tatbikatları için ve çeşitli alanlarda (iletişim, enformasyon sistemleri, hava savunma, lojistik destek standartizasyonu vb.) uyumu sağlamaktadır.

f) Ekonomik Komite

Atlantik Antlaşması yazarları 1930'lardaki ekonomik sıkıntıların yarattığı sorunların farkındaydılar, bu nedenle ittifak içinde ekonomik sorunların başat olmasını, ittifakı zayıflatmasını istemiyorlardı. Bu nedenle Kuzey Atlantik Antlaşması 2. maddesi üyeler arasında ekonomik işbirliğini gösterir. Bu maddeye göre taraflar uluslararası ekonomi politikalarındaki çatışmaları yoketmek için çabalarlar ve kendi aralarında ekonomik işbirliğini teşvik ederler.

Ekonomik Komite, üyeler arasındaki ekonomik sorunlarla ilgili olarak işbirliğini ilerletmek üzere kurulmuştur. Ekonomik Komite Doğu-Batı ilişkileriyle ilgili raporlar yayınlar; ayrıca bu ülkelerdeki ekonomik eğilimleri analiz ederler. Bu alandaki tek Atlantik forumudur. Askeri ve savunma konularıyla ilgili ekonomik konuları da ele almaktadır.

4) VARŞOVA PAKTI

1950'lerin başında Sovyetler Birliği Soğuk Savaşı kaybettiğini ve Avrupa'da konvansiyonel dengedeki üstünlüğünü de kaybedebileceğini ve böylece Batı Avrupa'nın etkisinin artabileceğini anlamış, bu nedenle de Varşova Antlaşması Örgütü'nün kurulmasını öngörmüştür.⁸³ Uluslararası politikada 1950'lerden sonra Doğu-Batı ilişkilerinde büyük bir konvansiyonel çatışmanın gerçekleşme olasılığı artmıştır. Ayrıca bu dönemde Sovyetleri endişelendiren çok önemli gelişmeler, Varşova Antlaşması Örgütü'nün kurulmasını gerekli kılmıştır:

⁸³ Fodor N., *a.g.e.*, s.6.

- 1) Batılı liderlerin halka yönelik verdikleri demeçleri (Örneğin W. Churchill'in ünlü "demirperde" konuşması⁸⁴)
- 2) Marshall Planı
- 3) Batı Birliği'nin kurulması
- 4) NATO'nun kurulması; Yunanistan ve Türkiye'nin bu örgüte üyeliği
- 5) ANZUS (ABD, Y. Zelanda, Avustralya) İttifakının oluşturulması⁸⁵
- 6) Güney doğu Asya Antlaşması Örgütünün kurulması (SEATO)⁸⁶
- 7) Bağdat Pakti⁸⁷

1945-55 döneminde Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkeleri arasında ikili antlaşmalar yapılmıştır. Her bir ülkenin ile Sovyetler Birliği ile ilişkileri farklılıklar arz etmektedir ve bu farklılık Avrupa ülkelerinin savaşta kazanan veya kaybeden olmasına göre şekillenmiştir. 1951'den sonra bu ülkeler aralarındaki askeri işbirliğinin uyumlaştırılmasına ve sağlamlaştırılmasına önem ve hız vermeye başlamışlardır. Bu durumun nedeni de Kore Savaşı idi.⁸⁸

Önce NATO'nun sonra da 1950'lerin ortasındaki Soğuk Savaş ortamı içinde oluşan Varşova Paktının kurulması 1945'den beri süregelen gerginliği artırmış, her iki pakt da (NATO ve Varşova) birbirlerine karşı caydırıcı olmak açısından silahlanmaya ve orduları güçlendirmeye tüm hızlarıyla devam etmişlerdir. NATO ve Varşova Paktları hem Soğuk Savaş tırmandırmış, ama çelişkili gibi görünse de o oranda da iki blok arasında caydırıcılığı sağlamıştır.

A) Örgütün Kuruluş Amaç ve İlkeleri

Sovyet etkisindeki Doğu Avrupa'da halk cumhuriyetlerinin kurulmasıyla birlikte bu ülkelerin savunma problemi de ortaya çıkmıştır. Savunma ihtiyacı ise Sovyet etkisi altındaki ulusal orduların kurulmasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra ikili anlaşmalar yaparak askeri işbirliğinin oluşturulmasına çalışılmıştır.

⁸⁴ Churchill bu konuşmasını 12 Mayıs 1945'de Fulton Missouri'de yapmıştır. Konuşmasında Rusya'nın yayılmacı emellerine dikkat çeken Churchill, Rusya'nın kontrolündeki Doğu Avrupa'nın, Batı Avrupa ve Rusya arasında bir engel oluşturduğunu ifade etmiştir. Bkz. Douglas R., a.g.e., s.88.

⁸⁵ 1 Eylül 1951'de imzalanan bir güvenlik antlaşmasıdır. Bkz. Kennedy P., a.g.e., s.458.

⁸⁶ 1954 yılında Manila'da Avustralya, Y. Zelanda, ABD, Fransa, Pakistan, Filipinler, Tayland, İngiltere arasında imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sander O., a.g.e., s.230.

⁸⁷ 24 Şubat 1955'de Türkiye ve Irak arasında Bağdat'ta imzalanan antlaşma ile kurulmuş, daha sonra İran, Pakistan ve İngiltere de Pakt'a katılmışlardır. Pakt taraflar arasında "güvenlik ve savunma" alanında işbirliği yapılmasını öngörüyordu. Bkz. Armaoğlu F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür yayınları; Ankara, 1989, s.526-528.

⁸⁸ Bkz. Supra. s.11.

Askeri işbirliği oluşturulurken Sovyetler Birliği'nin en önemli argümanı Avrupa'da yeniden bir Alman militarizminin ortaya çıkmasından korktukları ve bunu engellemek istedikleridir.⁸⁹

Sovyetler Birliği bu olayları kendine yönelik bir tehdit olarak görmüş, bunun üstüne Almanyaların bölünmüşlüğü'nün devamı, Batı Almanya'nın silahlanması ve NATO'ta üye oluşu eklenince Varşova Antlaşması Örgütü 14 Mayıs 1955'de kurulmuştur. Taraflar örgütün kuruluş nedeni olarak 23 Ekim 1954'de Avrupa Savunma Topluluğu'nu⁹⁰ kurmayı amaçlayan Paris Antlaşmalarını göstermişlerdir.⁹¹

B) Örgütün Kurumsal Yapısı

a) Siyasi İstişare Komitesi

Siyasi İstişare Komitesi Varşova Paktı'nın en üst düzey karar alma organıdır. Antlaşmanın metnine göre Komite bir istişare organıdır. Antlaşmanın 6. maddesi "antlaşmaya katılan her devletin bir üye ile Komitede temsil edileceğini" belirtmektedir.

Pratik olarak Komite toplandığı günün uluslararası gelişmelerini ve problemlerini ele almaktadır. Siyasi İstişare Komitesi antlaşmanın 6. maddesine göre kendine yardımcı organlar oluşturabilir. Nitekim bu çerçevede iki tane yardımcı organ oluşturulmuştur. 1956'da oluşturulan dış politikayla ilgili Sürekli Komisyon (Dışişleri Bakanları Komitesi) ve Ortak Sekreteryaya hiç bir zaman bildiri veya belge yayınlamamış, ciddi bir çalışmada bulunmamıştır.

b) Ortak Silahlı Kuvvetlerin Ortak Kumandası

Varşova Antlaşması sosyalist topluluğun ilk sürekli ve çok taraflı askeri kurumunu oluşturmuştur. İkili antlaşmalarla devletler ortak bir savunma yükümlülüğünü üstlenirken, Pakt bu ülkelerin savunma kapasitelerinin güçlendirilmesi için gerekli somut adımlar atmayı vaatetmiştir.

⁸⁹ Fodor N., *The Warsaw Treaty Organization a Political and Organizational Analysis*, Mc Millan Press; Hong Kong, 1990, s.6.

⁹⁰ Bkz. Supra. s.17.

⁹¹ Fodor N., *a.g.e.*, s.8.

Antlaşmanın imzalandığı tarihte “Ortak Kumanda”nın kurulmasıyla ilgili bir bildiri de yayınlanmıştır. Bu bildiride Ortak Kumanda’nın başına Ortak Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanının gelmesi öngörülmüştür. Ancak ne antlaşma ve ne de bu bildiri Başkomutanın nasıl atanacağı konusuna açıklık getirmemiştir. Genelde Sovyetler Birliği Genel Kurmay Başkanı Başkomutan olmuştur. Başkomutan gerçekte Ortak Kumandanın faaliyetleriyle ilgili hem Siyasi İstişare Komitesi’ne hem de Savunma Bakanları Komitesi’ne rapor sunmuştur.

c) Ortak Silahlı Kuvvetler (OSK)

Varşova Antlaşması’nın 5. maddesi imzacı devletlerin silahlı kuvvetlerini ortak bir komuta altına koymaları gerektiğini belirtmektedir. Buna göre OSK, üye ülkelerin her birinin bütün silahlı kuvvetlerini kapsamaktadır. Ancak Varşova Pakti tarihi boyunca tek bir yönetim altında Paktın askeri faaliyetler organize edilememiştir.

Ortak Silahlı Kuvvetler Personeli Başkomutanın altında çalışmakta ve bütün ilgili kurumları bilgilendirme ve gelişmeleri koordine etme görevlerini yürütmektedir. Ayrıca Ortak Silahlı Kuvvetlerle ilgili sorunları gidermeye çalışırlar.

d) Savunma Bakanları Komitesi (SBK)

Varşova Pakti’nin en üst düzey askeri organıdır. Budapeşte reformlarının bir parçası olarak resmen oluşturulmuştur. 1961’den itibaren ad hoc temelde toplantılar düzenlemiş, raporlar yayınlamıştır. Budapeşte reformlarına kadar SBK, Varşova Pakti’nin siyasi ve askeri organları ile ulusal askeri kuvvetler arasında bir bağlantı görevi görmekteydi. Komite, üye ülkelerin Savunma Bakanları ile Ortak Silahlı Kuvvetlerin Başkomutan ve Kurmay Başkanlarından oluşmaktaydı. SBK toplantılarını Ortak Askeri Kurmayca hazırlanmakta gözlenmekteydi. Bu da SBK içinde Siyasi İstişare Komitesi’nden ziyade askerlerin ağırlığını göstermektedir. SBK, Siyasi İstişare Komitesi’nin askeri konulardaki önerileri hazırlar ve ana görevi ittifak üyelerinin savunma politikalarını koordine etmektir.

e) Ortak Silahlı Kuvvetler Askeri Konseyi

Ortak Kumanda’nın staff ve SBK’dan sonra üçüncü kurumsal kolu Askeri Konsey’dir. SBK gibi Askeri Konsey de 1969’daki Budapeşte reformları sonucu

oluşturulmuştur. Askeri Konsey, SBK'den daha geniş bir katılıma sahiptir. Başkomutan, yardımcıları, Kurmay Başkanları, İttifak üç düzey komutanlarının temsilcileri katılırdı.

Askeri Konsey, Savunma Bakanları Komitesi gibi Ortak Silahlı Kuvvetlerin yönetim ve askerlerinin geliştirilmesiyle ilgilenirdi. Diğeri bir fonksiyonu ise komuta heyetine etkili yardımda bulunmaktır.

Varşova Paktı'nın bu organlardan başka Ortak Silahlı Kuvvetler Teknik Komitesi ve Dışışleri Bakanları Komitesi vardı. Teknik Komite'nin esas görevi üye devletlerde askeri konulardaki araştırma ve geliştirme çalışmalarını koordine etmek ve gözlemektir. Dışışleri Bakanları Komitesi ise çalışmalarına 1959'da başlamış ve Siyasi İştişare Komitesi'nin uluslararası ihlallere yönelik işlerini yerine getirmiştir.

BÖLÜM II : SOĞUK SAVAŞ SONRASI AVRUPA GÜVENLİK SİSTEMİ

1) KOMÜNİST BLOK'UN ÇÖKÜŞÜ

A) Komünist Hükümetlerin Çöküşü

1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da yaşanan ideolojik ve yapısal bunalımlar, bölgede komünizm ve ona dayalı güç ilişkilerinin çökmesine yol açmış; iki yıldan az bir sürede bölge genelinde jeopolitik görünüm radikal bir biçimde değişmiştir.⁹² Bu değişiklikler uzun yıllar boyunca katı bir ideolojinin belirlediği kurallara göre yaşayan Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku halklarının kendilerini büyük bir karmaşa içinde bulmasına neden olmuştur. 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olan Mikhail Gorbacov'un "Perestroyka"⁹³ ve "Glasnost" politikaları Sovyetler Birliği'nde reform ve liberalizasyon hareketlerinin başlamasını sağlarken, Doğu Avrupa'daki demokratikleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. Varşova Paktı'nı meydana getiren ülkelerin hemen hemen bir ekonomik krizin eşiğinde olmaları ve askeri alanda geri kalmaları glasnost ve perestroykanın başlangıcını hazırlayan faktörler olmuştur.

Glasnost ve Perestroyka politikaları sanki batılı plüralist sistemi hedef almışcasına Doğu Avrupa'da büyük gelişmelere yol açmıştır. Sovyet Rusya'nın öncülüğünü yaptığı reform hareketleri çok etkili bir şekilde kendini Macaristan ve Polonya'da hissettirmiştir. Sovyetler Birliği bu ülkelerdeki değişimlere ılımlı yaklaşıncı 1990 başlarında Doğu Almanya'daki gelişmeler Batı Almanya ile birleşmenin temellerini atabilmiştir. Reformist gelişmeler kısa sürede Polonya, Doğu Almanya, Macaristan'ın yanısıra Çekoslovakya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Romanya'yı da içine almıştır. 1989 Devrimleri Çekoslovakya'da "kadife ayrılıkla"

⁹² Schlesinger, J., "New Instabilities, New Priorities", *Foreign Policy*, Winter 1991/1992, s.3.

⁹³ Bkz., Gorbachev M., *PERESTROIKA New Thinking for our Country and The World*, Harper&Row Publishers; New York, 1987.

gerçekleşirken, Romanya'da çok kanlı olmuş, Devlet Başkanı Çavuşesku eşiyile birlikte kurşuna dizilmiştir.

Bu ülkelerin hemen hepsi çoğulcu demokrasiye geçme amacı doğrultusunda 1989'dan itibaren serbest seçimlere giderek komünistleri iktidardan uzaklaştırmıştır. Seçimler Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya'da merkez sol veya liberal eğilimli grupları iş başına getirmiş, ancak Romanya ve Bulgaristan'da eski rejim yanlıları çoğunluğu sağlayarak Doğu Avrupa'daki çoğulcu gelişmelere tezat teşkil etmiştir.

Doğu Almanya'da Komünist Sosyalist Birlik Partisi'nin kontrolünün kalkması ve bu partinin meşruluğunu Sonbahar 1989'da kaybetmesiyle Doğu Almanya 3 Ekim 1990'da Federal Almanya ile birleşmiş, bunun sonucu olarak da NATO ve Avrupa Birliği (AB) fiziki olarak genişlemiştir. Almanya'nın birleşmesi Orta Avrupa'nın tarihi gerçeklerine dönüşünü ve NATO'nun doğuya doğru genişleme konusunu gündeme getirmiştir.⁹⁴

1989-90 yıllarında Orta Avrupa'da yaşanan devrimlerde dört farklı aşama gözlenmektedir:⁹⁵

Birincisi; 1989-90 yıllarında Orta Avrupalıların gerçekleştirdikleri devrimler sonucu oluşan iyimserlik havası içinde, NATO ve AB'ye hemen katılacakları duygusunun hakim olduğu ve jeo-stratejik değişimin yaşandığı dönemdir. Anılan dönemde NATO'nun Temmuz 1990 Londra Deklerasyonu ile Doğu'ya dostluk eli uzatılmıştır. Yine bu dönemde 4+2(+1)⁹⁶ müzakereleri başarıyla sonuçlanarak 3 Ekim 1990'da Almanyalar birleşmiş ve NATO Polonya sınırına kadar genişleyerek Doğu Almanya'yı da güvenlik şemsiyesi içine almıştır.

⁹⁴ Bkz. Mihalka M., "Creeping Toward the East", *Transition*, 30 January 1995, Vol.1, No.1, s.80-85.

⁹⁵ Simon J., *Central European Civil-Military Relations and NATO Expansion* Mc Nair Paper No.39, a.g.e., Nisan 1995.

⁹⁶ Bu ülkeler Sovyetler Birliği, ABD, Fransa, İngiltere(4); Batı Almanya, Doğu Almanya(2), Polonya(1)'dir.

İkinci dönem Almanya'nın birleşmesinden 1991 sonuna kadar sürmüştür. Bu dönemde Varşova Paktı dağılmış, Sovyet askerleri Macaristan ve Çekoslovakya'dan geri çekilmiş, Sovyetler Birliği'nde başarısız bir darbe girişimi yaşanmıştır. NATO ilki 1991 Haziran'ında Kopenhag'ta ve 1991 Kasım'ında Roma'da iki zirve toplantısı gerçekleştirmiştir. "Yeni Stratejik Konsept" ve "Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi" de anılan dönemde oluşturulmuştur. Artık Orta Avrupa'nın Batı Avrupa hakkında sahip olduğu iyimserlik havası yerini daha gerçekçi bir yaklaşıma bırakmıştır.

Üçüncü dönem Ocak 1992'de başlayıp, 1993 boyunca sürmüştür. 1992 yılı Sovyetler Birliği'nin, Yugoslavya ve Çekoslovakya'nın dağılıpına ve Avrupa'da yirmiden fazla yeni devletin çıkışına sahne olmuştur. Bu dönemde Sovyet askeri kuvvetleri Almanya ve Polonya'dan çekilmeye devam etmişlerdir.

1989 Devrimleri son kırk yıldır bölge üzerindeki Sovyet hegemonyası ve kontrolü sonucu kapalı olan bir dizi etnik ve sınır sorunlarının yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur.⁹⁷ Orta Avrupa 1991-1992 döneminde de yeni tehlikelerle karşılaşmıştır. Başarısız Ağustos darbesinden sonra SSCB dağılmış, 1991 sonunda da Yugoslavya dağılmıştır. Böylece Avrupa sahnesine bir çok yeni devlet katılmıştır: Baltıklarda Litvanya, Letonya, Estonya; Balkanlarda Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya; Doğu Avrupa'da Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova. Bu yeni devletlerin varlığı ve izleyecekleri politikaların yönü Orta ve Batı Avrupa güvenliğini etkileyecektir.

Dördüncü dönem NATO'nun Ocak 1994'de Brüksel'de gerçekleşen Zirve'yle başlamıştır. Bu zirvede Birleşik Müşterek Görev Gücü (BMGG) ve Barış İçin Ortaklık (BİO) kabul edilmiş ve gelecekte genişleme konusundaki taahhütler belirtilmiştir. Bu dönemde son Rus birlikleri de Almanya ve Polonya'dan çekilmiştir. Orta Avrupalılar da NATO'nun gerçekten kendilerini alıp almayacağını test etmektedirler.

⁹⁷ Simon J., *Central European Civil-Military...*, a.g.e., Nisan 1995.

1989'da yaşanan değişiklikler Avrupa güvenliğini derinden etkilemiştir. 80 milyon Orta Avrupalının (16.3 milyon Doğu Almanyalı, 37.8 milyon Polonyalı, 15.7 milyon Çek ve Slovak, 10.6 milyon Macar) siyasal, ekonomik, sosyal, savunma ve güvenlik konularında Avrupa sistemine yeniden dönüşünü göstermektedir. Doğu Avrupa ülkelerindeki Batı ile birleşme arzusu yönünde politikalar izlenmesi öncelikle Avrupa'nın temel güvenlik örgütü olan NATO'nun sonra da AB ve BAB gibi kurumların yeniden yapılanma sürecine girmelerini gerektirmiştir.

Doğu Avrupa'nın güvenlik sorunlarını çözmesi için asgari bazı şartların sağlanması gerekmektedir. Bunun için de bölgenin herhangi bir yerinde barışa yönelik bir tehditin ortaya çıkması durumunda bu tehditi otomatik ve tarafsız biçimde etkisizleştirecek kollektif bir güvenlik kurumunun kurulması ihtiyacı vardır.

B) Varşova Paktı'nın Dağılışı

Varşova Paktı kurulmadan önce de sosyalist ülkeler arasında bir ikili anlaşmalar yoluyla askeri ittifak vardı. Batı'nın Londra ve Paris Antlaşmaları (Batı Almanya'yı Batı'nın askeri ve siyasi ittifaklarına sokan antlaşmalar) sonucu Sovyet yönetimi Varşova Paktı'nı oluşturmuştu.

Varşova Paktı aşırı derecede basit bir örgüt olmasının yanısıra hem siyasi hem de askeri alanda Sovyetler Birliği ve müttefiklerince gözardı edilen bir örgüttü. Paktnın yapısı itibariyle de etkin bir askeri örgüt olmaktan uzaktı. Çok taraflı bir ittifak görünümü yoktu. Daha ziyade varolan ilişki bağlantılarını koordine etmeye yoğunlaşmıştı ve esas olarak ulusal veya ikili temelde çalışmalarını yürütmüştü.⁹⁸

Sosyalist Blok içinde ulusal partiler arasındaki yoğun ilişki ve işbirliği zaten varolduğundan esas sorunlar bu partilerin ortak toplantılarında ele alınıp çözüme ulaştırıldığından Varşova Paktı kamp içinde özel bir yere sahip olamamıştır. Varşova Paktı Doğu Bloku tarafından gösterildiği veya Batı Bloku tarafından algılandığı kadar önemli bir örgüt haline gelememiştir. Varşova Paktnın gerçek amacı, görevi ideolojik manalıdır. Varşova Paktı sosyalist topluluğun uluslararası meşru organı olarak bir değer taşımaktadır. Varşova Paktı yine bir Doğu Bloku kuruluşu olan COMECON'la

⁹⁸ Fodor N., *a.g.e.*, s.134.

birlikte sosyalist blokun ortak tarihsel gelişiminin ve karşılıklı bağımlılığın sembolik çerçevesini oluşturmuştur. Varşova Paktı'nın ideolojik önemi Varşova Paktı için bir reel politik haklılığı haline gelen blok kimliği olmuştur.

Sovyetler Birliği Varşova Paktı ile bölgenin jandarması olarak diğer Doğu Bloku üyelerini ortak bir çerçeve içinde tutarak bölgede varolan etnik ve sınır sorunlarını hasıraltı etmeyi amaçlamıştır. Varşova Paktı'nın varlığı bölgede barışın sürmesine katkıda bulunmuş ise de Orta Avrupa'daki varolan sorunların su yüzüne çıkmasını engelleyememiştir.

Avrupa siyasal, askeri, sosyal ve ekonomik açılardan bölündüğü için Varşova Paktı Soğuk Savaş boyunca varlığını sürdürebilmiştir. 30 yıldan fazla Orta Avrupa'nın istikrarı baskıcı bir askeri ittifakla sağlanmıştır. 1988'den beri Orta Avrupa'da artan bir şekilde düzensizlik ve etnik gerilimler baş göstermektedir. Varşova Paktı Dönemi (1955-1988) bir hayli istikrarlı geçmiştir. Sovyetlerin bölgedeki askeri gücü Orta Avrupa'daki siyasi düzenin devam etmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak bu askeri güç aynı zamanda 1953'de Doğu Almanya, 1956'da Macaristan, 1968'de Çekoslovakya ve 1956, 1970, 1976, 1980-1981'de Polonya yönetimlerine müdahale etmiştir. Ayrıca SSCB Orta Avrupa üzerinde entegre hava savunma sistemi sağlamıştır.⁹⁹

Varşova Paktı'nın siyasi organları hiç bir zaman tam olarak kurumsallaşamamıştır. Paktın siyasi yapıları çok gevşek bir düzen içinde çalışmışlardır. Kruşçev zamanında Siyasi İstişare Komitesi çok seyrek Moskova'da toplanırdı. Brejnev, Andropov, Çernenko dönemlerinde Siyasi İstişare Komitesi her iki yılda bir değişik ulusal başkentlerde olmak üzere düzenli toplantılar yapmıştır.

1985'de Gorbaçov'un başa gelmesiyle Siyasi İstişare Komitesi yılda bir kez toplanarak daha aktif bir hale getirildi. 1969'da Varşova Paktı büyük bir siyasi reform yaşamıştır. Varşova Paktı Savunma Bakanları Komitesini oluşturmuş, yıllık toplantılar yapmayı kararlaştırmıştır. 1976'da Varşova Paktı bir sekreteryaya ve yılda bir kez toplanacak Dışişleri Bakanları Komitesi oluşturmuştur.

⁹⁹ Simon J., "Central Europe: "Return to Europe" or Descent to Chaos ?", *European Security Toward The Year 2000 Mc Nair Paper* 20, [http:// www.ndu.edu/nd...mcnair20/m20cont.html](http://www.ndu.edu/nd...mcnair20/m20cont.html), Ağustos 1993.

1960'lar ve 1970'lerde Sovyetler Varşova Paktı'nı askeri doktrini koordine etmek, siyasi açıdan güvenilir Doğu Avrupa subaylarına dayanan birleşik bir koalisyon silah gücü oluşturmak için ve ortak askeri eğitim ve tatbikatlar için kullanmıştır.¹⁰⁰

Doğu Avrupa'daki 1989 Devrimleri Sovyetlerin 30 yıllık Varşova Paktı Örgütü'nü güvenilir bir askeri ittifak yapma çabalarını yocketmiş, Paktın kurumlarını ve eylemlerini değiştirmiştir.¹⁰¹ Komünist Partinin Doğu Avrupa'daki silahlı kuvvetler üzerindeki kontrolünün kalkması, bu kuvvetlerin Doğu Avrupa ulusal kumanda otoritesine bağlanması ve parlamenter kontrolün kurulması Doğu Avrupalıların yeniden kendi silahlı kuvvetlerini kontrol ve komutasını ele almasını sağlamıştır.¹⁰²

Bu eğilim 1980'lerin başından beri yavaş yavaş gelişmiştir. Sovyetler'in 1988'den beri Doğu Avrupa'daki askeri kuvvetlerini geri çekmesi Avrupa'daki güvenlik düzenini derinden etkilemiştir. Aynı zamanda Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetlerden bağımsız olarak kendi ulusal ordularını yeniden yapılandırmaya başlamışlardır. Bundan böyle Sovyetler otomatik olarak Doğu Avrupa Silahlı Kuvvetleri'ne karışamayacaktır. Özetle Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesi Varşova Paktı'nı askeri bir hadım yapan tarihsel bir süreci başlatmıştır. Batı Soğuk Savaşı kazanmıştır.

Varşova Paktı'nın askeri çöküşüyle birlikte yüksek bir askeri tehlikeden ve nispeten aşırı istikrarlı bir ortamdan askeri açıdan daha az istikrarlı bir ortama geçilmiştir.¹⁰³ Bu yeni ortamda çok taraflı siyasi kuruluşlar giderek artan oranda önemli olacak ve çeşitli güvenlik konuları belirecek, ortaya çıkacaktır.

Soğuk Savaş'da her iki İttifak büyük ölçüde askeri konularla ilgilenmişlerdir. Soğuk Savaş dönemi artan savunma harcamalarına, nükleer silahların konuşlandırılmasına, Berlin Krizine (1948 ve 1961), Macaristan'a (1956),

¹⁰⁰ Bkz. *Infra*. s.36.

¹⁰¹ Fodor N., a.g.e., s.32.

¹⁰² Simon J., "NATO, Warsaw Pact, and European Security", *European Security Policy After The Revolutions of 1989*, ndu Press; Washington, 1991, s.32.

¹⁰³ *Ibid.*, s.35.

Çekoslovakya'ya Sovyet müdahalesine (1968) ve Polonya'ya müdahale tehdidine (1970-76 ve 1980-81) tanıklık etmiştir.

1985'de Sovyetler Birliği'nin yönetimine Gorbaçov'un gelmesiyle Varşova Paktı'nın organları çok daha düzenli ve sık işletilmiştir. Mayıs 1987'de Doğu Berlin Siyasi Danışma Komitesi'nin oturumunda Varşova Paktı'nın savunma içerikli askeri doktrini kabul edilmiş, Bilgi ve Silahsızlanma Komitesi oluşturulmuştur. 1988 Varşova Siyasi İstişare Komitesi Toplantısı'nda gelecekteki askeri kısıntıları her bir devletin bağımsız kararlarına bırakmıştır. Esas büyük değişiklik Gorbaçov'un dramatik 7 Aralık 1988 BM'de yaptığı konuşmayla tek taraflı esaslı askeri indirimler yapacağını bildirmesi ve daha sonra buna bağlı olarak Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya ve Bulgaristan'da indirimlere gitmesidir. 1989'da Sovyetler Doğu Avrupa ülkelerine yönelik bir tolerans göstererek bu ülkelerdeki koalisyon hükümetlerini ve serbest seçimleri kabul etmiştir.

1987'de Varşova Paktı ayrıca bir Silahsızlanma Komitesi ve Enformasyon Komitesi kurmuştur. Varşova Paktı Örgütü'nün hiç bir zaman genel karargahı olmamıştır. NATO'nun sağlam ve kurumsallaşmış yapısına karşın, Varşova Paktı iyi bir örgütsel yapıya sahip olamamıştır.

25 Şubat 1991'de Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği ülkelerinin Dışişleri Bakanlarının imzaladıkları bir bildiriyle 31 Mart 1991 tarihi itibarıyla Varşova Paktı'nın dağıtılacağını açıklamışlardır. Ardından 31 Mart 1991'de Varşova Paktı askeri kanadını dağıtmıştır.

1 Temmuz 1991 tarihinde ise Prag'da toplanan Varşova Paktı'nın Siyasi İstişare Komitesi toplanarak, Paktın bütün organlarının varlığına resmen son vermişlerdir.

Varşova Paktı'nın çöküşü Avrupa'da Baltık Denizi'nden Marmara Denizi'ne kadar uzanan Avrupa Koridoru üzerindeki İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan Sovyet hegemonyasını sona erdirmiştir.¹⁰⁴Varşova Paktı'nın varlığını yitirmesi Avrupa'nın

¹⁰⁴ Nelson D. N., "End of Warsaw Pact Means a New Europe", *Christian Science Monitor*, 15 April 1992, s.19.

merkezini oluşturan bir parçanın yeniden doğuşunun simgesi olmuştur. Aynı zamanda Avrupa'da Sovyetler Birliği askerlerinin bulunma gerekçesini de artık ortadan kaldırmış, bölgeyle Sovyetler arasındaki ilişkilerin önemini de azaltmıştır. Paktın sona ermesi esas olarak Avrupa güvenlik sistemini temelinden etkilemiştir.¹⁰⁵

2) YENİ TEHDİTLER VE DEĞİŞEN GÜVENLİK KAVRAMI

Soğuk Savaş sonrası güvenlik ortamındaki değişiklikleri incelerken ilk dikkat edilecek husus, güvenlik kavramının artık eskisinden farklı bir anlam taşımaya başlamasıdır. Güvenliğin ekonomik, toplumsal, siyasal ve çevresel boyutları artık daha belirgin hale gelmiştir.¹⁰⁶ Soğuk Savaş Dönemi'nde tehditlerin niteliğine ilişkin herşey hesaplanıp, karşı stratejiler geliştirilirken, bugün artık güvenliğe yönelik tehditler hesaplanamamaktadır. Böylece güvenlik kavramının genişliği hem yeni bir gelişme hem de yeni bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik artık sadece askeri faktörlere ve askeri güce bağlanmamakta artan bir şekilde iç siyasi ekonomik, askeri faktörler çerçevesinde bir önem kazanmaktadır.¹⁰⁷ Bugün Avrupa için güvenlik tehditleri daha çok sosyal sorunlardır (çevre kirliliği, göç, terör, radikal islam ve AIDS gibi bulaşıcı ve tedavisi olmayan hastalıklar).

Bu bağlamda yeni dönemde çok taraflı kuruluşlar çok değişik Avrupa güvenlik konularını ele alma gereği duyacaklardır:

- Konvansiyonel silahların indirimini kontrol ve gözetleme ve bu sırada da karşılıklı güvenliğin sağlanması;
- Ciddi çevre ekolojik problemlerle mücadele;
- Sığınma ve insani yardım gerektirecek irredantist talepler ve talepler ve milliyetçi problemleri çözme.

¹⁰⁵ İbid. İdem.

¹⁰⁶ Buzan B., "New Patterns of Global Security in the Twentty-first Century", *International Affairs*, Vol.67 no.63, 1991, s.432-433.

¹⁰⁷ Vukadinovic R., "Security Challenges in Central Europe", *Balkan Forum*, no.4(13), December 1995, s.45.

Günümüzde Avrupa bir ya barışçıl istikrara kavuşma ya da kronik karışıklığa düşme potansiyeliyle bir yol ayrımındadır. Avrupa'nın yönünün ne olacağını da büyük oranda ABD ve Batı İttifakının nasıl davranacağı belirleyecektir.¹⁰⁸ Bugün Sovyet yayılmacı politikasının yerini alan etnik ve dini milliyetçilik, İslami militan hareketler, nükleer ve kimyasal silahlanma, terör, ekonomik ve politik istikrarsızlık Avrupa'da barışı tehdit eden unsurların başlıcaları olarak görülmektedir.¹⁰⁹

Avrupa'da mevcut düzenleme, kurumlar arası işbirliği ve birbirini tamamlayan birbiriyle kesişen güvenlik örgütleri modeline dayanmaktadır.¹¹⁰ Bugün Avrupa'nın mevcut güvenlik sistemi üç düzeyde yürütülmektedir:¹¹¹

- 1- AB ve BAB'dan oluşan Avrupa düzeyi
- 2- NATO'yu temel alan Atlantik İttifakı düzeyi
- 3- AGİT'i temel alan Pan-Avrupa düzeyi

İkinci Dünya Savaşı sonrası Marshall Planı (1945), Truman Doktrini (1947), NATO'nun kuruluşu (1949) ve kırk yıldır devam eden "çevreleme politikası" ile oluşturulan düzen bugün artık sona ermiştir.¹¹² Bu sona erişte bilimsel-teknik gelişmeler ve dünya ekonomisindeki globalizasyon iki kutuplu sistemi aşındırarak etkili olmuşsa da, sistemi çökerten esas unsurlar Gorbaçov'un reform politikaları ve Orta ve Doğu Avrupa'daki 1989 Devrimleri olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından güçlü bir Pan-Avrupa dürtüsü Doğu'daki ve Batı'daki, tarafsız ve İttifak dışı ülkeleri biraraya çekmektedir. Bir başka deyişle ulusal çıkarların yeniden ön plana geçtiği bu dönemde yeni çıkarlar doğrultusunda bir bütünleşme eğilimi mevcuttur.¹¹³ Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla hem Avrupa'daki güvenlik sistemi yeniden yapılanma sürecine girmiş, hem de bu değişimler ABD'nin

¹⁰⁸ Kugler R. L., Kozintseva M. V., *Enlarging NATO The Russia Factor*, RAND; Santa Monica, 1996, s.12.

¹⁰⁹ Karacasulu N., "Avrupa'nın Güvenliği'ne İlişkin ABD Yaklaşımı", *Strateji*, 95/3.

¹¹⁰ Nas Ç., "Batı Avrupa Birliği Karşısında Türkiye'nin Durumu", *Değişen Dünya ve Türkiye*, Der. Sönmezoğlu F., Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, s.63-86.

¹¹¹ Aktan G., "Security and Human Rights in Europe", Marmara Üniversitesi AB Enstitüsü, İstanbul, 1994, s.72.

¹¹² Simon J., "NATO, Warsaw Pact and European Security", *a.g.e.*, s.29.

¹¹³ *İbid.* s.29-30.

Avrupa'daki rolünü etkilemiştir¹¹⁴. Böylece Avrupa'da “oyunun kuralları” artık değişmiş ve Soğuk Savaş sonrası ortam kimi uzmanlarca “Yeni Dünya Düzeni”, kimi uzmanlarca da “Yeni Dünya Düzensizliği” olarak adlandırılmıştır.¹¹⁵ Avrupa şimdi kendini toparlamaya çalışan bir Rusya ve Orta ve Doğu Avrupa'daki anarşik güvenlik yapısıyla¹¹⁶ uğraşmaktadır.¹¹⁷

Soğuk Savaş döneminde Bir Orta Avrupa ülkesi için esas tehlike gerçekte NATO'dan değil kendi askeri ittifakı Varşova Paktı'ndan gelmiştir. 1948-49 Berlin Ablukası; 1961'de Berlin Duvarı'nın inşası; 1956'da Polonya ve Macaristan'a güç kullanımı; 1980'de Polonya'ya müdahale tehditi ve Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'nın uzun süreli işgalleri bu duruma birer örnektir.¹¹⁸ Ancak Soğuk Savaş yıllarında ne Batı ne de Doğu çok büyük sorunlara yol açacak hatalar yapmamışlardır.

Böylece Brejnev Doktrini'nin ortadan kalkması, Varşova Paktı'nın dağılması ve Sovyet askerlerinin geri çekilmesiyle Doğu Avrupa, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme göre çok daha güvenli bir bölge olmuştur. Yalnız yeni dönemde etnik milliyetçiliğe dayalı çatışmaların çıkma olasılığı artmıştır. Nitekim Yugoslavya'da yaşanan savaş, bu çeşit çatışmaya bir örnek teşkil etmiş ve etnik milliyetçiliğin ne denli büyük sorunlara yol açacağını göstermiştir. Yugoslav Krizi Batı'nın sorunu çözmek için yanlış tahlil yaptığını, Avrupa Birliği'nin çözüm arayışlarında başarısızlığını ve aynı zamanda AGİT'in yetersizliğini de ortaya koymuştur.¹¹⁹

Sovyet komünizminin çökmesi ve Sovyet İmparatorluğu'nun dağılması ile Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'ya yönelik siyasi ve askeri tehditi büyük oranda

¹¹⁴ ABD'nin Avrupa güvenliğine yaklaşımı hakkında bakınız Gebhard P. R. S., “The United States and European Security”, *Adelphi Paper* 286, IISS; Londra, 1994.

¹¹⁵ Bkz. Drucker P. F., *Yeni Gerçekler*, Çev. Karanakçı B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Ankara, 1991; Tofler A. ve H., *21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele*, Çev. Harmancı M., Sabah Yayınları; İstanbul, 1994; Brzezinski Z., *Kontrollden Çıkış Dünya*, Çev. Menemencioğlu H., Türkiye İş Bankası Kültür yayınları; Ankara, Aralık 1994.

¹¹⁶ Almanya ve Rusya arasındaki ülkelerin önemli güvenlik sorunları vardır ve zaten esas sorun da burasıdır.

¹¹⁷ Kugler R. L., Kozintseva M. V., *a.g.e.*, s.14.

¹¹⁸ Valki L., “Security Concerns in Central Europe”, *European Security*, Winter 92, No.4, s.1.

¹¹⁹ *İbid.*, s.2-3.

azalmış ve Atlantik İttifakının esas kuruluş amacı böylece önemini kaybetmiştir. Nükleer çatışma tehditi de imzalanan uluslararası antlaşmalar yoluyla büyük oranda ortadan kalkmıştır. Üstelik Sovyet güçlerinin Doğu Avrupa'dan çekilmesiyle ve Almanya'nın birleşmesiyle Avrupa'nın siyasi ağırlık merkezi Moskova'dan Berlin'e kaymıştır. Sovyetlerin siyasi üstünlük tehditinin yok olmasıyla NATO misyonsuz kalmış görünmektedir. Üstelik Avrupa'da AGİT, AB, BAB gibi kuruluşlar artan bir şekilde Avrupa güvenliğiyle ilgilenmeye başlamıştır.¹²⁰

İstikrarlı bir güvenlik yapısı Avrupa'daki istikrarlı bir ekonomik ve siyasi işbirliği için kilit öneme sahiptir. AB ve NATO güvenlik konularında uluslarüstü bir otorite sağlamışlar ve böylece de Avrupa'daki düşmanlıkları ve çekişmeleri önlemişlerdir. NATO'nun bu fonksiyonu önümüzdeki yıllar için de geçerli olacaktır.¹²¹

Günümüzde Avrupa güvenliğine yönelik esas tehditler Doğudan gelmektedir. Türkiye ve Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan, Macaristan ve Romanya, Arnavutluk ve Yugoslavya, Çekoslovakya ve Macaristan ve eski Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletler arasındaki gerginlik veya tartışmalı toprak, nüfus, kaynak veya statü sorunları gibi sorunların çoğu Soğuk Savaş döneminde üstü kapalı olan sorunlardı.¹²² Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri bugün sıkıntı içinde olsalar da temelde Avrupa sistemine geri dönmek istemektedirler. Bunu sağlamak için de BAB'ı bir araç olarak görmektedirler. Ancak BAB'ı kendi güvenliklerini sağlamada yetersiz gördüklerinden NATO'ya da üye olmayı istemektedirler. BAB'ın askeri kapasitesinin sınırlı olması ve Atlantik bağlantısını sağlayamayacağını düşünmeleri anılan devletleri NATO üyeliğini alma konusunda ısrarcı yapmaktadır. AB'nin Yugoslavya çatışmasındaki eksik ve yetersiz tavrı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kendi güvenlik ihtiyaçları karşılayacak en uygun kollektif savunma örgütü olarak NATO'yu daha ciddi bir şekilde görmelerine yol açmıştır. Aynı zamanda NATO, KAIK ve BİO yoluyla bu ülkelere siyasi askeri danışma ve işbirliği için kurumsal bir çerçeve sunmuştur.

¹²⁰ Von Hevven M., *How will NATO Adjust in the Coming Decade?*, RAND; Santa Monica, 1992,s.1

¹²¹ Geipel G. L. ve Dujarric R., *Europe 2005: Turbulence Ahead*, Hudson Institute; 1995, s.3.

¹²² Pentland C. C., "European Security After the Cold War:Issues and Institution", *Building a New Global Order*, ed. Haglund D., Kirton J., Oxford Uni. Press; Kanada, 1993, s.71.

Soğuk Savaş'ın ardından Avrupalılar yeni dönemin tehditleri ile mücadele ederken kendi güvenliklerinde daha çok söz sahibi olmak istediklerini açıklamışlardır. Nitekim A.B.D. Kongresi'nde de A.B.D.'nin Avrupa'nın savunmasıyla ilgili Avrupa'nın daha fazla sorumluluk alması yolunda eleştiriler dile getirilmiştir.¹²³ Zira Soğuk Savaş'ın bitmesiyle ABD ve Avrupa ilişkileri de değişerek yeni bir dengeyi gerektirmiştir. Avrupa bu yeni dengede daha çok ve daha global bir rol talep ederken, ABD'nin nükleer caydırıcılık ve konvansiyonel gücünden de faydalanmak istemektedir. ABD ise, küresel rolünü azaltmak, ancak liderliğini de devam ettirmek ve Batı'yı yönlendirmek istemektedir.¹²⁴ 1989 sonrası dönemde Avrupa'nın kendi savunmasını kendisinin üslenme gayretleri de yoğunlaşmış, özellikle Maastricht Antlaşması'nda BAB'ın AB'nin bütünleyici bir parçası olduğunun açıklanmasıyla bu eğilim belirginleşmiştir.¹²⁵ Yine Maastricht Antlaşması'yla AB'de Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kabul edilmiştir.¹²⁶ Bunu bir Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği oluşturulması çalışmaları takip etmiştir.

AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası(ODGP)

1987 tarihli Tek Avrupa Senedi'nin¹²⁷ üçüncü başlığı "Dış Politika Konusunda Avrupa İşbirliği Hükümleri"ne ayrılmıştır. Bu başlık, Roma Antlaşmalarını değiştiren diğer iki başlığının aksine, Roma Antlaşmalarında olmayan yeni bir konuyu düzenlemektedir.¹²⁸ Ekonomik bütünleşme süreci üye devletlerin dış politikalarında da

¹²³ Dışişleri Bakanlığı'nın o dönem BAB Daire Başkanı olan Ahmet Üzümcü ile söyleşi, 27 Mayıs 1996, Ankara.

¹²⁴ Hromat R. P., "Redefining Europe and the Atlantic Link", *Foreign Affairs*, vol. 68, No.4, 1989, s.85.

¹²⁵ Eraydın Ö., "Avrupa'nın Yeni Güvenlik Düzeni ve Türkiye", *Değişen Dünya ve Türkiye*, a.g.e., s.27-28.

¹²⁶ Maastricht Antlaşması'nın ODGP ile ilgili maddeleri için antlaşmanın J maddesine bakınız.

¹²⁷ Tek Avrupa Senedi (TAS) Temmuz Avrupa Toplulukları'nın kurucu antlaşmalarında değişiklikler yapan bir antlaşmadır. 17 şubat 1986'da Lüksemburg'da, 28 Şubat 1986'da da La Haye'de imzalanan ve uzun süre İrlanda parlamentosunda onay için bekledikten sonra, 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren bir Topluluk hukuk belgesidir. TAS önemli olarak iki konuyu ele almaktadır: Kendinden önceki kurucu antlaşmalarda bir takım değişiklikler öngörmüştür. İkinci olarak da "Dış Politika alanında bir Avrupa işbirliği" mekanizması öngörmüş ve bu mekanizmanın hukuki çerçevesini çizmiş, dolayısıyla da söz konusu mekanizmayı imzacı devletlerin katılımını zorunlu hale getirecek şekilde kurumsallaştırmıştır. (TAS) ayrıca "iç pazarın aşamalı olarak kuruluşunu sağlamak" amacını taşımaktadır. Günügür H., "AT'nin geleceğe Yönelik Perspektifleri", *İktisat ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Haftalık Ekonomi Gazetesi*, 7-13 Ağustos 1990, s.7 ve *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, Ocak 1993, s.115.

¹²⁸ Özen Ç., a.g.e., s.105.

uyumluluk gerektirdiği için Tek Avrupa Senedi'nden sonra Maastricht'te artık bir işbirliği değil, üye ülkelerin dış ve güvenlik politikalarında “ortak tutum” belirlenmesi öngörülmüştür.

Üye devletler ya da Komisyon, ortak dış politika ve güvenlik politikası ile ilgili bütün sorunlar hakkında Konsey'e başvurabilir. Öneriler sunabilir (Maastricht antlaşması, madde J8). Konsey, Avrupa Konseyi tarafından belirlenen genel yönelimler tabanında ortak dış politika ve güvenlik politikasının tanımı ve yürürlüğe sokulması için gerekli kararları alır. Birlik eyleminin bütünlüğüne, uyumluluğuna ve etkinliğine itina gösterir. Usule yönelik sorunlar ve J3 maddesinin 2. fıkrasında hedeflenen durum dışında, Konsey oybirliği ile kara verir (Maastricht Antlaşması, madde J8).

Ortak tutum bir kez belirlendikten sonra, üye devletler bu konuda kendi tavırlarını belirlerken ve bunları uygularken ortak tutumla bağlıdırlar (madde J3). Üye devletlerin bu bağlılığını J1 maddesinin 4. fıkrası daha açık şekilde ifade etmektedir. Söz konusu madde uyarınca “üye devletler Birliğin dış politikasını ve güvenlik politikasını karşılıklı sadakat ve dayanışma anlayışı içinde, aktif bir biçimde ve kayıtsız destekler ve Birliğin çıkarlarına aykırı olan ya da uluslararası ilişkilerde uyumlu bir güç halindeki etkinliğine hanel getirebilecek olan bütün faaliyetlerden kaçınırlar.”¹²⁹

7 Şubat 1992 tarihli Maastricht Antlaşması'nın birliğin hedeflerinden birini “özellikle gerçek bir ortak savunma politikasını içerebilecek ortak bir dış ve güvenlik politikasının uygulanması yoluyla uluslararası arenada birliğin varlığını ortaya koymaktır” şeklinde ifade edilmesi AB üyelerinin dış ve güvenlik politikalarını millileştirmekten çıkardıkları anlamına gelmektedir.¹³⁰ Bunun en önemli göstergesi olarak da üyeler arasında ortak bir dış ve güvenlik politikası öngören maddeleri antlaşmada kabul etmişlerdir. Ortak Dış Politika için geçerli olan hükümler, Ortak Güvenlik Politikası için de geçerlidir. Ancak savunma konusunda Konsey nitelikli oy

¹²⁹ İbid. İdem.

çokluğu ile düzenleme yapılmasına karar veremez. Maastricht Antlaşması, Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının zaman içinde ortak bir savunmaya varabilecek gerçek bir ortak savunma politikası çerçevesini çizmek de dahil, Avrupa güvenliğiyle ilgili bütün konuları içermektedir. Maastricht Antlaşması'ndaki Ortak Dış ve Güvenlik Politikasıyla ilgili maddeler özellikle Fransa ve Almanya gibi Avrupa Birliği Savunma Politikasının gelişmesi için baskı yapan devletlerle, İngiltere gibi Avrupa'nın temel savunma örgütü olarak NATO'nun devam etmesini isteyen devletlerin uzlaşması sonucu kabul edilmiştir.¹³¹ Buna göre ortak dış politika ve güvenlik politikasının hedefleri Maastricht Antlaşması'nda şöyle sıralanmıştır.¹³²

1) Ortak dış politika ve güvenliğin esasları şunlardır:

- a) Ortak değerleri, ana çıkarları ve birliğin bağımsızlığını korumak,
- b) Her biçim altında üye devletlerin ve birliğin güvenliğinin takviyesi,
- c) BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı'na uygun olarak uluslararası güvenliğin takviyesi ve barışın idamesi
- d) Uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi
- e) Demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesi ve sağlamlaştırılması.

2) Üye devletler, birliğin güvenlik ve dış politikasını karşılıklı dayanışma ve doğruluk anlayışı içinde koşulsuz ve fiili olarak desteklerler. Birliğin çıkarlarına aykırı ve uluslararası ilişkilerde etkisi birliğin gücüne zarar verecek her türlü hareketten kaçınırlar.

3) Üye devletler, birbirlerine yakın eylemlerinin daha etkili olması için birleşik nüfuzlarını sağlamak bakımından, genel bir çıkar arzeden güvenlik ve dış politika sorunlarında Konsey içinde karşılıklı olarak birbirlerini haberdar eder ve hareket için danışırlar.

¹³⁰ Karaosmanoğlu A. L., "Europe's Geopolitical Parameters", *Turkey and Central and Eastern European Countries in Transition: Comparative study with a View to Future Membership to EU*, Bilkent Üniversitesi Seminer Tebliği, Ankara, 9-10 Mart 1996.

¹³¹ AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası için bkz. Archer C., Butler F., *The European Union: Structure and Processes*, London, 1996, s.207-215.

¹³² Guehonno J. M., "Fransa ve BAB", *NATO Dergisi*, No.4, 1994, s.14.

4) Başkanlık, ortak güvenlik ve dış politika konularında birliği temsil eder. Başkanlık, ortak eylemleri uygulamaktan sorumludur. Bu maksatla; uluslararası örgütlerde ve uluslararası konferanslarda Birliğin durumunu ilke olarak ifade eder.

5) BM Güvenlik Konseyi'nin de üyesi olan üye devletler, öteki üye devletlerle istişare ederler ve öteki üye devletleri tamamen haberdar ederler. Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan üye devletler, görevlerinin icrası sırasında, BM Antlaşmasının hükümleri içinde, kendilerine düşen sorumluluklara halel getirmeden Birliğin çıkarını ve tutumlarını savunmaya özen gösterirler.

6) Başkanlık, ortak güvenlik ve dış politikanın ana görünüşleri ve temel esasları hakkında Avrupa Parlamentosu'na danışır ve Parlamentonun görüşlerinin tam olarak dikkate alınmasına özen gösterir. Başkanlık ve Komisyon, Avrupa Parlamentosu'nu, Birliğin güvenlik ve dış politikasının gelişmesinden düzenli olarak haberdar ederler.

7) Avrupa Birliği Konseyi, ortak güvenlik ve dış politikanın genel yönelimlerini ve ilkelerini saptar.

8) AB, Konseyi tarafından kararlaştırılmış olan genel yönelimlere ve esaslara dayanarak, ortak savunma ve dış politikanın tanımlanmasında ve yürütülmesinde gerekli kararları alır.

Ancak Avrupa Birliği bu hedefleri geçleştirmede çok başarılı olamamıştır. Maastricht'ten sonra çıkan görüş ayrılıkları bu başarıyı engellemiştir. AB kendi savunmasında daha fazla sorumluluk alma konusunu görmezlikten gelerek, konuyu Birliğin savunma unsuru olan Batı Avrupa Birliği'ne kaydırmak gibi bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Güvenliğin yeniden ulusallaşması, her ülkenin güvenlik tedbirini kendi başına almak için silahlanmaya başlaması, dünya güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır¹³³, bu da ortak bir ODGP'nin oluşumunu zorlaştırmaktadır.

¹³³ Eraydın Ö. Avrupa'nın Yeni Güvenlik Düzeni ve Türkiye, *Değişen Dünya...*, a.g.e., s.24.

Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği(AGSK)

Maastricht'te kabul edilen ve NATO tarafından da onaylanan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği hala başlangıç aşamasındadır, zira Avrupalılar AGSK'nin kurumsal şekli üzerinde henüz bir uzlaşmaya varamamışlardır.¹³⁴ Temel sorun, Avrupa savunma fonksiyonunun ayrı bir örgüt olarak (yani BAB) kalması mı, yoksa tek bir Avrupa Birliği kurumsal çerçevesinde diğer Avrupa yapıları ile birleşmesi mi üzerinde yoğunlaşacağıdır.

Oluşturulmaya çalışılan AGSK'nde en önemli sorun hiç kimseyi dışarda bırakmadan bir yapı kurabilmek ve böylece Avrupa'nın tümünde güvenlik ve istikrarı garanti etmektir. Özellikle eski Doğu Bloku ülkeleri böyle bir garantiye çok daha fazla muhtaçtırlar. Ayrıca gerçek bir Avrupa savunma kimliğinin hala oluşturulamaması Avrupa kamuoyu için anlaşılabilir bir duruma gelmektedir.¹³⁵

Maastricht Antlaşması'nın gözden geçirildiği 1996 Hükümetlerarası Konferans'ta (HAK) Maastricht'te varılan bir uzlaşmaya göre “güvenlik” boyutu ODGP mekanizmalarına oturtulan ve “savunma” boyutunu BAB'ın oluşturduğu Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğini ele almaktadır. Bu çerçevede daha önce, Avrupa Birliği ve BAB içinde hazırlık çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalarda önemli bir ekonomik güç olan AB'nin dış politika konularında da ağırlıklı bir konuma sahip olmasının zamanının geldiği, öte yandan Avrupa'nın karşı karşıya bulunduğu yeni güvenlik koşullarının gerek ODGP gerek AGSK'ne yeni bir ivme verilmesini gerekli kıldığı görüşleri dile getirilerek, bu amaçla bazı önerilere yer verilmiştir. Ayrıca AGSK'nin geliştirilmesi konusunda BAB'ın halen bir çok alanda yetersiz olan askeri/operasyonel yeteneklerinin geliştirebileceği ve BMGG de dahil olmak üzere NATO'nun yeteneklerinden faydalanabileceği, Birlik bünyesinde bir Barış Gücü kurulabileceği ve Avrupa ülkeleri arasında silahlanma konusunda daha kapsamlı bir işbirliğine gidilebileceği gibi görüşler de çalışmalarda dile getirilmiştir.

¹³⁴ Solana J., “Avrupa Güvenlik Gündemi”, *NATO Dergisi*, Kasım 1995, s.12.

¹³⁵ *Ibid.*, s.13.

Avrupa güvenliği, ne kadar etkin olursa olsun, yalnızca kurumsal düzenlemelere ilişkin bir konu değildir ve aynı zamanda komünizm sonrası toplumların giriştikleri reform sürecinin sonucuna da bağlıdır. Piyasa ekonomisini yerleştirmekte başarısız olmaları, yeni demokratik rejimleri istikrarsızlaştırır ve iç gerginlikleri güçlendirir. Böylesi gelişmeler, komşu ülkelerle olan ilişkilerini etkileyebilir ve bölgesel istikrarı tehdit ederek çatışma ortamına yol açar.

3) BAB'IN DEĞİŞEN ROLÜ

BAB günümüze gelene dek çeşitli görevler üstlenmiştir.¹³⁶ Batı Avrupa Birliği öncelikle Avrupa ülkeleri için bir danışma ve diyalog forumu olmuş, özellikle İngiltere Avrupa Topluluğu'na girene kadar AT ülkeleri ile İngiltere'nin buluşma yeri olmuştur. Ayrıca , Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile siyasal diyalog ve işbirliği tesis ederek bir önleyici diplomasi işlevini yerine getirerek, silahlı çatışma çıkma olasılığını ortadan kaldırmak ve kriz anında danışma mekanizmaları oluşturmak amacına yönelik çalışmıştır.¹³⁷ Ancak diplomatik ve siyasi alandaki tüm gelişmeler NATO kapsamı içinde ele alınmış ve böylece, Avrupa'daki savunma alanında ortaya çıkan bütünleşme hareketi, Atlantik boyutu içinde eritilmiştir.¹³⁸ BAB 1980'lerdeki yeniden canlanışına kadar Avrupa'nın savunması için gerekli karar alma yapıları ve kabiliyetleri geliştirememiştir.¹³⁹

BAB, Doğu Blok'unun yıkılmasına kadar olan sürede başarılı olamamış, diğer uluslararası kuruluşların gölgesinde kalmıştır. Dünya siyasetine tamamiyle süper güçlerin egemen olduğu yirmi yıllık dönemde BAB'ın Avrupa kamuoyu tarafından adeta unutulduğu görülmektedir. BAB'ın etkisiz kaldığı bu dönem 1984 yılına kadar sürmüştür.¹⁴⁰

¹³⁶ van Eekelen W., "BAB Yeni Görevlere Hazırlanıyor", *NATO Dergisi*, sayı 3, 1993, s.12-17.

¹³⁷ Nas Ç., a.g.m., s.71.

¹³⁸ Özen Ç., a.g.e., s.41.

¹³⁹ Wohlfeld M., "The WEU as a Complement-Not a substitute-for NATO", *Transition*, 15 Aralık 1995, s.35.

¹⁴⁰ Nas Ç., a.g.m., s. 65.

Uluslararası ilişkilerde yaşanan değişimler Avrupa'nın kendi güvenliğini sağlaması konusundaki girişimleri artırmış, BAB'a da bu çerçevede etkinlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Soğuk Savaş ertesinde Avrupa'nın kendisinin savunmasını kendi üstlenme gayretleri de yoğunlaşmıştır. Özellikle Maastricht Antlaşması'nda BAB'ın AB'nin bütünleyici bir parçası olduğunun açıklanmasıyla bu trend belirginleşmiştir.¹⁴¹

1980 sonrası dönemde, bir Avrupa savunma kimliği oluşturmak için kullanılabilecek en iyi aracın BAB olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda BAB, operasyonel yeteneklerinin takviye edilmesi, NATO'nun benzeri şekilde Orta ve Doğu Avrupa'daki devletlerle işbirliği için bir program geliştirilmesi yoluyla aktif bir döneme girmiştir. Müttefiklerle düzenli görüşmeler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bundan sonra, BAB'ın hem NATO dışında Avrupa'nın güvenliğini koruyan bir unsur haline gelmesi, hem de NATO içinde Avrupa'nın sesi olması hedeflenmiştir. Bu hedefin pratikteki örneklerini son yıllarda izledik. İran-Irak Savaşı sırasında ve Kuveyt'in kurtarılması için girişilen son savaşta, Körfez'de yer alan BAB önderliğindeki deniz kuvvetleri arasındaki koordinasyon çok başarılı olmuştur. Ayrıca BAB, Sırbistan ve Karadağ'a yönelik silah ambargosunun Adriyatik'te denetlenmesine gemiler ile katılmaktadır. NATO, BAB ve AGİT Avrupa güvenlik sisteminin ana destek örgütleridir. Bu iç içe geçen kurumlar ağı genellikle "Avrupa Güvenlik Mimarisi" olarak adlandırılmaktadır.

BAB'ın yeniden canlandırılması girişiminin altında, başta Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerinin, ABD hakimiyeti altında olmayan, sadece Avrupalılardan oluşan bir kurumun çatısı altında Avrupa'nın güvenlik sorunlarının ve önceliklerinin tartışılacağı bir forum oluşturma ve güvenlik ve savunma konularını Avrupa perspektifinde tüm boyutlarıyla ele alma (yumuşama, silahların kontrolü, Sovyet

¹⁴¹ *Ibid.*, s.29. Maastricht Antlaşması'nın J4 maddesinin 2. Fıkrasında "Birlik, Avrupa Birliği'nin gelişmesinin ayrılmaz bir parçası olan Batı Avrupa Birliği'nden, savunma alanında etkileri olan kararları ve Birlik eylemlerini belirleyip, yürürlüğe konmasını talep eder. Konsey, Batı Avrupa Birliği'nin kurumları ile uyumlu halde gerekli pratik yöntemleri kabul eder." denmektedir. Ayrıca aynı maddenin 4. fıkrasında "bu madde anlamında Birlik politikası, bazı üye devletlerin özel nitelikli güvenlik ve savunma politikalarını etkilemez, bazı üye devletler için Kuzey Atlantik andlaşmasından doğan yükümlülükler saygı gösterir ve bu çerçevede kabul edilen ortak güvenlik ve savunma politikası ile bağdaşır" denerek BAB'ın NATO'dan kaynaklanan yükümlülüklerine saygı göstereceği belirtilmiştir. Maastricht'teki bu kararla BAB ile NATO arasında önemli bir organik bağ kurulmuştur.

tehditinin değerlendirilmesi gibi) amacı yatmaktadır.¹⁴² BAB'la ilgili ilk girişim; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı¹⁴³ çerçevesinde 1984'te Stockholm'de yapılan Karşılıklı Güven ve Güvenlik-Silahsızlanma Ortamı Yaratma toplantısından hemen sonra Fransa tarafından başlatılmıştır. Ardından BAB Daimi Konseyi Batı Almanya'ya yönelik belirli konvansiyonel silahların üretimine ilişkin yürürlükteki son yasaklamaların da kaldırılmasını sağlamıştır¹⁴⁴. 26-27 Ekim 1984 tarihlerinde BAB üyesi ülkelerin Dışişleri ve Savunma Bakanları Roma'da toplanarak yaptıkları görüşmeler neticesinde Roma Bildirisi'ni yayınlamışlardır. BAB'ın yeniden canlandırılmasını öneren 27 Ekim 1984 tarihli Roma Bildirisi, Kuzey Atlantik Antlaşması sorumluluk sahası içinde barışın sürdürülmesi için BAB'ın daha iyi kullanılması ve BAB'a üye olmayan NATO üyeleriyle daha sıkı işbirliğini içermektedir.¹⁴⁵

Öte yandan, BAB'ın yeniden canlandırılması kararına rağmen, İtalyan parlamenter Spinelli tarafından hazırlanan ve güvenlik konuları dahil olmak üzere Avrupa'nın siyasi birliğini öngören "Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma Projesi", 14 Şubat 1984'de Avrupa Parlamentosu'nda onaylandığı halde, Avrupa Toplulukları üyesi ülke başkentlerinde destek bulamadığı için hayata geçirilememiştir.¹⁴⁶

1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi Avrupa'nın savunma ve güvenlik konularını, ağırlık NATO'da olmak üzere, NATO ile BAB'ın sorumluluğuna bırakmıştır.¹⁴⁷ BAB bu çerçevede "Avrupa Güvenlik Çıkarları Platform Belgesi"ni hazırlamış ve neticede anılan belge, BAB Konseyi'nin 27 Ekim 1987 tarihinde Lahey'de yaptığı toplantısında kabul edilmiştir. Bu belge şu hususları içermektedir.¹⁴⁸

- ABD kuvvetlerinin Avrupa'daki mevcudiyetinin muhafazası,

¹⁴² Collins M., *Western European Integration: Implications for US Policy and Strategy*, Praeger, New York, 1992, s.50.

¹⁴³ Artık adı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatıdır.

¹⁴⁴ Kılınç U., "Batı Avrupa Birliği Savunma", *Avrasya Dosyası*, Sayı 2, Yaz 1994, s.93.

¹⁴⁵ *WEU History*..., a.g.e., s.7-8; Rome Declaration of 27 October 1984, WEU Founding Texts, WEU Press and Information Service, WEU, Brussel, 1984.

¹⁴⁶ Ceyhan A., *Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü*, ALFA Yayınları; İstanbul, 1991, s.43.

¹⁴⁷ Januzzi G., "Avrupa ve Bir Güvenlik Boyutu", *NATO Dergisi*, sayı 2, 1991, s.7.

¹⁴⁸ Van Eekelen W., "The WEU: Europe's Best Defense", *European Affairs*, Vol.4, Winter 1990, s.9.

- Savunma ve güvenlik konularının da Avrupa'nın siyasi birlik çalışmalarına dahil edilmesi,
- BAB ve NATO üyesi ülkelerin, bu kuruluşların kurucu antlaşmaları vasıtasıyla üstlendikleri dayanışma yükümlülüğünü daha etkili uygulamak için "Avrupa Savunma Kimliği" ni geliştirmek üzere ortak hareket etmesi.

BAB'ın 1987-88'deki ilk Körfez Krizi sırasında mayın temizleme çalışmalarında bulunması "alan dışı"(out of area) kavramını da Avrupa güvenliğinde yeni bir kavram olarak karşımıza çıkarmıştır. BAB 1990-91'deki ikinci Körfez Krizinde üye ülke Dışişleri ve Savunma Bakanlarından oluşan bir çalışma grubu kurmak suretiyle, deniz kuvvetleri personeli için temas noktaları teşkil etmiş, Körfez bölgesinde mevcut birlikler arasında işbirliği tesis ederek daha üst seviyede bir koordinasyon gerçekleştirmiş ve böylece lojistik destek, istihbarat alışverişi, hareket bölgelerinin korunması gibi konularda da ABD liderliğindeki Müttefik kuvvetlere destek vermiştir.¹⁴⁹

BAB'ın yeniden faaliyete geçirilmesi ve Tek Avrupa Senedi'nin 1987'de kabulü, siyasi ve güvenlik konularını Avrupa gündeminde yukarılara çıkarmıştır. Aralık 1991 Maastricht Zirvesi'nde BAB'ın Avrupa savunmasındaki rolü ön plana çıkarılmış ve BAB'a yeni misyonlar yüklenmiştir. Maastricht Zirvesi'nde BAB, Avrupa güvenliğine ilişkin tartışmaların odak noktası olmuştur. Maastricht Antlaşması'na göre BAB'ın etkinlikleri iki temel ilke tarafından yönlendirilecekti:

- 1) Danışmalardaki açıklık
- 2) Kara alma sürecinde tamamlayıcılık

Maastricht'teki zirvede ayrıca BAB'ın Atlantik İttifakı ve Avrupa kurumları arasındaki konumu özetle şöyle tanımlanmıştır:

"BAB, hem Avrupa Birliğine giden sürecin bir parçasıdır hem de Atlantik İttifakı'nın en güçlü tamamlayıcısıdır. Bundan dolayı, BAB'ın kurumsal ilişkileri bu iki temel unsurun gereklerine uygun biçimde şekillenecektir. İki yönlü dinamik bir

¹⁴⁹ Van Eekelen W., "Yeni Bir Avrupa Güvenlik Düzeni Oluşturma: Batı Avrupa Birliği'nin Katkısı", *NATO Dergisi*, sayı 3, 1990, s.19-20.

sürecin tam merkezinde kendini bulan BAB, Londra'dan Brüksel'e taşınır taşınmaz hem ortak hem de aktif bir oyuncu olmaya başlayacaktır.”¹⁵⁰

Diğer yandan Maastricht Anlaşması, BAB'ı AB'nin askeri kolu şekline dönüştürmeyi başaramamıştır. Maastricht'te bu konuda sağlanan uzlaşma, federalizm görüşüne yakın Avrupalıların beklentilerini karşılayamamış, buna karşın egemenliğe duyarlı AB hükümetlerinin endişelerini azaltmıştır. AB üyeleri arasındaki, BAB'ın üstleneceği statü ile ilgili görüş ayrılıkları halen devam etmektedir. Hatta üyeler arasındaki Avrupalı ve Atlantikçi eğilim tartışmaları, BAB'ın Avrupa savunma kimliğinin çerçevesi olma ihtirasını belki de engelleyebilecektir.¹⁵¹

Her ne kadar BAB'ın NATO dışında Avrupa'nın güvenliğini koruyan bir unsur olması ve NATO ile işbirliği içinde çalışması ifade edilmiş olmakla birlikte, NATO ve BAB arasında bir rekabet olduğu daima hissedilmektedir. Örneğin, Adriyatik'te iki örgütün bayrakları altındaki iki ayrı filonun yürüttüğü deniz operasyonu gibi son gelişmeler, BAB ve NATO arasındaki ilişkilerde potansiyel bir rekabete işaret etmektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, BAB Avrupa savunma kimliğinin kurumsal temeli ve Avrupa Birliği'nin askeri kolu olma işlevini yerine getirebilecek şekilde yapılmalıdır. Ayrıca, BAB'ın NATO ile tamamlayıcılık temelinde yakın bir çalışma ilişkisi kurması mutlak olarak zorunludur. Bu konuyu halletmek, bütün Avrupa güvenlik sistemine sızan “kim neyi yapıyor?” şeklindeki yaşamsal sorunun yanıtlanması demek olacaktır. Hala Avrupa güvenlik mimarisi konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur. Bir yanda AB ve NATO diğer yanda AB, bu konuda egemenliği birbirlerine kaptırmamaya çalışmaktadırlar.

Batı Avrupa Birliği'nin canlandırılmasında dönüm noktaları olan 1991 Maastricht Antlaşması ve 1992 Petersberg Bildirisi, BAB'ın gerçek bir hareket yeteneği kazanması için gerekli pratik temelleri belirlemiş ve kriz yönetimi ve barışı koruma gibi Soğuk Savaş sonrasına özgü tehlikeler için yeni misyonlar tanımlamıştır.¹⁵²

¹⁵⁰ Van Eekelen W., “BAB'ın Maastricht Sonrası Gündemi”, *NATO Dergisi*, Sayı 2, Mart 1992, s.15. BAB 'ın merkezi Ocak 1993'de Brüksel'e taşınmıştır.

¹⁵¹ Bunun için 1996 Hükümetlerarası Konferansın (HAK) sonuçlarını beklemek gerekecektir. Mayıs 1997'de bitecek olan HAK'ın sonuçları muhtemelen Temmuz 1997'de yayınlanacaktır.

¹⁵² Cutler J., “BAB'ın İşlevsel Gelişimi ve NATO ile İlişkisi”, *NATO Dergisi*, Eylül 1995, s.8.

1991 Aralık ayında Maasricht'te kabul edilen Avrupa Birliği Antlaşması çerçevesinde Avrupa Topluluğu'na üye ölkeler, Avrupa bütünleşme hareketinin ortak dış ve güvenlik politikasının kapsamına savunma politikasını da katarak, bunun ileride ortak savunma örgütlenmesine dönüşebileceğini açıklamışlardır. Avrupa Birliği'nin "Avrupacı" ve "Atlantikçi" üyeleri arasındaki zorlu pazarlıklar sonunda kabul edilebilen Maasricht Antlaşmasında, BAB'ın Avrupa bütünleşme hareketinin entegre bir unsuru olduğu vurgulanmakta ve BAB, Avrupa Konseyi'nin alacağı kararların savunmayı ilgilendirenlerini geliştirip uygulamaya koymaya davet edilmektedir. BAB Bakanlar Konseyi Maasricht Antlaşmasına eşzamanlı olarak yayınladığı bir bildiri ile BAB'ın AB ve NATO ile ilişkilerinin nitelik ve modalitelerini ortaya koymuştur. Buna göre BAB, bir taraftan AB'nin savunma boyutu rolünü üstlenirken, diğer taraftan NATO İttifakının Avrupa bacağını güçlendirecek bir vasıta olarak görev yapacağını açıklamıştır. BAB'ın gerçekteştirmesi beklenen bu ortak savunma bir hedef olarak ilk kez Maastricht'te telaffuz edilmiştir.¹⁵³Bu bildiride BAB'ın çalışma metodları da değiştirilerek, bir "BAB Askeri Planlama Birimi" kurulmuş ve BAB Konseyi ile Sekreteryasının Londra'dan Brüksel'e taşınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca Maastricht Antlaşması BAB'ın statüsüne belirli bir açıklık kazandırmıştır.

Maastricht'i takiben 19 Haziran 1992 tarihinde Bonn'da yapılan BAB Bakanlar Konseyi toplantısı sonunda yayımlanan Petersberg Deklerasyonu ile BAB'a tam ve ortak üye sıfatıyla davet olunan ölkelerin sözkonusu statülerine ilişkin anlayış ve ilkeler açıklanmıştır. Sözkonusu ilkeler uyarınca BAB'a tam üye olmak için AB üyeliği koşulu getirilmiştir.

Bu niteliği taşıyan Yunanistan, yapılan daveti kabul ederek BAB'a tam üye olacağını açıklamış, keza AB üyesi olan Danimarka ve İrlanda ise BAB'a gözlemci olarak katılmayı kararlaştırmışlardır. 1995 Ocak ayında AB üyesi olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya da BAB'da gözlemci statüsünü tercih etmişlerdir.

NATO üyesi olup, AB üyesi olmayan Türkiye ise, aynı durumdaki Norveç ve İzlanda ile birlikte, BAB'a ortak üye olmaya davet edilmiştir. Bu daveti kabul eden her üç ölkeler ile BAB üyesi ölkeler 20 Kasım 1992 tarihinde Roma'da "Ortak Üyelik

¹⁵³ Gökgöz M. F., *a.g.e.*, s.25.

Belgesi”ni imzalamışlardır. Türkiye, Norveç ve İzlanda’nın ortak üyelikleri, Yunanistan’ın tam üyeliğine eş zamanlı olarak, 6 Mart 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

BAB ülkeleri 19 Haziran 1992 tarihli Petersberg Deklerasyonu¹⁵⁴ ile ayrıca, konvansiyonel kuvvetlerinden bazılarını BAB’ın komutası altında yürütülecek operasyonlarda kullanılmak üzere BAB’a karşı sorumlu tutmak hususundaki kararlılıklarını ilan etmişlerdir. “BAB’a Karşı Sorumlu Kuvvetlerin” (Forces Answerable to WEU) kullanım kararı, BM Şartı’na uygun olarak BAB Konseyince alınacaktır. Vaşington Antlaşmasının ve Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması’nın 5.maddelerinin gerektirdiği ortak savunmaya katkının yanısıra, BAB ülkelere ait kuvvetler, BAB’ın komutası altında,

- İnsani yardım ve kurtarma görevleri,
- Barışı Koruma Görevleri,
- Kuvvet kullanımını da içerecek şekilde bunalım yönetimi ve barışın yeniden tesisi görevlerinde kullanılabilecektir.

BAB barışı koruma, barış oluşturma ve insani operasyonlarda BM ve AGİT benzeri uluslararası kuruluşların talepleri üzerine operasyonlarda yer alabilecektir. Bu tür talepler üzerine harekete geçme kararını her ülke kendi kararını alacaktır, bir başka deyişle kurumsal bir karar yoktur.¹⁵⁵

Petersberg Deklerasyonu’nda üye ülkelerin, BAB’ın üstleneceği olası görevlere tahsis edebileceği kuvvetlerin belirlenmesi ve oluşturulacak çok uluslu kuvvet yapılarının BAB Komutası altında kullanılacağı ihtimaliyat planları ile, gerekli komuta kontrol ve haberleşme düzenlemelerine ilişkin tavsiyeleri hazırlayacak bir “Planlama Hücresi”nin Brüksel’de kurulması da kararlaştırılmıştır.

¹⁵⁴ Oliver Thranert, “Die Neue Sicherheitspolitische Situation in Europa”, *Vierteljahres Berichte*, Nr.134, Dezember 1993, s.390.

¹⁵⁵ Jain R. K., “European Security After the Cold War”, *International Studies*, vol.31, No.4, October-November 1994, s.405.

Tam, ortak ve gözlemci üyeleriyle 27 Batı Avrupa Birliği ülkesi 1994 sonunda “Ortak Düşünceler” adını verdikleri, Avrupa güvenliği ile ilgili ve amacı tehlikede olan konuların ortak bir analizini yapmak ve ikinci aşamada gerekli tepkiler konusunda bir karara varmak olan çalışmayı başlatmışlardır.¹⁵⁶ Bu arada Batı Avrupa Birliği içinde kimi konularda artan bir faaliyet içine girilmiş; hareket konusunda BAB’ın yeteneklerinin daha da geliştirilmesi, özellikle Mayıs 1995’te Lizbon’da Bakanlar toplantısında karara bağlanan yeni politik-askeri yapıların kurulması için çalışılmıştır.

BAB, hem Avrupa Birliği’ne giden sürecin bir parçası, hem de Atlantik İttifakı ile olan sıkı bağları yüzünden kurumsal ilişkilerini Avrupa güvenliğinin bu iki temel unsurunun belirli nitelikleri ve gereklerine uygun biçimde şekillenecektir.¹⁵⁷ Bu şekillenmede BAB’ı ileriye götürecek yol, harekata yönelik gelişimine öncelik vermek ve bunu devam ettirerek AB’nin savunma organı, NATO’nun da “Avrupa ayağı” rolünü oynayabilecektir. Aksi halde AB ve NATO karşısındaki politik inanabilirliği fazla olamayacaktır.¹⁵⁸ BAB ve AB arasındaki ilişkiler; BAB ve NATO arasındaki ilişkiler ve BAB’ın hareket yeteneklerinin geliştirilmesi konuları 1996 HAK’da tartışılmaktadır (HAK henüz devam etmektedir).

Batı Avrupa Birliği’nin, Üçüncü dünya ülkeleri ile politik diyalog vasıtasıyla sürdürülen ilişkileri ve özellikle Doğu Avrupa ülkeleriyle, üye olmayan Akdeniz ülkeleri ile diyalogu sürecektir. Ayrıca BAB’ın Rusya ve Ukrayna ile temasları devam ederken; 1995 Haziranı’nda Kıbrıs ve Malta ile başlatılan diyalog sürecine son olarak İsrail de eklenmiştir.

Bu çalışmalar çerçevesinde Batı Avrupa Birliği’nin yapılanmakta olan Avrupa güvenliğinde önemli bir rol oynayabileceğini en azından oynamaya talip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu rolün ne kadar önemli ve ne derece etkin olabileceğini 1996 Hükümetlerarası Konferans’ın sonucu tayin edecektir.

¹⁵⁶ Solana J., “Avrupa Güvenlik..., a.g.m., s.14.

¹⁵⁷ Van Eekelen W., “BAB’ın Maastricht Sonrası...”, a.g.m., s.17.

¹⁵⁸ Cutileira J., a.g.m., s.11.

Batı Avrupa Birliği kendi bünyesindeki güçlendirme çalışmalarının sonucunda NATO çerçevesi içinde Kuzey Amerikalı müttefiklerle güvene dayalı bir işbirliği arasında doğru dengeyi tutturarak ve Orta Avrupa'nın Avrupa Birliği'ne politik askeri entegrasyonunu sağlayarak hem NATO'nun yeni şartlara uyumuna hem de AB'nin gelişmesine katkıda bulunacaktır.¹⁵⁹

4) NATO'NUN DEĞİŞEN ROLÜ

Sovyetler Birliği'nde ve diğer Doğu Bloku ülkelerinde komünist sistemin çöküşü ile birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu güne Avrupa güvenlik sisteminin dayandığı bazı temel unsurlar ve hareket noktaları geçerliliğini kaybetmiştir.¹⁶⁰ Bu dönemde NATO'nun varoluş nedeni üzerine tartışmaların çıkması,

¹⁵⁹ Guehenno J. M., "Fransa ve BAB", *Nato Dergisi*, No.4, 1994, s.14.

¹⁶⁰ NATO'da 1989'dan sonra başlayan değişimi anlayabilmek için Soğuk Savaş dönemindeki stratejilerine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Kuruluşundan bugüne kadar, NATO stratejisinin temel noktaları şunlardır:

DC 6: Kuzey Atlantik Konsey'inin kurduğu Savunma Komitesi Vaşington Anlaşmasının kolektif savunma ve silahlı saldırıya karşı konulmasıyla ilgili maddelerinin uygulanması için bir belge hazırladı. Bu aynı zamanda, NATO'nun strateji belirleme çabalarının ilk adımıydı. DC-6'nın amacı, Sovyet tehditine karşı etkili bir savunma yapısı oluşturmak için üye ülkelerin askeri güçleri arasında işbirliği ve eşgüdümü sağlamaktır.

MC-14: 1950'de Askeri Komite'nin onayladığı bu belge, belirli askeri yeteneklerin geliştirilmesini hedefleyen orta dönemli bir plana yön veriyordu. Bu plansa, askeri dengedeki değişimlere, NATO'nun uyma çabalarını yansıtmaktaydı.

MC-14-I: Planlama ve eşgüdüm için bir stratejik temelin ana çizgilerini belirledi. DC-6'da oluşturulmak istenen eşgüdümün güçlendirilmesi yönünde etkili bir karardı.

MC-14-II (Topyekün Karşılık): 1957'deki bu karar NATO stratejisinde çok temel bir değişiklik meydana getirdi. Bundan böyle NATO, bir saldırı karşısında nükleer silahlarını hemen kullanacaktı. Bu görüş, SSCB'nin nükleer yeteneğini geliştirmesiyle geçerliliğini yitirdi.

MC-14-III (Esnek Karşılık): 1967'de resmen kabul edilen bu strateji, NATO'nun en uzun süre dayandığı temel anlayışı içermektedir. Oluşturulmasında en önemli faktör, SSCB'nin ABD'yi uzun menzilli nükleer silahlarla vurabilecek duruma gelmesiydi. Bunun üzerine ABD, topyekün karşılıktan vazgeçerek, karşılaşılan saldırının niteliğini esas alan bir tepkinin oluşturulmasını önerdi. Bu ortamda Avrupa, iki süper güç arasında sınırlı bir konvansiyonel veya nükleer savaşın olası alanı

Soğuk Savaş yıllarında Avrupa'nın savunmasını üstlenmiş bu örgütün yeni ortama uygun düzenlemeler yapmasını gerektirmiştir. Topyekün savaş tehditinin ortadan kalkması, silahsızlanma çalışmaları ABD'yi Avrupa'nın savunmasında üstlendiği yükümlülüklerin bazılarında vazgeçirmiş ve ABD, Avrupa'nın dışındaki yerlere, özellikle de Asya- Pasifik bölgesine yönelmiştir.

NATO'daki değişimin kökleri aslında 1960'lı-1970'li yıllara kadar gitmektedir.¹⁶¹ Aralık 1967'deki Harmel Doktrini Doğu-Batı ilişkilerindeki gerginlikleri azaltmayı hedeflerken aynı zamanda yeterli savunma kapasitesini sürdürmeyi amaçlayan paralel politikalara dayanmış; bu özelliğiyle Kuzey Atlantik İttifakı'nda o yıllarda değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Hemen ardından Almanya Başbakanı W. Brandt'ın Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile daha olumlu bir ilişkinin kurulmasını amaçlayan 1969'da izlemeye başladığı OSTPOLİTİK Nato'da değişim yaratan bir diğer unsur olmuştur. 1975'de Helsinki Nihai Senedi, 1987'de Washington Antlaşmasıyla INF'lerin ortadan kaldırılması uluslararası politikada yumuşamayı devam ettirmiş, doğal olarak bu yumuşama NATO'yu da etkilemiştir.

Sovyet İmparatorluğu'nun çökmesi, Varşova Paktının dağılışı, Almanya'nın birleşmesi, Maastricht'te Avrupa Birliği ülkelerinin tam bir Avrupa Birliğini gerçekleştirmeye yönelik hareketleri NATO'nun kendi rolünü yeniden değerlendirmesine yol açan gelişmelerdir. Bu gelişmeler sonucu İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan uluslararası güvenlik örgütlenmelerinin de varlıkları ve fonksiyonları tartışılır hale gelmiştir. Özellikle Avrupa, Ortadoğu ve Kafkasya'daki sıcak çatışmalar karşısında yaklaşık 40 yıldır uluslararası güvenlik ve istikrarı başarıyla korumuş olan NATO ve BM gibi uluslararası örgütlenmeler başarısız olmuşlardır. Avrupa kıtasının güvenliğini sağlayan temel örgüt olan NATO bu yeni

haline geldi. Avrupa'nın böyle bir oluşumdan duyduğu rahatsızlığın açık belirtilerinden biriye Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesiydi.

14-III'ün öngördüğü, güvenli bir topyekün savunmanın sürdürülmesi ve aynı zamanda SSCB ve Varşova Paktı üyeleriyle yumuşamanın sağlanmasıyla diyaloga girilmesi, NATO'nun 1989'a kadarki stratejisinin ana göstergesiydi.

gelişmeler karşısında örgütün yapısı ve amaçları konusunda büyük bir değişim sürecine girmiştir. Yeni dönemde NATO esas olarak çözmesi gereken üç önemli sorunla karşılaşmıştır.¹⁶²

- a- Almanya ve Rusya arasındaki bölgede istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak;
- b- Avrupa'da ortaya çıkan çatışmaları ve bunalımları çözmek;
- c- ABD'nin askeri varlığını Avrupa Kıtasında devam ettirmek.

Bu bağlamda Avrupa'daki yeni koşullarda NATO 3 tane benzer güvenlik sorunu üzerine yoğunlaşabilecektir: Konvansiyonel kuvvet silah indirimlerini gözetlemek ve denetlemek artan derecede insan gücünü gerektirmektedir. NATO bu altyapıya sahiptir. Çevresel ve ekolojik sorunlar NATO'nun güvenlik kaygılarını artırmaktadır. Yukarıda sözü geçen üç düşük askeri tehdit ve düşük az istikrarlı Avrupa ortamında etnik azınlık ve irredantist istikrarsızlıklar büyük olasılıkla hakim güvenlik unsurları olacaktır.

NATO'nun bu sorunlara çözüm arama ve uluslararası politikadaki değişikliklere uyum sağlama çabalarının başlangıcı 1990'da yapılan Londra Zirvesi'yle olmuştur. Bu zirvede yapılacak olan değişiklikler konusunda beş anahtar ögeyi içeren bir eylem planı¹⁶³ kabul edilmiştir.

¹⁶¹ NATO Handbook, a.g.e., s.31.

¹⁶² Bkz., Goble P., "NATO Between Enlargement and Degeneration", *PRISM*, Vol.1, No.22, 20 Ekim 1995.

¹⁶³ 1) Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle yeni ilişkilerin kurulması

2) Tek ve büyük bir tehdite oranla ortaya çıkma olasılığı daha yüksek olan, güvenlik sorunları ve krizlerle mücadeleyi içeren yeni bir stratejinin oluşturulması

3) AGİK'in güçlendirilerek, Avrupa çapında bir işbirliği forumu haline getirilmesi ve sorunların barışçı yollardan çözümü ile krizlerin aşılması için bir araç olarak kullanılmak üzere yeni bir yapıya kavuşturulması

4) Ani ve büyük saldırı olasılıklarının kaldırılması amacıyla, konvansiyonel silahların sınırlandırılmasını öngören, AKKUM(CFE) sürecinin devamının sağlanması

5) Avrupa'nın güvenlik kimliğinin ve savunma rolünün Avrupa ve ABD kanatları arasındaki dengenin daha iyi oluşturulması amacıyla desteklenmesi

Kasım 1991 Roma Zirvesi'nde Orta ve Doğu Avrupa ile yeni ilişkiler kurulması, diplomatik bağlantıların artırılması öngörülmüştür. Zirvede Avrupa devletlerinin tek başlarına, güvenlikle ilgili sorunlarla başa çıkamayacağı belirtilmiş, buna göre NATO'nun Avrupa Güvenlik Kimliği'nin bir parçası olarak önemini sürdürdüğü ifade edilmiştir.

Roma Zirvesi'nde NATO için yeni bir strateji oluşturulması bir Ad Hoc grup olan "Stratejiyi Gözden Geçirme Grubu"na verilmiş, bunun sonucu olarak NATO yeni bir askeri strateji kabul etmiştir¹⁶⁴. Grup, yeni strateji doğrultusunda biçimlenecek İttifakın karşılaçağı muhtemel risk ve sorunları şöyle tanımlamıştır: "NATO'nun güvenliğine yönelik tehlikeler bugün artık varolmayan SSCB ve Varşova Paktı'ndan değil Avrupa'nın periferisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu ülkelerde ortaya çıkan veya çıkması olası politik, sosyal, ekonomik sorunların krizlere dönüşme olasılığı büyüktür. Bu krizler de İttifakın güvenliğini sarsacak riskler doğurabilir." Belirlenen yeni stratejik konsept¹⁶⁵ İttifakın Trans-Atlantik bağının devam etmesi ve Avrupa'da genel stratejik dengenin sürdürülmesi şeklindeki temel fonksiyonlarını teyid etmiştir.

Yeni konseptte göre güvenlik siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel kaygılara ve aynı zamanda savunmaya dayanmaktadır. Buna göre İttifakın güvenlik politikası birbirini karşılıklı güçlendiren diyalog, işbirliği ve kolektif savunma kabiliyetinin devamı olarak adlandırılan üç temel öğeyi içermektedir. Bu unsurların her biri Avrupa güvenliğini etkileyen bunalımları barışçı yoldan çözmek veya sorunları engellemek için oluşturulmuştur. Eğer bu hedefler başarılabiliirse İttifakın askeri boyutu temel bir faktör olarak devam edecektir.

Konseptte konvansiyonel kuvvetler mobil hale getirilmiş; bunalım çözümüne katkıda bulunabilecek esnekliğe sahip olmak ve gerektiğinde savunma amaçlı kullanabilmek için reorganize edileceğı ifade edilmiştir. Bu çerçevede çok uluslu güçler NATO'nun entegre olmuş askeri yapısı içinde çok önemli rol oynamaktadırlar.

¹⁶⁴ Borinski P., "Die neue NATO Strategie Perspektiven Militarischer Sicherheitspolitik in Europa", *Hessische Stiftung Friedens-und Konfliktforschung Report*, Frankfurt, No.1/1993.

¹⁶⁵ Bkz., *NATO Handbook*, a.g.e., s. 40-42. Ve *NATO Review*, sayı 6, Aralık 1991, s.25-32, ayrıca NATO'nun Soğuk Savaş Sonrası stratejisi için bkz, Johnsen W. T., *NATO Strategy in the 1990's: Reaping the Peace Dividend or Whirlwind ?*, U. S. Army College; Pennsylvania, 1995.

10-11 Ocak 1994 Brüksel Zirvesi Londra ve Roma zirvelerinden farklı olarak İttifakın geleceğe dönük biçimlendirilmesinde, İttifak için tarihi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁶

Brüksel'deki bu zirve sonucunda İttifak 1989 sonrası yaşanan değişiklikler ve gelecekte yaşanacak muhtemel olaylara karşı hazır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede daha esnek bir yapıya giderek NATO varlıklarının kriz yönetimi ve barışı koruma operasyonlarını desteklemede daha etkili olmalarının sağlanması istenmiştir. Zirvede özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa arasındaki Atlantik ötesi ortaklık yeni ve daha olgun bir ilişkiye oturtulmuş ve Atlantik ötesi boyutun Avrupa güvenliği için hayati bir önem taşıdığı yinelenmiştir. Kitleli imha silahlarının yayılmasından doğan güvenlik sorunlarına da eğilmeye karar veren İttifak, Avrupalıların kendi kıtalarının güvenliğini sağlama yolunda daha enerjik bir rol üstlenebilme yeteneklerini arttırabilmek için, NATO'nun girmek istemediği operasyonlarda BAB'ın NATO varlıklarından yararlanması prensibini onaylamıştır.

1994'te Brüksel'de barışı koruma ve diğer olası operasyonlarda NATO ve NATO dışı kuvvetlerin bir arada hareket edebilmeleri için gerekli olan esnekliği sağlamak üzere yeni stratejik konseptin sonucu olarak bir “ Birleşik Müşterek Görev Gücü”nün oluşturulması konusunda karara varılmıştır.

Birleşik Müşterek Görev Gücü¹⁶⁷ ile NATO'nun veya NATO'nun taraf olmama kararı aldığı durumlarda BAB'ın gözetiminde yapılacak hareketlerde, komuta birimlerinin NATO komutasından ayrılabilmesi amaçlanmaktadır.¹⁶⁸ Böylece, İttifakın entegre askeri yapısının bir parçası olmayan devletlerin birlikleri ile bir işbirliği mekanizması oluşması sağlanabilecek, aynı şekilde müttefiklerin işbirliği ortaklıkları veya diğer devletler ile birlikte hareket etmesine olanak sağlayacak kuvvetler oluşturulabilecektir.

¹⁶⁶ Wörner M., “İttifak'ın Geleceğe Dönük Biçimlendirilmesi”, *NATO Dergisi*, Mart 1994, No.1, s.3-6.

¹⁶⁷ İbid. İdem.

A) NATO'nun Genişlemesi Tartışmaları

Avrupa kıtasında temel güvenlik örgütü olan NATO anılan gelişmeler karşısında örgütün yapısı ve amaçları konusunda büyük bir değişim yaşamak zorunda kalmıştır.¹⁶⁹ Bu ortam içinde meydana gelen NATO'nun Doğu'ya doğru genişlemesi tartışması, Avrupa'da yeni güvenlik düzeni tartışmasının da temeli olmuştur.¹⁷⁰

NATO'nun genişlemesi tartışmalarının temelinde Doğu ve Orta Avrupa'daki istikrarı korumak ve Doğu'dan kaynaklanabilecek saldırılara karşı koymak yatmaktadır. Bu bağlamda daha önce değindiğimiz KAİK, genişlemeye yönelik ilk girişim olmuştur. Londra Zirvesi'nde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki gelişmelere bağlı olarak bu ülkeler (SSCB, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya)¹⁷¹ NATO'yla düzenli diplomatik ilişki kurmaları için davet edilmişlerdir.¹⁷² Bu davete cevap verilmesi sonucu Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) oluşmuştur.

Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) oluşturulması için Kasım 1990'da Paris'te İttifak'ın davetine cevap veren SSCB, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya arasında ortak bir deklarasyon imzalanmıştır. Bu deklarasyonda NATO üyeleri ve bu ülkeler artık birbirlerini düşman olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Haziran 1991'deki Kopenhag'da Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda deklarasyonla başlayan işbirliğini geliştirici yeni adımlar atılmıştır. Daha sonra 1991 Kasım'ında Brüksel'de yapılan zirveyle KAİK kesin olarak kurulmuştur.

KAİK ilk toplantısını 20 Aralık 1991'de 25 ülkenin katılımıyla yapmıştır. Aynı gün SSCB'nin dağılmasını takiben Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri de KAİK'e katılmıştır. Gürcistan ve Arnavutluk sırasıyla Nisan ve Haziran 1992'de bu sürece katılmışlardır. Haziran 1992'deki KAİK toplantısında Finlandiya

¹⁶⁹ Bekar O., "NATO'nun Genişlemesi, Rusya ve Türkiye", Avrasya Etüdleri, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996, s.65.

¹⁷⁰ Mihalka M., "The Emerging European Security Order", Transition, Vol 1, No.23, 15 December 1995, s.15-18.

¹⁷¹ O tarihte henüz Sovyetler Birliği dağılmamış, Çekoslovakya da iki ayrı devlet olmamıştır.

¹⁷² NATO Handbook, a.g.e., s.48.

gözlemci olarak katılmıştır. Şu anda toplam 38 üyesi vardır. En azından yılda bir kez toplanmaktadır.

NATO'nun genişlemeyle ilgili bir diğer çalışması ise Brüksel Zirvesi'nde ortaya çıkan ve tüm teklifler arasında en büyük ilgiyi gören Barış İçin Ortaklık (BİO) programıdır.¹⁷³ Zirvede eski Doğu Bloku ülkeleri ve Sovyetler Birliği Barış İçin Ortaklık'a davet edilmişlerdir.¹⁷⁴ BİO üyelerinin barışı koruma ve insani harekatlarda görev üstlenebilme yeteneklerini geliştirebilmeleri için, planlama eğitim ve tatbikat konularında NATO ile askeri işbirliğine yönelik çalışmalarına olanak sağlamayı amaçlamaktadır. Böylece BİO hem katılımcı ülkelere NATO üyeliği hakkında bilgi sahibi yapmakta hem de İttifak'ın bu ülkelerin kapasitelerini, İttifak'a potansiyel katkılarının ne olacağını tanımasına fırsat vermektedir.¹⁷⁵

BİO Projesi'nin esasları ise şunlardır:

- BİO Projesi, tüm KAIK ve AGİT ülkelerine açıktır; isteyen ülke, projeye ortak olabilecektir;
- Bu ülkeler, "Birleşik Müşterek Görev Gücü"¹⁷⁶ adı altında kurulacak Çokuluslu Kuvvet'e birlik verebilecekler ve aynı zamanda NATO askeri tatbikatlarına katılabileceklerdir;
- Bu Çokuluslu Kuvvet, BM veya AGİT'den yetki almak şartıyla Avrupa içindeki ve dışındaki kriz bölgelerine müdahale edebilecektir;
- Projeye katılan ülkelerin güvenlikleri tehlikeye düştüğü zaman NATO'yu danışmalarda bulunmaya çağırabileceklerdir;
- ABD askerlerinin "ilke olarak" yer almayacağı çok uluslu kuvvete, ABD, uzaydan gözetleme, ulaştırma ve hava desteği sağlayacaktır.¹⁷⁷

NATO'nun genişlemesini yavaşlatarak bu genişlemenin aşama aşama yapılmasını sağlayacak BİO projesi, gelecekteki organların, katılım hızı ve derecesine

¹⁷³ Wörner M., "İttifakın ..., a.g.m., s.5.

¹⁷⁴ Morison J. W., *NATO Expansion and Alternative Future Security Alignments Mc Nair Paper 40* Appendix C, (NATO'nun BİO Davet ve Çerçeve Dökümanı).

¹⁷⁵ Solana J., "NATO and the New Security Architecture", *Balkan Forum*, Vol 1, No. 2(15), June 1996, s. 5-7.

¹⁷⁶ *Infra.* s.64.

kendilerinin karar vereceği, daha geniş ve derin bir işbirliğine yönelik faaliyetlere katılmalarına imkan verecektir. Bir anlamda, gelecekte NATO'ya üye olacak ülkeler BİO'da hazırlık dönemi yaşayacaklar, bu dönemde de NATO'yla ilişkilerini geliştireceklerdir. NATO'nun muhtemel üyeleri, aynı zamanda, savunma ile ilgili planlama ve organizasyonlarını diğer bakımlardan da İttifakla aynı çizgide tutma fırsatını elde edecekler ve böylece daha ortak ve kaynaşmış bir yaklaşım kazanacaklar ve bu yaklaşım zaman içerisinde çok uluslu hareketlerde İttifak kuvvetleri ve daha ileride de BMGG ile daha etkili bir şekilde kaynaşabilmelerine olanak sağlayacaktır. Ayrıca BİO üyelerine, bu işbirliğine faal olarak katıldıkları ve BİO'nun sorumluluklarını yerine getiren ülkelere toprak bütünlükleri, politik bağımsızlıkları ve güvenliklerine ilişkin doğrudan bir tehdit gördükleri takdirde, İttifak'a danışma olanakları sunulmuştur.¹⁷⁸ BİO Projesi, eski Doğu Bloku ülkeleriyle işbirliği kurmakta ve bu ülkelerin saldırıya uğraması halinde NATO'nun devreye girmesini öngörmektedir. Ancak bu ülkeler, NATO'yu kuran Washington Antlaşması'na taraf olmadıkları için, anılan müdahale silahlı yardımı kapsamamaktadır. Öte yandan, oluşturulacak çok uluslu kuvvet, BM güçlerinin aksine sıcak çatışmalara da girebilecektir.¹⁷⁹

KAİK çerçevesinde kurulan BİO'nun hedefleri şöyle tanımlanmaktadır:¹⁸⁰

- 1) Ulusal savunma planlaması, savunma bütçesi sürecinde açıklığı, şeffaflığı kolaylaştırmak;
- 2) Savunma kuvvetlerinin demokratik kontrolünü sağlamak;
- 3) BM otoritesi ve/veya AGİT'in sorumluluğu altındaki operasyonlara katkıda bulunmak için yetenek ve hazırlıklı devam ettirmek;
- 4) BİO katılımcılarının barışı koruma, araştırma ve kurtarma, insani operasyonlar ve diğer alanlarda görev alma yeteneklerini güçlendirmek üzere ortak planlama eğitim ve tatbikat amacı için NATO'yla işbirliği halinde askeri ilişkilerin geliştirilmesi;

¹⁷⁷ *NATO Handbook*, a.g.e., s.41-45.

¹⁷⁸ Von Moltke G., "Barış İçin Ortaklık Kurmak", *NATO Dergisi*, Haziran 1994, s.7-16.

¹⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ocak 1994, s.1. BM Barışı koruma Kuvvetleri çatışmalara müdahale edememektedirler.

¹⁸⁰ *NATO Handbook*, a.g.e., s.50-58.

- 5) Katılımcıların Kuzey Atlantik İttifakı üyesi ülkelerin askeri kuvvetleriyle uzun dönemde daha iyi işbirliği yapabilmesini sağlamak.

Bu hedeflere ulaşıldığı ölçüde BİO'ya aktif katılım NATO'nun genişlemesi süreci içinde önemli bir rol oynayacaktır.

28 Eylül 1995 tarihinde NATO, İttifakın genişlemesiyle ilgili olarak yayınladığı çalışmada, NATO üyelerinin genişleme konusunda karar birliğine vardıklarını açıklamaktadır.¹⁸¹ Buna rağmen nasıl, ne zaman olacağı konusu cevaplanmamıştır.

Günümüzde Avrupa'da yeni bölünme çizgisinin işaretleri belirginleşmeye başlamışken, yeni oluşmakta olan Doğu Avrupa demokrasileri ve Baltık Devletleri Batı'ya kaymakta ve eski Sovyet Cumhuriyetleri Moskova'nın etrafında birleşmektedir. Bu durum gözönünde bulundurularak oluşturulacak yeni Avrupa güvenlik düzenini tehdit eden sosyal güvenlik, göç, ekonomik refah, çevre koruması, organize suç, yüksek oranda işsizlik, nükleer, biyolojik ve yüksek teknoloji ürünü konvansiyonel silahların yayılması tehlikesi gibi sorunlar NATO'nun tek başına çözebileceği sorunlar değildir. Bahsedilen sorunlar daha önce de değindiğimiz üzere iç içe geçmiş kurumlardan oluşan Avrupa güvenlik yapısında en iyi AB içinde çözüm bulacaktır.¹⁸² NATO'nun genişlemesi, oluşmaktaki Avrupa güvenlik sistemi için yeni sorunlar yaratacaktır. Genişlemede alınacak ilk ülkeler olarak Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'nın adı geçmektedir. Eğer NATO bu ülkeleri kabul ederse gelecekte kendini Orta Avrupa'da devlet sınırlarını aşan etnik anlaşmazlıklar içinde bulabilecektir.¹⁸³ Ayrıca bu ülkelerin hiç biri Rusya'yla ortak sınıra sahip olmadıkları gibi acil bir tehlikeye de maruz değildirler. Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Antlaşması'na (AKKA) göre Rusya silahlı kuvvetlerinin büyük bir kısmını Ural Dağları'nın doğusunda tutmaktadır. Batılı savunma ve istihbarat uzmanlarına göre de Rusya günümüzde Batı'ya karşı konvansiyonel bir saldırı başlatabilme yeteneğine sahip değildir. Rusya böyle bir yeteneğe ancak bir yıl içinde ulaşabilecektir, bu da NATO üyelerinin gerekli tedbirleri alması için yeterli bir zamandır. Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ordularını küçültmektedirler. Bu

¹⁸¹ Bu çalışmanın metni için bakınız, "NATO Rationalizes Its Eastward Enlargement", Transition, 15 December 1995, s.19-26.

¹⁸² Bertram C., "NATO on Track for the 21st Century", Security Dialogue, Vol.26, No1,1995.

¹⁸³ Bekar O., a.g.m., s.67.

lkeler geçen yıl yeterli yeni askeri teçhizat almamıştır ki bu, tehdit altında bir lkelnin yapacağı davranış değildir.¹⁸⁴ Ayrıca anılan ülkelerin diğerlerinden daha önce NATO'ya alınması, Orta ve Doğu Avrupa devletleri arasında olumsuz bir ortam yaratacaktır.¹⁸⁵

NATO'nun genişlemesinin yaratacağı bir sorun da bu için maliyetidir.¹⁸⁶ Genişlemenin 20 ile 50 milyar dolar arasında değiştiği hesaplanmaktadır. Washington'daki Kongre Bütçe Ofisi'nce yapılan benzer bir hesaplamada ise 1996 ile 2010 yılları arasında gerçekleşecek genişlemenin maliyetinin 60.6 milyar \$ ile 124.7 milyar \$ arasında olacağı öngörülmüştür.¹⁸⁷ Bütün bu sorunları bir kenara koyarsak, NATO'nun genişlemesi ye ülkelerin oy birliğiyle alınacak bir karardır ve genişleme kararı tek tek ye ülke parlamentoları tarafından onaylanmak zorundadır.

Uzun dönemde NATO'nun Orta ve Doğu avrupa'ya genişlemesi bölgenin Avrupa sistemini belirlemede kritik bir sorun olmayacaktır. Genişleme Avrupa 'da istikrarlı bir düzenin sağlanması da çok önemli bir unsur değildir. NATO genişlemesi tartışması haksız bir şekilde Orta ve Doğu Avrupa lkelerinin yeniden yapılanması, alandışı çatışmalarda NATO'nun rolü, Batı Avrupa'nın alandışının güvenliği ve istikrarına katkıya hazırlılığı gibi pek çok acil politika sorunlarını gölgede bırakmıştır.

Bugün Avrupa'da önemli potansiyel problem Rusya'dır.¹⁸⁸ Ancak Rusya Avrupa güvenliğine Orta ve Doğu Avrupa lkelerinin de güvenliği dahil olmak üzere gerçek bir tehlike değildir. Rusya'nın demokrasi ve piyasa ekonomisi düzgün bir geçişine Avrupa'nın yardımı, Rusya'nın da Avrupa güvenliğine olumlu bir katkı yapmasını sağlayacaktır. Ama NATO'nun prematüre genişlemesi bu katkıyı tersine çevirebilir. Eğer Rusya saldırgan yayılmacı politika izlemeye başlarsa ve böylece komşularının bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü için ciddi bir tehlike haline gelirse Batı, Rusya'yı denetim altına almak zorunda kalacak ve NATO genişlemesi o zaman geçerli bir politika seçeneği olacaktır.

¹⁸⁴ Bkz., Brown M. E., "The Flawed Logic of NATO Expansion", *Survival*, Vol.37, No1, Spring 1995.

¹⁸⁵ Bkz., Dean J., "Losing Russia or Keeping NATO: Must We Choose ?" *Arms Control Today*, June 1995.

¹⁸⁶ Bkz., Cross S., "The Questions of NATO Expansion: Searching for the Optimal Solution", *Mediterranean Quarterly*, Winter 1996. Ayrıca bkz., Weinrod W. B., "NATO Expansion: Myths and Realities", *Committee Brief*, No.23, The Heritage Foundation, 1 March 1996.

¹⁸⁷ Aktaran, Hitchens T., "Voices Rise for Slow NATO Growth", *Defence News*, 22-28 Nisan 1996.

¹⁸⁸ Karaosmanoğlu A. L., "Europe's Geopolitical Parameters", a.g.m.

5) AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI (AGİT) SÜRECİ¹⁸⁹

AGİK sürecini hazırlayan gelişmeler ve girişimler 1950'li yıllara kadar uzanmaktadır. İlk öneri 1954'te Molotov'tan gelmiş, 1964'de aynı öneriyi Polonya yenilemiştir.¹⁹⁰ 1958'den itibaren Çin'le ilişkileri bozulan Sovyetler Birliği de hem Avrupa'daki sınırlar ve statükoyu Batı'ya tescil ettirmek hem de ABD'nin Avrupa'daki varlığının çekilmesini sağlamak istiyordu. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin 1965 Ekim'indeki teknolojik reform tedbirleri sonuç vermemişti. Bir başka deyişle Sovyetler Birliği'nin Batı ile bilimsel-teknolojik işbirliği yapması gerekiyordu.

Öte yandan Romanya Komünist Partisi Genel Sekreteri Çavuşesku 7 Mayıs 1966'da yaptığı bir konuşmada, askeri blokların, özellikle NATO ve Varşova Paktı'nın ve yabancı üslerin lağvedilmesini istemiştir. Çavuşesku'ya göre askeri bloklar, ülkeler arasındaki iyi ilişkilerin gelişmesini engellemektedir.¹⁹¹

Sonuçta 4-6 Temmuz 1966'da Bükreş'te toplanan Varşova Paktı Siyasal Danışma Komitesi Toplantısı sonunda "Avrupa'da Barışın ve Güvenliğin Güçlendirilmesi Hakkında Deklarasyon" yayınlanmıştır. Oldukça uzun olan bu deklarasyon, Avrupa Güvenlik Konferansının gelişmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu deklarasyon güvenlik için bir Avrupa Konferansı'nın toplanmasını öneriyordu. 1967 yılı sonundaki Harmel Raporu Doğu -Batı ilişkilerinde önemli bir adım olmuştur. Harmel Raporu her NATO üyesinin İttifakın temel amacını gözden uzak tutmadan kendisinin ekonomik, siyasal, jeopolitik, tarihi ve geleneksel durumuna göre Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini öngörüyordu.

Önerilerden sonra bu konuda uzun süre iki taraf da hiç bir çalışma yapmadı. Bunda daha önce değindiğimiz Çekoslovakya işgali gibi olayların etkisi büyüktü.¹⁹² 1972 yılında ABD ve SSCB anti-balistik füze sistemlerini sınırlandıran ve belirli kategorilerde stratejik, nükleer saldırı silahlarına bir tavan getiren "Stratejik Silahların Sınırlandırılması Antlaşması" nı (SALT I) imzaladılar. Aynı sıralarda 1972

¹⁸⁹ 1994'deki Budapeşte Konferansı'na kadar Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı olarak çalışmalarını yürüten kurum, bu tarihten itibaren Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı adını almıştır. Bkz., Conference on Security And Cooperation In Europe, Towards A Genuine Partnership In A New Era, *Budapest Summit Declaration, The Human Dimension*, Budapest: CSCE; December 6, 1994.

¹⁹⁰ Gönübol M., a.g.e., s.506-507.

¹⁹¹ Ersoy H., AGİK, TBMM Kütüphane, Dökümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Araştırma Servisi; Ankara, Şubat 1991, s. 2.

¹⁹² Bkz. Supra. s.11.

Kasım’ında AGİK toplantıları başladı. Varılan sonuçta, toplantıda alınacak kararların ve izlenecek yöntemlerin konsensusla olması kararlaştırıldı. Temmuz 1973’deki ilk toplantıdan 1975’e kadar 2400 toplantı yapıldı. Sovyetler Birliği Statüko’yu kabul ettirmek isterken Batı da insan hakları konusunda bastırıyordu. Sonunda 1 Ağustos 1975’de 35 Avrupa ülkesi tarafından “Helsinki Son Senedi” kabul edildi.¹⁹³ Kabul edilen son senette üç önemli sepet vardı:

1. Avrupa’da güvenlik sorunları
2. Ekonomik , bilimsel, teknolojik ve çevresel işbirliği
3. İnsani konularda işbirliği

Birinci sepette yol gösterici 10 ilke kabul edilmiştir:

- a. Egemen eşitlik ilkesi
- b. Tehdit’e veya kuvvet kullanmaya başvurmama
- c. Sınırların dokunulmazlığı (En önemli ilkedir)
- d. Ülke bütünlüğü
- e. Anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü
- f. İçişlerine karışmama
- g. İnsan temel hak ve özgürlüklerine saygı
- h. Halkların eşitliği ve self determinasyon hakkı
- ı. Devletler arasında işbirliği
- i. Uluslararası hukuk uyarınca üstlenilmiş yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi

İkinci sepette çatışmaları önleyecek normların, işbirliği öngören normlarca desteklenmesi amaçlanmıştır. Üçüncü sepet biraz farklıdır ve Batı’nın Sovyetler Birliği’nden aldığı ödünleri içermektedir:

1. Kişiler arası temasların artırılması öngörülmüştür. Buna parçalanmış aileler, bloklararası evlilikler ve gezilerin yapılması dahildir.
2. Enformasyon alanında işbirliği
3. Kültürel alışverişin artması
4. Eğitim ve bilim alanında işbirliği

¹⁹³ Bkz., De Vito U., *OSZE Vademecum*, Center for Security Studies; Zürich, 1995.

Bunların dışında “Akdeniz’de Güvenlik ve İşbirliğine İlişkin Sorunlar” ile “Konferansın Sürdürülmesi” başlıkları altında iki bölüm daha vardır.¹⁹⁴

Helsinki Son Senedi’nde ayrıca, 2500 kişiyi aşan asker kaydırmalarının karşı tarafa 21 gün önceden bildirilmesi, ayrıca bu manevralara karşı taraftan da gözlemciler çağırılması ve böylece manevranın siyasi baskı aracı olmasının önlenmesi kararlaştırılmıştır. Son senetin hukuki bir bağlayıcılığı yoktur. Ama Doğu Bloku, uluslararası hukuk açısından bağlayıcı olduğunu savunmuştur. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı(AGİK), “İzleme Toplantıları” ile kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır.

A) AGİK İZLEME TOPLANTILARI

a) 1977-78 Belgrad Konferansı

Belgrad Konferansı uluslararası iklimin gerilimli olduğu bir dönemde 4 Ekim 1977 ile 9 Mart 1978 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir, ancak Batı’nın insan hakları ve Doğu’nun da “karışmama” ilkesi gibi temel konularda anlaşma sağlayamadığı için başarısızlıkla sona ermiştir.¹⁹⁵ Başkan Carter’ın insan hakları konusunda bastırması Sovyetleri rahatsız etmesi ve Doğu Bloku’nun da “karışmama” ilkesini savunması kapanış belgesinde belirtilmiş, yine de üç uzmanlar toplantısı ve bir izleme toplantısının tarihlerini saptayarak süreci devam ettirmiştir.

b) 1980-1983 MADRID KONFERANSI

İkinci izleme toplantısı olan Madrid Konferansı da birincisinden daha iyi koşullarda gerçekleşmemiştir¹⁹⁶. Konferans, hem “Avrupa Füzeleleri” kriziyle, hem Doğu’nun bir çok ülkesinde insan haklarının ihlaliyle hem de Polonya’da 13 Aralık 1981’de savaş hali ilan edilerek sağlanan bastırmayla kendini gösteren gerginliğin etkisi altında yapılmıştır. Batılı ülkeler konferans sırasında Doğu Bloku ülkelerinin insan hakları ve temel özgürlüklere saygı alanındaki uygulamalarını sert bir şekilde eleştirmişler, Doğu Bloku ise daha çok ekonomik ve sosyal haklar üzerinde durmuştur. Fakat bu hazırlık çalışmaları olurken Sovyetler’in Afganistan’ı işgal etmesi, konferansı olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece toplantının hazırlık

¹⁹⁴ Sander O., *a.g.e.*, s. 350.

¹⁹⁵ Decaux E., *AGİK*, İletişim Yayınları; İstanbul, Şubat 1993, s. 20.

¹⁹⁶ *İbid.*, s. 21.

çalışmaları da kesilerek, izleme toplantısı 11 Kasım 1980’de başlatılmıştır. Polonya’daki sıkıyönetim ilanı, Avrupa Füze Krizi, Güney Kore yolcu uçağının düşürülmesi gibi olayların yarattığı sıkıntıya rağmen konferans başarısız sayılmamalıdır.¹⁹⁷ Varılan sonuçta ilkesel bir onaylama gerçekleşirken, beş yeni uzmanlar toplantısı yapılması öngörülmüştür. Madrid Kapanış Belgesi katılan devletlerin karşılıklı yakınmalarını içerirken, Avrupa’da Güven ve Güvenlik Arttırıcı Önlemler ve silahsızlanma konferansı için hazırlık önergesi hazırlanmıştır. Böylece AGİK çerçevesinde ilk kez askeri bakımdan anlam ifade eden, denetlenebilir, önlemlerin tartışılması ve kabulü süreci başlamıştır.

Madrid Kapanış Belgesinde Nihai Senedin hükümleri genişletilip daha bağlayıcı hale getirilirken, özellikle terörizmle mücadele konusunda kapsamlı bir metin kabul edilmiştir. Türkiye bu toplantı sırasında, yumuşamanın iki süper güç arasındaki “dehşet dengesi”nin bir sonucu olmaktan kurtarılıp, Avrupa’daki orta ve küçük devletler arasında ekonomik, askeri ve insancıl işbirliğinin başlangıç noktası olması için çabalamış, Türkiye’nin katkılarıyla ilk defa uluslararası bir belgede “terörizm” konusu yer almıştır.¹⁹⁸

c) 1986-1989 VİYANA KONFERANSI

Kremlin’de yönetimin değişmesiyle (1985’de Mikhail Gorbaçov başa gelmiştir) ve diğerlerinden daha olumlu koşullarda yeni bir ortamda yapılmıştır. Bu dönemde komünist yönetime muhalif olan Nobel ödüllü fizikçi Andrey Saharov’un serbest bırakılması ve ABD ile Sovyetler Birliği arasında yapılan Cenevre ve Reykjavik zirvelerinin etkisi altında konferans olumlu bir havada başlamıştır. Gorbaçov diplomasisinin adımları arasında, Sovyet Bloku, gerçekten de uluslararası sahnede bölünmeye başlamıştı ve AGİK bünyesinde görüşmelerin ilerlemesini kolaylaştırdı; ama aynı zamanda AGİK de Macaristan ve daha sonra Polonya ile reform kampının güçlenmesine ve Sovyet “ağabeyinin” desteğinden yoksun son Stalinci rejimlerin yalnız bırakılmasına katkıda bulundu¹⁹⁹.

Konferansın sonunda 15 Ocak 1989’da kabul edilen Kapanış Belgesi, Sovyet Bloku’nun çöküş işaretlerini vermeye başladığı bu dönemde, Batı’nın Doğu Bloku

¹⁹⁷ Alpkaya G., *AGİK Sürecinden AGİT’e İnsan Hakları*, Kavram Yayınları; Ankara, Mart 1996, s.19.

¹⁹⁸ Altaylı Ç., *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın ve Parlamenter Assamblesi’nin Kurulması*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi; Dış İlişkiler ve Protokol Müdürlüğü, Ankara, 1995, s.11.

¹⁹⁹ *Ibid.*, s. 24.

ülkelerini insan hakları konusunda belirli sorumluluklar altına girmeye zorlayabilmesini sağlamış, ayrıca aslında hiç bir Avrupa örgütünde olmayan insan hakları mekanizmasını da geliştirerek nihai belgeye sunulmuş, böylece AGİT sürecinde yeni bir adım atılmıştır. İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesi için İnsani Boyut Denetleme Mekanizması ihdas edilmiş, ayrıca insani temaslar, ulusal azınlıklar, göçmen işçiler ve terörizm gibi ülkemizi yakından ilgilendiren konularda önemli yüklenimler kabul edilmiştir. Çok yoğun bir konferans ve toplantı takvimi ile de Viyana Konferansı son bulmuştur.

İzleme toplantılarının yanısıra 1990'da Kopenhag'da, 1991'de Moskova'da, 1992'de de Paris'te İnsani Boyut Konferansları yapılmıştır. Viyana konferansının ardından yapılan ara toplantılar, büyük ölçüde Viyana başarısının gölgesinde kaldıklarından yeni somut gelişmeler sağlayamamışlardır.²⁰⁰

1980'li yılların sonunda yaşanan gelişmeler tüm dünyayı ve uluslararası örgütleri etkilerken AGİK'de de bir yeniden yapılanma ve gelişmelere ayak uyduracak sağlam bir kurumsal yapıya ihtiyaç duyulmuştur. AGİK'in daha da geliştirilmesi, taleplere cevap verme yeteneğinin artırılması yönündeki ilk adım 21 Kasım 1990'da Paris Zirvesi'yle atılmış, ardından Helsinki ve Budapeşte Konferanslarıyla kurumsallaşma süreci devam etmiştir.

B) AGİK'İN 1989 SONRASI DEĞİŞİMİ

a) Paris Zirvesi (21 Kasım 1990)

19-21 Kasım 1990 tarihlerinde 34 ülkenin katılımıyla imzalanan Paris Zirvesi'nde bir dizi belge imzalanmıştır.²⁰¹ Toplantının 19 Kasım 1990 tarihindeki açılış töreninde 22 NATO ve Varşova Paktı lideri, milletlerinin artık düşman olmadığını taahhüt eden Ortak bir Deklerasyon'la birlikte, Avrupa'daki Konvansiyonel Kuvvetleri sınırlayan (AKKA) antlaşmayı imzaladılar. Zirve 21 Kasım'dan 34 AGİK ülkesinin tamamınca, Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasasının²⁰² ve bu belgenin yeni kurumsal düzenlemelerle ilgili hükümleri de dahil olmak üzere, belli hükümlerini yürürlüğe koyan geniş kapsamlı bir ek belgenin benimsemesiyle sona

²⁰⁰ Alpkaya G., *a.g.e.*, s.22.

²⁰¹ Belgeler için bkz. *NATO Dergisi*, 1991, s.1.

²⁰² *Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası*, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Aralık 1990, s.19.

erdi. Son olarak zirve Güven ve Güven Artırıcı Önlemlerden oluşan (GGAÖ) oluşan Viyana Belgesi'nin benimsenmesini de onaylamıştır.

Paris Zirvesi'ndeki önemli belgelerden biri de NATO ve Varşova Paktı'nın Karşılıklı Saldırmazlık Deklerasyonu'dur. Taraflar arasında imzaladıkları bu deklarasyonla, karşılıklı olarak tehditin ortadan kalktığı birbirlerine karşı kuvvet kullanmayacakları ve kuvvet kullanma tehditinde bulunmayacaklarını vurgulamışlardır. Bu antlaşma ile artık düşman olmadıklarını ilan etmişlerdir.

Zirvedeki son belge, Avrupa için barışa, temel hak ve hürriyetlere, karşılıklı anlayış ve işbirliğine dayalı, demokratik bir geleceğin ana hatları üzerine imzalanan "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Barış Şartı"dır. Barış Şartı Yeni bir Demokrasi Barış ve Birlik Dönemi, Gelecek İçin Rehber İlkeler, AGİK Sürecinin Yeni Yapı ve Kurumları başlıklarından oluşmaktadır.

i) Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA)

Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) Kasım 1990'da NATO ve eski Varşova Paktı ülkeleri arasında imzalanmıştır. Bu antlaşma konvansiyonel saldırı silahlarının beş kategorisinde bölgesel ve ulusal limitler koyarak NATO ve Varşova Paktı arasında Avrupa'da bir konvansiyonel savaş olasılığını azaltmayı amaçlamıştır. AKKA, Varşova Paktı'nı oluşturan devletler ile Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyeleri arasında toplam 22 ülkeyi kapsayan geniş çaplı, ayrıntılı ve tek antlaşmadır. Miktar kısıtlaması getirilen beş silahlı kategorisi şunlardır: tank, zırhlı savaş araçları, top, savaş uçakları ve saldırı helikopterleri.²⁰³

AKKA, 17 Temmuz 1992'de yürürlüğe girdiği zaman antlaşmanın taraflarından Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği dağılmıştır. Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve yerine 15 ardıl bağımsız devletin ortaya çıkması dünyanın ilk büyük konvansiyonel silahlar indirimi antlaşması olan AKKA'nın uygulanması ve onaylanması konusunda ciddi bir belirsizlik ve şüphe yaratmıştır.²⁰⁴

AKKA'nın uygulama alanı Atlas Okyanusu'ndan Ural Dağları'na kadar uzanan bölge olarak tanımlanmıştır. Bu uygulama alanı üçe ayrılmıştır: İlk alan,

²⁰³ Clarke D. L., "CFE and Russian Military", *RFE/RL Research Report*, October 1993, Vol.2, No.42.

²⁰⁴ Dean J. ve Forsberg R. W., "CFE and Beyond, the Future of Conventional Arms Control", *International Security*, Summer, 1992, Vol.17, No.1, s.76.

merkez bölge, Almanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Macaristan'dan oluşmaktadır. İkinci alan, Kuzey kanadı, Rusya'nın Leningrad Askeri bölgesi, Norveç ve İzlanda'yı kapsamaktadır. Üçüncü alan, Güney kanadı ise Türkiye, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Odessa, Kuzey Kafkasya ve Sovyetler Birliği'nin Transkafkasya Askeri Bölgesi'nden oluşmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Güney Kanadı'nın Sovyet bölümü ve Transkafkasya Askeri Bölgesi'nin yerine Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan; Moldova bölgeleri oluşturulmuştur. Rusya'nın Güney'de değişmeden kalan bölgesi Kuzey Kafkasya Bölgesi olmuştur.²⁰⁵ Avrupa kıtasının tamamını oluşturan bu alan içinde bulunan Antlaşma'ya taraf ülkelerin, adaları dahil, bütün topraklarında AKKA hükümlerinin geçerli olması kararlaştırılmıştır. Bu kuralın bir istisnası, Avrupa'daki konvansiyonel silahların indirimi ve AGİT sürecine taraf olmayan ülkelerle sınırdaş olması nedeniyle Türkiye'nin uygulama alanı dışı olarak kabul edilen bir kısım toprağıdır.²⁰⁶

b) Helsinki Toplantısı (9-10 Temmuz 1992)

AGİK'e üye Devlet ve Hükümet Başkanları'nın katıldığı Zirvede "AGİK Helsinki Belgesi 1992 Değişimin Güçlükleri" başlıklı bir belge kabul edilmiştir.²⁰⁷ Bu belge, AGİK kurumlarının ve yapılarının iyileştirilmesi bir Avrupa Güvenlik Forumu'nun (AGİF) oluşturulması ve insani boyut faaliyetlerinin çerçevesinin geliştirilmesi yönünde kararlar içermektedir. Belgenin amacı etnik sorunlara kesin çözüm bulmak ve eski Sovyet Bloku'nun Avrupa'yla bütünleşmesini sağlamaktır.

Helsinki Belgesiyle AGİK'in tüm yapı ve kurumları takviye edilmiştir. AGİK'in organlarından Kıdemli Memurlar Komitesine yeni güçler kazandırılmıştır. Buna göre Komite, erken uyarı, kriz yönetimi, anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü ve barış gücü operasyonlarında merkezi bir rol oynayabilecektir. İkinci olarak İnsan Hakları Bürosu'nun rolü artırılmıştır. Görevi, insani boyut alanındaki taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesi, yeni katılımcı devletlere yardım programı ve yeni kurulan "Azınlıklar Yüksek Komiseri"ne doğrudan yardımcı olarak çatışmaların önlenmesinin koordinasyonudur. Böylece AGİK, komünizmin çöküşünden beri kıtada insani boyut konusunda tek yetkili olduğunu iddia eden

²⁰⁵ Clarke D. L., *a.g.m.*, s.76.

²⁰⁶ Gülden A., *Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvet İndirimleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 1993, s.168.

²⁰⁷ Alpkaya G., *a.g.e.*, s.23.

Avrupa Konseyi ile aynı alanda çalışmaya başlamıştır. Helsinki Belgesi Çatışmaları Önleme Merkezi'nin (ÇÖM) de güçlenmesini sağlamıştır.

Helsinki'de Güvenlik yeteneklerinin operasyonel hale getirilmesi konusunda üç karar alınmıştır.

- a) Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği'nin kurulması
- b) AGİK'e barış gücü operasyonları yürütme yetkisi tanınması
- c) Bir güvenlik ve işbirliği forumunun oluşturulması

Azınlıklar Yüksek Komiserliği'nin üye ülkelerde azınlıkların bireysel haklarının korunması amacıyla görev yapması kararlaştırılmıştır. AGİK'e barış gücü operasyonlarını yürütme yetkisi verilmekle de operasyonel faaliyetleri olan bir kurum şeklini alması sağlanmıştır. Alınan karara göre bu faaliyetler BM prensiplerine uygun olarak gerçekleştirilecektir. AGİK bir ya da birden çok üye devletin isteğiyle, Dışişleri Bakanları Konseyi ya da Kıdemli Memurlar Komitesi kararlarıyla bu operasyonları gerçekleştirebilir. Operasyonların politik denetim ve izlenmesinden Kriz Önleme Merkezi ve Kıdemli Memurlar Komitesi sorumludur.

Helsinki Zirvesi'nde bir Avrupa Güvenlik Forumu (AGİF) oluşturulmuştur. Oluşturulan bu forum güvenlikle ilgili çeşitli alanlarda danışma, işbirliği ve diyalog için bir çerçeve oluşturacaktır. Bu Forum'la birlikte sadece güven oluşturu önlemlere ilişkin çalışan AGİK, 1973'den beri dışında tutulduğu konvansiyonel silahsızlanma görevine de katılma imkanını elde etmiştir.

Helsinki Belgesi, insani boyut etkinliklerinin de genişletilmesini sağlamış, yerli nüfus, mülteciler ve yerlerinden olmuş kişilerin yanı sıra insani yasa gibi konularda yeni düzenlemeler getirmiş, insan kaynaklarının geliştirilmesi, alt yapının geliştirilmesi, çevre konusunda nükleer tesislerin güvenliğinin artırılması, ormanların geliştirilmesi gibi yeni konuları gündeme getirmiştir. Ayrıca Kıdemli Memurlar Komitesi'ne bağılı bir ekonomik forum da oluşturulmuştur.

c) Budapeşte Zirvesi (2 Aralık 1994)

Bu Zirve'yle birlikte AGİK kurumsallaşmış, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı haline gelmiştir. Zirvede "Yeni bir Dönemde Gerçek bir Ortaklığa Doğru

adlı belge kabul edilmiştir.²⁰⁸ Bildiri askeri, güvenlik, insani boyut ve ekonomik konularda da bir çok kararı içermektedir.

Kurumsal bazı değişikliklerin getirildiği Budapeşte Zirvesi'nde Teşkilat'ın gelecekteki rolü ve işlevlerini sistematik bir sıraya koymuştur ve bu AGİK tarihinde ilk kez yapılmıştır.²⁰⁹

Rusya'nın önerisi doğrultusunda AGİT 1996'ya kadar 21. Yüzyıl için ortak ve geniş kapsamlı bir güvenlik modeli geliştirmekle görevlendirilmiştir. Bunun yanında Zirve Bildirisi önemli bir konu olan Avrupa Güvenlik Mimarisinden dolayı olarak, “AGİT ile, onun değerlerini ve hedeflerini paylaşan Avrupa ve diğer bölgesel ve Atlantik ötesi kuruluşlar arasında daha sistematik ve pratik işbirliği” şeklinde bahsedilmektedir(8. Paragraf).²¹⁰

Budapeşte Zirvesi'nde askeri boyutla ilgili olarak Viyana Dökümanı'yla birlikte yedi döküman kabul edilmiştir. Bu dökümanlar üç grupta toplanabilir.

Birinci grup, standart Güven ve Güven Artırıcı Önlemler (GGAÖ) ile ilgilidir: askeri temaslar ve işbirliği için bir program savunma planlaması ile ilgili (askeri işbirliği alanında şeffaflığı artırmayı amaçlayan) bir dizi tedbir ve küresel bir askeri bilgi alış verişi rejimidir.

İkinci grup çatışma yönetimi tekniklerine doğrudan katkısı olan “Yayılmamış Krizlerde istikrar Önlemleri” adlı orjinal bir katalog olan tek bir metni içermektedir. Üçüncü grup, Norm belirleyici üç metinden oluşmaktadır: Silah transferi konusunda ve silahların yayılmasını önleme konusunda ilkeler dizisi ve “Güvenliğin askeri-politik yönleri ile ilgili davranış kuralları”.²¹¹

Budapeşte Zirvesi'nde insani boyut ve Akdeniz konularında da çeşitli gelişmeler kaydedilmiştir. İnsani boyutla ilgili olarak daha çok yapısal düzenlemeler gerçekleştirilmiş, Akdenizle ilgili de üye olamayan İsrail, Cezayir, Mısır, Fas, Tunus ülkeleriyle diyalogun yoğunlaştırılması kararlaştırılmıştır.

²⁰⁸ Alpkaya G., *a.g.e.*, s.23.

²⁰⁹ Ghebalı V.G., “Budapeşte Konferansı Sonrası: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, *NATO Dergisi*, Mart 1995, Sayı 21, s.24.

²¹⁰ *İbid.*, s.25.

²¹¹ *İbid.*, s.26.

Budapeşte Konferansından çıkan en önemli sonuç, AGİK'in AGİT olması, yani kurumsallaşmasıdır. Ancak en büyük eksikliği de kararların çoğunun politik bağlayıcılığının dahi olmayışdır.

C) ULUSLARARASI GÜVENLİK VE AGİT

İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa'da meydana gelen bloklaşma koşulları içinde başlatılan AGİT süreci, 1975 yılından Soğuk Savaş'ın bitimine kadar Doğu-Batı ilişkilerinin en önemli forumu haline gelmiştir. En kaba tanımıyla bloklar arası diyalog süreci²¹² olan AGİK süreci bu dönemde Doğu ile Batı arasında bir ölçüde sürtüşme ve çatışma forumu niteliğinde cereyan ederken, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa'daki demokratikleşme hareketlerinin başladığı 1989'dan itibaren farklı bir niteliğe bürünmüştür. Bu tarihten sonra AGİK Toplantılarında, çatışma ve sürtüşmelerin yerini önemli ölçüde işbirliği ve diyalog almıştır. AGİK, geleneksel bloklararası siyasetin geride kalmaya başlamasıyla ortaya çıkan geçiş dönemine uygun, geniş katılımlı, çok boyutlu ve tecrübe edilmiş bir sürece dayanan yeni bir düzenin kurulmasına yardımcı olabilecek bir forum olarak görülmüştür. Rusya Federasyonu dahil, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin tutumunda daha yapıcı olmak ve işbirliği yapmak eğilimi AGİK'in de kuvvetlenmesine yardımcı olmuştur.

1975'de oluşturulan AGİK, 1989'a kadar asıl olarak Avrupa'nın bölünmüşlüğü ortadan kaldırmanın bir aracı olarak çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi İkinci Dünya Savaşı'nda da savaşı sona erdiren, savaş sonrası statükoyu belirleyen, yenen ülkelerle yenilen ülkeler arasında bir barış antlaşması yapılmamıştır. Bunun yerine Potsdam ve Yalta Konferansları ile Avrupa, işgal bölgelerine ayrılmıştır. Bu konferanslarla SSCB de Doğu Avrupa'da geniş bir işgal bölgesine sahip oldu. Sovyetler Birliği, bu işgal bölgelerinde güvenlik sorunları nedeniyle uydu hükümetler oluşturup hakimiyet kurmuştu. Dolayısıyla Doğu Avrupa ülkelerinde komünist yönetimlerin kuruluşu, savaşın sonuna doğru buraları işgali altına alan Sovyet ordusunun bir ürünüdür.

İşte Sovyetler Birliği, savaş sonrası kendi lehine oluşan bu statükoyu bir barış antlaşmasıyla sağlamlaştırmak, hukukileştirmek ve tüm dünyaya kabul ettirmek

²¹² Bu diyalog sürecini daha öncelere götürmek mümkünse de sürecin başlangıcı resmen Ost-Politik'le olmuştur.

amacıyla Batıya bazı tekliflerde bulunmuş, sonuçta imzalanan Helsinki Nihai Senedi ile Sovyetlerin bu isteği yerine gelmiştir. Dolayısıyla da Avrupa'daki bölünme hukuken kabul edilmiştir.

Burada Helsinki Nihai Senedi'nin iki boyutu ortaya çıkmaktadır: Bir yandan bölünmüş bir Avrupa'yı tescil etmiş, diğer yandan da imzalandığı tarihten 1989'a kadar bu bölünmüşlüğü ortadan kaldırmanın aracı olarak çalışmıştır.²¹³ Bunu yaparken de 1960'lardan itibaren başlayan Doğu-Batı yumuşamasını, uluslararası alanda işbirliğinin ortak prensiplerinin belirlenmesini, verimli işbirliğinin gerçekleşmesini ve özellikle yumuşamanın insancıl boyutunun geliştirilmesini vurgulamıştır. Doğu Blokunu çökertmenin en iyi yolu olarak, onlara aciz oldukları insan hakları açısından yüklenmeyi tercih etmiş ve bunda da başarılı olmuştur.²¹⁴ Nitekim 1989'da Doğu Avrupa'da meydana gelen tarihi değişimlerin temelinde demokratikleşme ve insan hakları gibi Batı kavramlarının Doğu'ya nüfuz etmesinin olduğu görülmüştür.

Helsinki süreci yakın zamana kadar bir uyku dönemi yaşamıştır. Ancak 1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde görülen büyük siyasal değişiklikler üzerine , Helsinki sürecinin önemi artmıştır. Dünya dengelerinin alt üst olmasıyla "Avrupa'nın yeniden yapılanmasının inşası" olarak adı ön plana çıkmıştır. Avrupada yeni bir güvenlik sistemi kurulması, ekonomik işbirliği ve insan haklarına saygı konularına da taraftar toplamaya başlamıştır. Başta Sovyetler Birliği olmak üzere, başlıca devletler AGİK'in Avrupa'da düzen ve barışın korunmasında daha etkin bir rol oynaması isteğiyle 1990 yılı sonlarında bir doruk toplantısı düzenlenerek bu işbirliği forumunun kurumlaştırılması konusunda anlaşmışlardır.²¹⁵

AGİK'in üstlenmiş olduğu Avrupa'nın bölünmüşlüğü ortadan kaldırma hedefine 1973-1989 arası dönemde ulaştığını söylemek mümkündür. Nitekim 1990 Paris Şartı bu olguyu teyid etmektedir. Paris Şartından sonra ise AGİK, uzun bir süre komünizm sonrası Avrupasının zorluklarıyla baş edip edemeyeceği kuşkularını yaşamıştır. Özellikle Yugoslavya'daki iç savaş ve ulusal azınlıklar sorununun yeniden ortaya çıkması karşısında hayal kırıklığı yaratmıştır. Zira sadece komünizmin çöküşü nedeniyle bir gecede demokratik, barışçı ve birleşik bir Avrupa olarak görülen ve

²¹³ Borchert H., "Friedenssicherung im Rahmen der OSZE ?- Eine Antwort in acht Postulaten", <http://www.fsk.ethz.ch/osze/research/paper 02.htm>; Januar 1996.

²¹⁴ Mastny V., "The Helsinki Process and a New Framework of European Security", ed. Story J., *The New Europe*, Oxford, 1993, s.423.

²¹⁵ Bkz., De Vito U., *OSZE Vademecum*, Center for Security Studies; Zürich, 1995.

gerçek olmaktan çok mitsel olan bir Avrupa'nın ihtiyaçlarını karşılamak için yeniden bir biçimlenmeye gitmesi gerekmiştir²¹⁶. Çünkü AGİK, global çatışma riskinin yenen devletler arasındaki ve devletler içindeki bir çok mikro çatışmaların olduğu bir Avrupa'da ihtiyaç duyulan operasyonel kaynaklara sahip değildi. AGİK'in Balkanlar ve Kafkaslar'daki başarısızlığında bunun etkisi büyüktür. Özellikle Bosna-Hersek'te barışın tekrar sağlanması için diplomatik barışçı çözüm yollarından başka hiç bir öneri getirilememiştir.

AGİK'in bu olaylarda etkin olamamasının bir diğer sebebi de üye devletler arasındaki görüş ayrılıklarıdır. Bugün belki AGİK, bütün Avrupa ülkeleriyle Kanada ve Amerika'yı insan hakları ve temel özgürlükler, demokrasi, hukukun üstünlüğü, güvenlik ve ekonomik özgürlüklerden oluşan ortak bir yasalar bütünü altında biraraya getiren tek forum olma avantajına sahiptir; ancak yeni Avrupa'da karşılaşılabilecek bütün sorunlara cevap verememektedir. Bunların sebepleri arasında hem karar almada 52 ülke arasında görüş birliği sağlamanın güçlüğü, hem de ABD ve NATO'nun kendi yetki alanlarına giren konularda ipleri AGİK'e kaptırmak istememeleri vardır. Bu nedenle karşılaşılan sorunlar, Avrupa'nın da kabul ettiği gibi, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerini biraraya getiren iç içe geçmiş kurumlar çerçevesinde ve kapsamlı bir biçimde halledilebilir. Bundan dolayı da NATO, AGİK, AB, BAB ve Avrupa Konseyi'nin birbirlerini tamamladıkları bir Avrupa güvenlik mimarisine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu konuda NATO'nun görüşü; Avrupa'nın güvenliğinin bütün yönlerinin tek bir süper kurum ile sağlanamayacağı yönündedir. Bu güvenlik, her biri belirli ama karşılıklı olarak tamamlayıcı işlevleri olan kurumların oluşturduğu bir sistemle sağlanabilir.

AGİT yeni Avrupa güvenlik mimarisinin temeli olamaz. Üç nedeni var:²¹⁷

1) AGİT'in kuvvetli özellikleri aynı zamanda zayıf noktalarını oluşturmaktadır. Bütün (hatta Orta Asya devletleri de) Avrupa devletleri katılabilir. Bütün devletler veto hakkına sahiptir, üye atımı yoktur.

²¹⁶ Bereket Ö., Yücekal Y., "Yugoslavya Krizi ve Balkanlarda Senaryolar", *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar Dergisi*, Şubat 1993, s. 11.

²¹⁷ Anderson S., "EU, NATO, and CSCE Responses To The Yugoslav Crisis. Testing Europe's New Security Architecture", *European Security*, Vol.4, No.2, Summer 1995, s.329.

2) Farklı görüşleri ve aynı zamanda Avrupa kurumları arasındaki rekabeti ve bu kurumların gelişmesini incelemek için AGİT'i sevkedecek yeterli siyasi istek üyelerde yoktur.

3) Kasım 1990 Paris Zirvesi'nde yapısal değişiklikler yapılmışsa da halen AGİT yapısı, barış gücü, piyasaları açma ve insan haklarına saygıyı garanti etme gibi büyük görevler yerine getiremeyecek kadar zayıftır (Bosna örneği).

AGİT bir işbirlikçi güvenlik aracıdır. Ortak bir savunma ittifakı değildir. AGİT "hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için" türünden güvenlik garantileri sunamaz. Askeri yapıları veya potansiyeli yoktur. Bu bağlamda AGİT Batı Avrupa güvenlik kurumlarına üyelik için başvurmuş olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine özel güvenlik kazancı sağlayamayacaktır.

AGİT NATO'ya alternatif olarak gösterilmemelidir. Zira böyle bir özelliği yoktur. AGİT ve NATO'ya aynı seçeneğin unsurları olarak yaklaşılmamalı, farklı ancak tamamlayıcı rolleri olan iki örgüt olarak bakılmalıdır. Çünkü bu kadar geniş bir katılıma sahip bu teşkilatın aldığı kararların, bağlayıcılığının olmaması en büyük eksikliğidir. Bu nedenle Avrupa'daki diğer güvenlik örgütlerine alternatif olabilmek yeteneğinin zayıf kaldığı düşünülmektedir.

Kendi ulusal amaçları doğrultusunda pan-Avrupa güvenliğini etkilemek için AGİT'i kullanmak isteyen, bu nedenle de AGİT'in Avrupa güvenliğinde başat rol oynamasını sağlamaya çalışan Rusya²¹⁸ ile yapıcı ve doğrudan güvenlikle ilgili diyaloglarda AGİT önemli bir vasıta olabilecektir. Ayrıca NATO'nun genişlemesinin yaratacağı sorunları yatıştırmada da, bölgenin güvenlik tehlikeleri için bir müzakere forumu olan AGİT etkili bir rol oynayabilecektir.²¹⁹ AGİT temel görev olarak, bölgede istikrarı sağlamaya ve bunun için de en önemlisi muhtemel çatışmaları çıkmadan ya da sıcak savaşa dönüşmeden önlemeye çalışmalıdır.

AGİT, sadece kendisine özgü global özelliğini koruyacak ve bu yapı sayesinde birleşme ve işbirliği için zemin sağlayacaktır. AGİT'in barışı sağlama ve çatışmaları

²¹⁸ Mihalka M., "Restructuring European Security", *Transition*, Vol.1, No.11, 30 June 1995.

²¹⁹ Switalski P., "An ally for the Central and Eastern European States", *Transition*, 30 June 1996.

önleme çalışmalarındaki başarısını AGİT topluluğu belirleyecektir. Katılımcı devletler eğer AGİT ve onun organları ve yetkilerine politik ve işlevsel desteklerini vermeye devam eder, AGİT düzenlemelerine bağlayıcılık sağlayabilirlerse AGİT gelecekte Avrupa güvenliği için bugünkünden daha önemli bir kuruluş olabilecektir.

BÖLÜM III: AVRUPA GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE

1) SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI

A) 1945-1964 DÖNEMİ

Tarihsel mirası Türkiye’nin güvenlik politikalarının ve güvenlik algılamalarının çerçevesini belirlemektedir. Geniş yüzölçümü²²⁰ ile Türkiye sıra ile Yunanistan, Bulgaristan, Moldovya, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak, Suriye’ye komşudur. Belçika’nın 4, Fransa’nın 5, İspanya’nın 2, Yunanistan’ın 4, İran’ın 7, Irak’ın 6 ülke ile komşu olduğu dikkate alındığında Türkiye’nin bu özel konumu daha iyi anlaşılacaktır.²²¹ Türkiye bu jeopolitik konumunun getirdiği zorluklarla uzun yıllardan beri mücadele etmekte ve bu mücadelesinde dış ve güvenlik politikasını karşılıklı uzlaşmaya yönelik uygulamaktadır. Türkiye’nin bulunduğu coğrafya kendisine komşu olan veya olmayan bir çok devleti etkilemektedir. Rusya Federasyonu’nun büyük bir bölümü, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri’nin tümü dünyanın en önemli çekim merkezlerinden biri olan Avrupa’ya gidebilmek için en kısa, ekonomik ve güvenilir yol olarak Türkiye üzerinden geçmek zorundadırlar. Özellikle yeni kurulan Orta Asya Cumhuriyetleri, kapalı pazar ekonomisinden serbest pazar ekonomisine geçtikçe bu durum çok daha belirgin bir hale gelecektir. Keza anılan ülkeler için en kısa deniz yolu da Karadeniz ve Türk boğazlarından geçmektedir. Ayrıca İran, Irak, Suriye, İsrail, Ürdün, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin Avrupa ile en kısa karayolu bağlantıları yine Türkiye’den geçmektedir. Bu özellikler Türkiye’nin istikrarının en azından bulunduğu bölge için hayati önem taşıdığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği’ne olan coğrafi yakınlığı nedeniyle Türkiye’ye farklı bir önem getirmiştir. Bu nedenle Türkiye’nin konumu

²²⁰ Türkiye batıda sınır komşuları olan Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Moldovya’nın toplamından daha büyük; doğuda ve güneyde ise İran hariç, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Irak, Suriye, Lübnan, İsrail ve Ürdün’ün toplam büyüklüğüne eşit bir alana sahiptir.

²²¹ Öznel E., *Değişen Dünya Dengeleri ve Türkiye’nin Jeostratejik Önemi*, Genelkurmay Basımevi; Ankara, 1992, s.85.

Doğu-Batı çatışmasından ve süper güçlerin rekabetinden ayrı incelenemez.²²² Savaş sonrası Türkiye ABD ile bir takım güvenlik düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının ilk hamlelerinden biri olan 1947'deki Truman Doktrini Türkiye-ABD arasında ilk defa bir savunma ilişkisi kurmuştur. Truman Doktrini ile başlayan gelişmeler, Türkiye'nin 1952'de NATO'ya üye olarak güvenlik politikasının temelini oluşturmuştur. Soğuk Savaş döneminde güvenlik ve dış politikalarını ABD ve Batı'ya dayandıran Türkiye, daha çok teslimiyetçi olan bu politikasını 1960'lara kadar sürdürmüştür.

Soğuk Savaş döneminde NATO'nun askeri düşüncesi Batı Avrupa'ya Almanya yoluyla kitlesel bir saldırı üzerinde durarak Sovyet tehlikesine maruz esas alan olarak Merkezi Cephe üzerinde yoğunlaşmıştı. NATO'nun stratejik heasplamaları bu öncelik etrafında gelişmiş, Türkiye'nin NATO'ya katkısı da bu tür bir olasılık çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bir başka deyişle genelde NATO'nun güney cephesi ve özelde Türkiye ikincil ve tamamlayıcı role sahiptir.²²³ Bu çerçeve içinde Türkiye'nin askeri politikası Batı Avrupa güvenliğine bir çok yönden katkıda bulunmuştur, şöyle ki;²²⁴

Türkiye'nin ve askerlerinin bu bölgedeki varlığı olmasaydı Sovyetler Merkez Cephe üzerinde çok daha kolaylıkla yoğunlaşabilirdi. Türk Ordusu NATO içinde ABD'den sonraki en büyük ordu olarak ve iyi eğitimle askerleriyle otuzdan fazla Varşova Paktı askeri birliğini bağlamıştır.

Türkiye'nin NATO'ya üye olması Sovyetler Birliği'nin savunma ve stratejisini buna göre düzenlemiştir. Türk boğazları Sovyetler Birliği için sadece ticaret değil, ayrıca Karadeniz donanmasının Akdeniz'de konuşlandırılması ve lojistik desteği açısından önemlidir. Türkiye'nin tarafsız bir politika izlemesi NATO'nun savunma çizgisini İtalya'ya kadar geri çekebilirdi; bu da Batı savunma politikasını çok olumsuz yönde etkilerdi.

²²² Sezer D. B., *Turkey's Security Policies*, Adelphi Papers 164, IISS, London; 1981, s.2.

²²³ Karaosmanoğlu K., "Europe's Geopolitical Parameters", a.g.m.

²²⁴ *Ibid.*

Türkiye Soğuk Savaş'ın başlangıcından beri Batı'nın müttefiki ve 1952'den beri de NATO'nun üyesidir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan değişiklikler ve Türkiye'ye yönelik tehditler, NATO üyeliği sonucunu doğurmuş ve Türkiye o tarihten bu yana savunma ve güvenlik politikalarını NATO ekseninde oluşturmuştur. Bunda sadece NATO'nun bir güvenlik örgütü olması değil, NATO'nun Türk-ABD ilişkilerinde çok taraflı bir çerçeve sağlaması da etkili olmuştur. Türkiye'nin jeopolitik konumu, özellikle tehdit açısından ilk ve en önemli unsur olmuş; Avrupa, Ortadoğu ve Asya'nın birleştiği yerde iki dünya pazarına köprülük yapan Türkiye'ye bazen bu köprü görevi pahalıya malolmuştur. Türkiye özellikle 1947 yılından beri Sovyetlerin Akdeniz ve Ortadoğu'ya yayılmasını önlemekte büyük bir rol oynamış; ayrıca Batı'nın bölgeye ilişkin çıkarlarını ve politikalarını güven altına almıştır.²²⁵

Türkiye Soğuk Savaş döneminde NATO'nun ileri cephe üyesi olarak sahip olduğu jeostratejik konumuyla Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önleme görevini üstlenmiştir. Bu görevi dolayısıyla da Batı'yla yakın siyasi, askeri ve ekonomik ilişki içine girmiştir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren Batılı siyasi, güvenlik ve ekonomik kurumlara bir Batılı üye olarak katılmıştır. Batılı bir üye olarak katılmasına rağmen Türkiye hiç bir zaman bir Avrupa ülkesinin ekonomik gücüne erişememiş, ekonomik açıdan Batılı ülke olamamıştır. Ancak Türkiye jeostratejik konumu dolayısıyla belli başlı bütün uluslararası örgütlerde yerini almıştır. Türkiye siyasi ve askeri önemi nedeniyle içinde bulunduğu batılı örgütlerden, ABD, NATO ve Almanya'dan özellikle askeri yardım, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve OECD'den ekonomik yardım almıştır.²²⁶

Türkiye NATO'dan ayrı olarak ABD ile bir savunma işbirliğini de ikili ilişki biçiminde yürütmüştür. ABD Türk topraklarındaki üsleri kullanırken karşılığında da Türkiye'nin savunma kapasitesinin gelişmesine yardımcı olmuştur. ABD dışında Almanya'yla da yakın ikili ilişkiler içinde olan Türkiye bu ülkeden Soğuk Savaş dönemi boyunca önemli askeri yardımlar almıştır. Bu yardımların miktarı 1960'larda yıllık 35 milyon mark iken, 1970'lerde 70 milyon mark olmuştur.²²⁷

²²⁵ Gürkan İ., Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi", Türkiye'nin Savunması, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1987, s.31.

²²⁶ Bkz., Kazgan G., *Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi; İstanbul, 1994.

²²⁷ Sezer D. B., *Turkey's Security ...*, a.g.e., s.21.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin görevi Doğu Akdeniz'deki Avrupa Cephesi'nin Sovyetler Birliği'nin eline düşmemesini sağlamak olmuştur. Ancak 1950'lerde yaşanan bazı gelişmeler Türkiye'ningerek NATO'ya üyeliğini gerekse uluslararası ilişkilerdeki rolünü farklılaştırmıştır.²²⁸ Bu gelişmelerin en önemlisi Kore Savaşı olmuştur. Kore Savaşı Batılıların gözünde, Sovyetler'in ikinci kez Avrupa'ya saldıracakları ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Aslında Türkiye'yi üye olarak İttifakın güvenlik çizgisini Doğu Akdenize kadar uzatmak istemeyen NATO ülkeleri, Kore Savaşı dolayısıyla ve ayrıca ABD'nin bastırmasıyla Türkiye'yi üye olarak kabul etmiştir.

1950'den sonra Türkiye'nin Avrupa ile güvenlik bağlantısı başka bazı gelişmelerle de desteklenmiş, Türkiye bir çok Avrupalı örgüte üye olmuştur. Marshall yardımında yararlanarak Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (AEİÖ) üyesi olan Türkiye, 1949'da Avrupa Konseyi'ne, 1964'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) ortak üyeliğine katılmıştır.

1957'de Sovyetler Birliği, ABD'yi vurabilecek ICBM'lerin kapasitesini artırınca, ABD de buna karşı bir önlem olarak Türkiye'ye Jüpiter füzelerini Avrupa'ya da IRBM füzelerini yerleştirmiştir. Küba Krizi'nin²²⁹ ortaya çıkması Türkiye'nin durumunu Sovyet tehlikesi karşısında çok hassas bir konuma sokmuştur.

1960'larda Küba Krizi'nin ardından yumuşamanın başlaması uluslararası politikada değişiklikler başlatırken, Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. NATO bu tarihlerde "esnek karşılık" stratejisini kabul etmiş, Sovyetler Birliği ise global anlamda bir dış politika izlemeye başlamıştır, ayrıca Ortadoğu ve Akdeniz'e girmiştir. İşte bu gelişmeler Türkiye'nin Avrupa güvenliği için olan değerini arttırmıştır. Türk boğazlarının ve hava sahasının kontrolü Akdeniz ve Ortadoğu'daki Batı çıkarlarının savunması için çok daha kritik bir önem kazanmış, bunlar da Türkiye'nin NATO içindeki en önemli görevleri olarak görülmüştür genelde.

²²⁸ İbid., s.20.

²²⁹ Bkz. Supra., s.12.

B) 1964-1979 DÖNEMİ

1960'ların ortasından başlayarak Türkiye'nin "güvenlik" kavramı anlayışı genişlemiştir. Türkiye NATO ve ABD'yle savunma ilişkilerini sürdürürken, başka bölgelerdeki diplomatik faaliyetlerine de ağırlık vermiştir. Bu bağlamda Türkiye tamamen Batı yanlısı bir politikadan, özellikle komşularına yönelik politikalar izlemeye başlamıştır.

1964 Kıbrıs gelişmelerinden sonra Türkiye'nin stratejik kaygılarına Sovyetler Birliği'nden başka unsurlar da dahil olmuştur²³⁰, Türk Dış Politikasında ve güvenlik politikasında bazı değişikliklerin yaşanmıştır. 1964'de Kıbrıs'ta hareket yapmaması için Türkiye'ye gönderilen ABD başkanı Johnson'un mektubu²³¹ Türkiye'nin gerek NATO'yla gerekse ABD'yle ilişkilerini etkileyen bir dönüm noktası olmuş, Türkiye "Johnson Mektubu"ndan iki önemli ders çıkarmış ve bu dersler, 1965 sonrası - uluslararası sistemde oluşan yumuşama koşulları ve Türk siyasetine 1961 Anayasası'nın getirdiği katılımcı özellikle birleşerek- Türk dış ve güvenlik politikasında değişiklikler yaratmıştır.²³² Öncelikle Amerikan yardımının ancak Amerika'nın onayladığı amaçlar için kullanılabileceği anlaşılmış, dolayısıyla Türkiye'nin kendisine özgü çıkarları için harekete geçmesi gerekirse, o zaman kendi silahı ve malzemesinin olması gerektiği ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, NATO'nun da tıpkı diğer uluslararası örgütler gibi, egemen devletlerin bulunduğu ve bunların iradesi dışında harekete geçmeyen bir örgüt olduğu yani otomatik yardım getirmediği anlaşılmıştır.

²³⁰ Sezer D. B., "Turkey's Grand Strategy Facing A Dilemma", *The International Spectator*, Vol.XXVII, No.1, January-February 1992, s.20.

²³¹ Dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün 1964 Haziran'ında Kıbrıs'a müdahale etmeye karar vermesi ve bunu 4 Haziran'da açıklaması üzerine, 5 Haziran günü, hem Türk-Amerikan ilişkilerini hem de Türk Dış Politikasının bütününe kökten etkileyecek olan "Johnson Mektubu" İsmet İnönü'ye gönderilmiştir. Diplomatik nezakete hiç uymayan bir dilin kullanıldığı mektubun en önemli iki noktası şunlardır: Birincisi, ABD Başkanı, kendisinin "Türkiye'ye Amerikan yardımı olarak verilmiş bulunan askeri malzemenin Kıbrıs'a müdahale için kullanılmasına razı olmayacağını" bildiriyordu. Böylece Türk yetkililerine, 1947 tarihli Türk-Amerikan yardım Anlaşması'nın hükümleri hatırlatılıyor ve bu yardımın koşulsuz verilmediği vurgulanmış oluyordu. İkincisi, Johnson, "Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye müdahalesi sonucunu doğuracak bir adım atacak olursa, öteki NATO üyelerinin Türkiye'ye yardım yükümlülükleri bulunup bulunmadığını henüz gözden geçirmediğini" bildiriyordu. Yani Johnson'a göre, Kıbrıs'a müdahale eden bir Türkiye'ye eğer Sovyetler Birliği saldıracak olursa, öteki NATO üyelerinin Türkiye'ye yardım etmemesi olasılığı oldukça güçlüydü. Gürel Ş. S., *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara, Eylül 1993, s.58.

1964’de yaşanan bu Kıbrıs olayı, 1950’lerin başından beri ulusal güvenliğini Batı İttifakı’nın garantisi altında gören Türkiye’nin, bu garantinin ancak Batı’nın çıkarları söz konusu olduğunda işleyeceğini anlamasını sağlamıştır. Nitekim 1965 yılında BM Genel Kurulu’nda Kıbrıs sorunuyla ilgili yapılan oylamada 54 BM üyesi çekimser, 47 üye ise Türkiye’nin tezine karşı oy kullanınca, Türkiye, 1950’lerden beri izlediği sadece Batı yanlısı politikaların yanlışlığını kavramış, komşularına ve bölgesine ve genel olarak uluslararası ilişkilere bakışını değiştirmiştir.²³³

1960’ yıllarda yeni NATO stratejisinin²³⁴ Türkiye’nin güvenliğini yeterince koruyup korumayacağı da önemli bir tartışma konusu olmuştur.²³⁵ Türkiye bu stratejiye karşı çıkmış ve Türkiye bu stratejiyi en son kabul eden devletlerden biri olmuştur. Bu sorunun esasında ittifakın en güçlü ortağı olan ABD’nin, bir Sovyet saldırısı halinde, nükleer olan ve olmayan güçleriyle Türkiye’nin yanında yer alıp almayacağı yatmaktadır.²³⁶

1970’lerle birlikte Türkiye Sovyetler Birliği’yle ilişkilerini geliştirip yavaş yavaş Ortadoğu’ya da açılmıştır. Bölgesindeki ülkelerle ilişkilerini düzeltmeye çalışan Türkiye, 1967 1973 Arap-İsrail savaşlarında ABD’ye Türkiye’deki üsleri kullanma izni vermeyerek, kendisinin de beklenilenden farklı hareket edebileceğini göstermiştir.

Türkiye 1970’li yıllarda iki hedefini gerçekleştirmeye çalışmıştır.²³⁷

- 1) Sovyetler Birliği’ne karşı kendini korumak,
- 2) Kıbrıs’taki Türkleri korumak.

Türkiye’nin ikinci hedefi Batı’nın çıkarları ile çatışır gibi görünmekle beraber, sahip olduğu jeostratejik konum ve Türkiye’nin İttifakın güneydoğu kanadının

²³² Gürel Ş. S., *a.g.e.*, s.58-59.

²³³ *Ibid.*, s.59.

²³⁴ O dönemdeki strateji “Esnek Karşılık Stratejisi”dir. Bkz. Supra. s.60.

²³⁵ Gönübol M., Kürkçüoğlu Ö.(yararlanılan bölüm yazarları), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1973-1990)*, Cilt 2, Alkım Kitabevi Yayınları, Ankara, 1991, s.514.

²³⁶ *Ibid.*, s.518.

²³⁷ Sezer D. B., “Turkey’s Grand...”, *a.g.m.*, s.20-21.

güvenliğine yaptığı katkı Türkiye'yle Batı arasında ciddi bir sürtüşmenin çıkmasını engellemiştir.²³⁸

1974'deki Kıbrıs Harekatı'nda Türkiye 1923'den beri ilk kez kendi toprakları dışında askeri güç kullanmıştır. Bunun üzerine Amerikan Kongresi 1975 Şubatında Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasını karara bağlamıştır. Türkiye de 1969 Savunma İşbirliği Anlaşmasını yürürlükten kaldırmış ve 1975 Temmuzunda Türkiye'deki Amerikan üslerine el koymuştur. İncirlik üssünün yalnızca NATO amaçları için sınırlı kullanımına izin vermiş, dört Amerikan istihbarat ve gözleme merkezinin faaliyetlerini durdurmuştur.²³⁹ ABD'nin Türkiye'ye askeri ambargo uygulaması Türkiye'yi zor durumda bırakmış, ancak uluslararası politikada yeni arayışlara girmesini de sağlamıştır. Ambargo ayrıca Türkiye'nin savunma kapasitesinin dış baskıya ne kadar açık olduğunu göstermiş, 1975-78 yıllarında süren bu ambargo Türkiye'nin kendi ulusal savunma sanayisinin kurulması ihtiyacını gözler önüne sermiştir.

1978'de Başbakan Ecevit, Amerikan silah ambargosunun, Kıbrıs gelişmelerinin ve Türk-Yunan karşıtlığının, Türkiye'nin savunma politikasında yeni bir anlayış gerektirdiğini düşünerek "Yeni Ulusal Savunma Kavramı" denen düşünceler dizisini ortaya koymuştur:²⁴⁰

- Türkiye'nin daha küçük, ama daha etkin silahlara gereksinimi vardı;
- Öz kaynaklarımıza dayalı bir ulusal savunma sanayii geliştirmeli ve başkalarına muhtaç olmaktan kurtulmalıydık,
- Kuvvetlerimizi kuzeyden (Sovyet cephesinden), batıya (Yunan cephesine) kaydırabilmemize izin veren esnek bir savunma planımız olmalıydı.

Türkiye savunma anlayışıyla birlikte güvenlik anlayışını da değiştirmiş, yeni koşullara göre bir dış ve güvenlik politikası oluşturmuştur. Amerikan Hükümeti de

²³⁸ İbid. İdem.

²³⁹ Gürel Ş. S., *a.g.e.*, s.60.

²⁴⁰ Boll M. M., "Turkey's New National Security Concept: What it means for NATO", *Orbis*, Vol.23, No.3, Fall 1979, s.609-632.

Türkiye'nin bu yeni ve kararlı tutumu karşısında silah ambargosunu 26 Eylül 1978'de kaldırmıştır.

C) 1979-1989 DÖNEMİ

Sovyetler Birliği'nin 27 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgali diğer yandan İran'daki İslamcı devrim, İran-Irak Savaşı ve Ortadoğu'daki diğer istikrarsızlıklar, buna bağlı olarak NATO'nun sorumluluğu dışında kalan bölgelerdeki tehlikelerin büyümesi, İttifakın güney kanadının yani Türkiye'nin önemini artırmıştır²⁴¹, Türkiye'yi eskisinden ayrı bir anlamda önemli kılmıştır. Buna bağlı olarak Türk-Amerikan ilişkilerinde de gelişmeler, özellikle de askeri işbirliği yaşanmıştır. Türkiye'deki 12 Eylül 1980'de yaşanan askeri darbe de bu iyi havayı engellememiş, tersine daha iyi sürmesini sağlamıştır. Zira askeri yönetim, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında bir değişiklik olmayacağını, ayrıca demokrasiyi yeniden kurduktan sonra yönetimi sivillere devredeceklerini açıklamışlardır. Bu açıklama 12 Eylül 1980 günü, darbeyi gerçekleştirenlerin lideri Orgeneral Kenan Evren'in konuşmasında şöyle netleştirilmiştir:

“Türkiye Cumhuriyeti, NATO dahil tüm İttifak ve anlaşmalara bağlı kalarak, başta komşularımız olmak üzere, bütün ülkelerle karşılıklı bağımsızlık ve saygı esasına dayalı, birbirlerinin iç işlerine karışmamak kaydıyla eşit şartlar altında ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirme kararındadır.

*Uluslararası sorunların barışçı yollarla çözülmesinden yana bir dış politika izlenmesine devam edilecektir.”*²⁴²

Anılan dönemde Türkiye, daha çok kuzey batı komşusu Yunanistan'dan kaynaklanan sorunlarla uğraşmıştır. Türkiye'deki askeri yönetimin 1980 yılında, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına geri dönmesi için vetoyu kaldırması bile 1980 sonrası Türk-Yunan ilişkilerini düzeltmeye yetmemiştir. Özellikle Ekim 1981'de

²⁴¹ Karaosmanoğlu A. L., “Savunma Politikamızı İncelemek”, *Türkiye'nin Savunması*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1987, s.5.

²⁴² Gönlübol M. ve Kürkçüoğlu M., *Olaylarla Türk ...*, a.g.e., s.600.

PASOK lideri Andreas Papandreu'nun iktidara gelmesiyle ilişkiler daha da bozulmuş, önceden başta Kıbrıs olmak üzere²⁴³, Ege'deki kıta sahanlığı, FIR Hattı ve Adaların silahsızlandırılması gibi sorunlara Batı Trakya Türklerinin durumundaki bozulma da²⁴⁴ eklenince Türkiye'nin güvenliği için daha olumsuz bir ortam oluşmuştur.

Bu dönemde Türkiye'nin güvenlik ve savunma politikaları 1950'li yılların tersine, tek boyutlu yani sadece Batıya dönük olmaktan çıkmıştır. Zira yukarda da bahsedildiği gibi, özellikle Kıbrıs bunalımları Türkiye'nin güvenlik menfaatlerinin tümünün İttifak tarafından korunamayacağını göstermiştir. 1979-89 yılları arasında Türkiye'nin Batı İttifakı içindeki önemi artsa da, Türkiye kendi bölgesindeki istikrarsızlık ve çatışmalardan etkilenmemek için bölge ülkeleriyle yeni ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır.

2) SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK POLİTİKALARI

Soğuk Savaş sonrası ortam Türkiye'nin jeostratejik konumunda değişikliklere yol açmıştır. Soğuk Savaşın bitmesi ve Kuzey komşusu Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehditin nisbeten azalması Türkiye'yi askeri olarak rahatlatmıştır. Ancak bugün Türkiye'nin güvenliği için Soğuk Savaş döneminden çok daha istikrarsız bir ortam mevcuttur. İdeolojik kutuplaşmalar ortadan kalkarken etnik milliyetçilik, terörizmin ve örgütlü suçların artması, göç, bulaşıcı hastalıklar, çevre kirliliği gibi farklı ve ilk bakışta çok önemli gözükmeyecek pek çok sorun tehdit algılamalarında ilk sırayı almıştır.

Türkiye için eski tehditler sadece azalmış, ama saydığımız sorunların da içinde olduğu bir dizi sorun eklenmiştir. Bölgesindeki komşularından da tehdit algılayan Türkiye, Soğuk Savaş dönemine göre güvenlik açısından çok daha hassas bir dengededir. Güneyde Suriye ve Irak'ın askeri bilgi ve güçlerini artırarakteknolojilerini geliştirmeleri Türkiye için bir tehdit oluşturmaktadır. İran'dan ise radikal islam

²⁴³ Bu dönemde Kıbrıs Türk kesimi 15 Kasım 1983'de "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti"ni ilan etmiştir.

²⁴⁴ Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskılar sonucu 1989 yazında Yunanistan ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye büyük bir göç akını yaşanmıştır.

tehlikesi bugün eskiye oranla daha tehdit edici algılanmaktadır. Ayrıca bu devletler Kürt sorununu kullanarak Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalışmaktadırlar.

Uluslararası ilişkilerdeki değişim güvenlik yapılanmalarını da doğal olarak etkilemiş ve örgütler yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. NATO kimlik tartışmalarına girerken, BAB yeniden canlandırılmış, AGİT ise Avrupa güvenliğinde daha etkin bir rol oynamak için öne çıkmaya çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde etkin olan Avrupa Konseyi ise geri planda kalmıştır.

1980'lerin ortasından itibaren de uluslararası politikaya hakim olan iki kutuplu düzen çökmeye başlamıştır. Doğu Bloğunun çökmesi, Varşova Paketi'nin dağılması İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana stratejik önceliği Sovyet yayılcılığını ve tehditini karşılamaya vermiş ve iki kutuplu düzen içerisinde ulusal önceliklere göre politika izleyememiş Türkiye açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.²⁴⁵

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa'daki istikrarsızlık merkezleri Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'ya kayarken, Türkiye de bu bölgelerin ortasında “cephe ülke” konumuna gelmiştir.²⁴⁶ Sovyetler Birliği'nin dağılması ile kurulan bütün yeni Cumhuriyetler'de yaşanan ciddi ekonomik, politik, sosyal ve yapısal problemler, Azerbaycan-Ermenistan Savaşı, Gürcistan'daki çatışmalar, eski Yugoslavya'nın dağılması ile Bosna-Hersek'te ortaya çıkan trajik durum ve çatışmanın tüm Balkanları sarma ihtimali, Ortadoğu'da Filistin-İsrail Anlaşmasına rağmen, Körfez Savaşı sonrasında da devam eden silahlanma yarışının Türkiye'yi çevreleyen risk ve potansiyel tehditlerden sadece bir kısmı olduğunu söyleyebiliriz.²⁴⁷

Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'da, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu ortaya çıkan Devletler'de meydana gelen ekonomik sıkıntıların, halk yığınlarında yarattığı psikolojik ve maddi çöküntü, aşırı milliyetçilik ve fanatizm fırtınasını doğurmuştur. Aynı coğrafyada yer alan Türkiye laik ve demokratik yapısı ile, bu

²⁴⁵ Dr. Güney N. A., “Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji Türkiye ve Komşuları”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Sönmezoğlu F., Der Yayınları; İstanbul, 1994, s.144.

²⁴⁶ Wörner M., *Change and Continuity*, s.76 ve 92.

²⁴⁷ Sander O., “Değişen Dünya Dengelerinde Türkiye”, *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, ed. Sönmezoğlu F., Bağlam yayınları; İstanbul, 1994, s.23-31.

fırtınanın yaygınlık kazanmasının önüne çekilen bir baraj niteliği taşımaktadır. Bu arada, komşu ülkelerin tesiri ile ortaya çıkan radikal dincilik Türkiye için potansiyel bir tehdit yaratmaktadır.²⁴⁸

Türkiye'nin etrafını çeviren bu istikrarsızlık ve belirsizliklerin sadece Türkiye ve bölge güvenliği için değil, aynı zamanda Avrupa ve dünya güvenliği için de ciddi bir tehdit oluşturduğu açıktır. Bugün artık Türkiye ABD'nin yanı sıra Avrupa ile olan ilişkilerinin geliştirmenin formüllerini aramakta ve bu çerçevede NATO üyeliğinin yanı sıra AB ve BAB üyeliğinin kendisine daha geniş bir hareket imkanı sağlayacağını düşünmektedir. Türkiye'nin gözetmesi gereken bazı dengeler vardır. Örneğin, Kafkasya'da Rusları fazla tedirgin edecek faaliyetlerden ve tek taraflı hareketlerden kaçınmak zorundadır. Diğer taraftan NATO bütünlüğü içinde ve AGİT sınırları içinde hareket etmeye özen göstermektedir.²⁴⁹ Türkiye bu dönemde BAB'a tam üye olmak istemekte ve Avrupa'nın savunma ve güvenlik boyutu olması düşünülen bu örgütte söz sahibi olmayı arzulamaktadır. Türkiye'nin bu arzusunda ABD'nin kendi içine çekilmek istemesi ve aynı zamanda Avrupalıların da ABD'den ayrı bir güvenlik yapılanmasına sahip olmak istemeleri son derece etkili olmuştur.

Soğuk Savaş boyunca Batı için Sovyetlere ve Doğu blokuna karşı bir kale olan Türkiye, stratejik öneminin azaldığını söyleyenler olsa da bugün hala Batı tarafından önemi yadsınamayacak bir ülkedir. Türkiye bazen kesintiler yaşasa da Kuzey Atlantik Savunma ve Batı Demokrasi sistemlerinin en doğudaki halkasını oluşturmaktadır.²⁵⁰

Türkiye'nin güvenlik anlayışı ve ulusal güvenliği için algıladığı tehditler uzun yıllar boyunca uluslararası politikadaki faktörlerin de değişmemesi nedeniyle aynı kalmıştır. Varşova Paktı'yla beraber Sovyet Blok'unun çökmesi ve Soğuk Savaşın sona ermesi her ülke için değişiklikler yaratmış, ama yıllardır güvenlik politikalarını Sovyet tehditine karşı, NATO orijinli oluşturan Türkiye çatışma dolu bir bölgenin tam ortasında kendini bulmuştur. Günümüzde Kafkaslarda, Rusya'da, Afganistan'da, Ortadoğu'da yaşanan sıcak çatışmaların yanısıra Yunanistan ve Suriye'nin mütecaviz

²⁴⁸ Sertoğlu S., "Yeni Dünya Düzeninde Ortadoğu ve Türkiye", *Yeni Dünya Düzeni...*, a.g.e., s.143-149.

²⁴⁹ Özsoy M., "Dünü ve Bugünüyle Türk Savunma Stratejisi", *Türkiye'nin Savunması*, a.g.e., s.47.

davranışları Türkiye’yi her zamankinden daha zor durumda bırakmaktadır. Bugünün Türkiye’si bölgesindeki diğer ülkelerin hepsinden fazla ve çeşitli ilişkilere sahip olma özelliği taşımaktadır.²⁵¹

Türkiye yeni dönemin güvenlik konusunda yapılanması sürerken son derece istikrarsız bir bölgede ve hatta sıcak çatışmaların ortasında bulmuştur kendisini. Soğuk Savaş dönemindeki tehditlere oranla Türkiye’nin yeni ortam içinde güvenlik kaygıları artmıştır. Her ne kadar Sovyet tehditi Doğu Bloğunun dağılmasıyla azalmışsa da Türkiye yeni dönemde bazı komşularından tehdit almaya devam etmiştir. İran, Irak, Suriye’nin sahip olduğu kimyasal silahlar ve 50 ile 650 km. menzilli karadan karaya füzeler Türkiye’nin güvenliği için tehdit unsurları olmuştur. Sovyetler Birliği’nin dış ilişkilerinde barışçıl bir politika izlemesi

Türkiye’den eskiden bölgesel sorunlardaki pozitif politikası bugün artık değişmiştir. Bölge devletlerinin beklentileri de bugün aynı zamanda yeni fırsat pencereleri Türkiye’nin Balkanlar’da, Kafkaslar’da, Karadeniz’de aktif bir rol almaya itmiştir. Türkiye’nin bu yeni konumu uluslararası politikada Türkiye’nin önemini bir derece artırırken, Avrupa ülkeleriyle güvenlik tehditi algılamalarında da değişiklikler ortaya konmuştur. Zira Türkiye’nin bu istikrarsız bölgede olması müdahil olması pek çok Avrupalının Türkiye’yi ek bir güvenlik yükü olarak algılamasına sevketmiştir.

Türkiye’de bu yeni dönemde dış politikanın yeniden millileştirilmesi yönünde bir eğilim vardır.²⁵² Bu da artık Türkiye’nin güvenlik çıkarlarının Batı Avrupa ile bağdaşmadığını göstermektedir. Türkiye’deki hem sol hem sağ partilerde AB’nin ve tek tek Avrupa hükümetlerinin Türkiye’nin ege, Kıbrıs, Kürt sorunu gibi bölgesel çatışmalardaki çıkarlarının tam olarak değerlendiremedikleri yönündeki görüşler yaygın bir şekilde kabul görmektedir.

²⁵⁰ Gürkan İ., *a.g.m.*, s.29

²⁵¹ Onulduran E., “Bölgesel Bir güç olarak Türkiye”, *Strateji*, 95/2, s.47.

²⁵² Bkz., Wylie J., “Turkey-Renationalizing Foreign Policy”, *Jane’s Intelligence Review*, Vol.7 No.2, February 1995, s.74-75.

Türkiye Batı Avrupa ile Soğuk Savaş sonrası ortamın koşulları içinde de bir dizi hayati güvenlik çıkarlarını paylaşmaya devam etmekle birlikte bazı konularda farklı çıkar algılamalarına da sahiptir.²⁵³

- 1) Türkiye ve Batı Avrupa, Avrupa'ya yönelik yeni hegemonik Rus tehditinin ortaya çıkışını engellemede ortak çıkarlara sahiptir. Bu bağlamda Ukrayna'nın bağımsızlığının korunması hem Türkiye hem de Batı Avrupa için önemlidir.
- 2) Dünyanın bilinen petrol rezervinin 2/3'üne sahip Basra Körfezi kaynakları genelde Avrupa'nın özelde Türkiye'nin refahı için hayati önem taşımaktadır. Türkiye yıllık petrol tüketiminin %80'ini ithal etmek durumundadır. Bu nedenle makul fiyatlarda serbest petrol akışının sağlanmasında Türkiye'nin büyük çıkarı vardır. Bu bağlamda petrol krizleri Türkiye ekonomisi için çok zararlı olabilir.
- 3) Türkiye artan bir şekilde ticaret devleti haline gelmektedir. Bundan dolayı Türkiye'nin Akdeniz'de açık deniz taşımacılığının devam ettirilmesinde özel bir çıkarı vardır. Türkiye ve Avrupa arasındaki ticaretin büyük bir bölümü deniz yoluyla yapılmakta, ticaret hacminin %60'ı ise Avrupa ülkeleriyle gerçekleşmektedir.
- 4) Türkiye'nin büyük bir kaygısı Ortadoğu'da kitlesel imha silahlarının ve balistik füze sistemlerinin yayılmasıdır. Türkiye'nin nüfuz merkezleri, barajları, elektrik santralleri, hava alanları bu silah sistemlerinin menzili içindedir. Her ne kadar bu sistemlerin net vurabilirlik oranı tam gelişmemişse de sivil hedefler üzerinde de çok büyük etki yapmaktadır. Bu silahlara sahip devletler, silahların menzilini ve vurabilirlik oranını geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Büyük olasılıkla Kuzey Afrika ve Ortadoğu'ya konuşlandırılacak bu tür balistik füzelerin menzili içine Güney Avrupa şehirlerinin de girme ihtimali çok

²⁵³ Karaosmanoğlu A. L., "Europe's Geopolitical Parameters", a.g.m.

yüksektir. Böylece Batı Avrupa ve Türkiye bu kitlesel imha silahlarının yayılmasını önlemede önemli bir ortak çıkarı paylaşmaktadırlar.

Türkiye'nin yeni kurulmaya çalışılan Avrupa güvenlik yapısında marjinal konuma düşürülmesinin engellenmesi için Avrupa ve Türkiye'nin güvenlik çıkarlarının uyumlaştırılması gerekmektedir.

Her ne kadar Varşova Paktı tehlikesi ortadan kalkmışsa da Türkiye Ortadoğu'daki komşularından, Yunanistan ile olan sorunlarından ve kendi içinde huzursuz olan Balkan bölgesinden kaynaklanan ciddi güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.²⁵⁴

3) TÜRKİYE-AVRUPA GÜVENLİK İLİŞKİLERİ

A) TÜRKİYE VE NATO

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan bir sürecin sonunda gelmiştir. Siyasi, ekonomik açıdan NATO İttifakı içindeki güçlü bir Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında, Ortadoğu'nun istikrarı ve güvenliğine çok önemli bir katkı olarak görülmüştür. Türk perspektifinden ise ittifaka üyelik iki amaca hizmet edebilirdi:

1) Sovyet yayılması tehlikesine karşı çok değerli bir güvenlik garantisi olarak görüyordu İttifakı. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet tehlikeleri de Türk yetkililerin aklındaydı.

2) Batıyla daha fazla yakınlaşmak. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temel hedeflerinden biriydi bu. NATO da bu hedefe uygun bir araç olarak görüldü. Bu

²⁵⁴ Karaosmanoğlu A. L., "Turkey's Defence Policy: Problems and Prospects", *European Security Order After the Revolutions of 1989*, s.536.

yakınlaşmayla Türkiye zayıf ekonomisini ve demokratik kurumlarının yanısıra silahlı kuvvetlerini güçlendirmek için Batı'dan yardım almayı planlıyordu.²⁵⁵

Bütün Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin NATO'daki müttefikleriyle ilişkileri zaman zaman bozulsada karşılıklı çıkarlara dayanan bir konsensus her zaman olmuştur. Türkiye NATO içinde istikrarlı bir politika sergilemiştir.

Ankara için İttifak hem Sovyet yayılmacılığına karşı bir güvence hem de Batıyla yakınlaşmak için bir araç olarak Türk Dış ve Güvenlik politikasının temel taşlarından biri olmuştur. Müttefikler içinde Türkiye NATO'nun güney kanadında kritik bir ülke konumunu sürdürmüştür.

Batılı devletlerin muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı 1949'da Kuzey Atlantik İttifakı Antlaşması'nı imzalamaları, Sovyetlerin Türkiye üzerindeki emellerinden hala endişe duyan ve 1947'den beri ABD'den yardım alan Türkiye'de ilgi uyandırmış ve Türkiye NATO'ya katılmak için ilk müracaatını Mayıs 1950'de yapmıştır. Müracaatta Arap devletleri ile İsrail arasındaki geçimsizlik devam ettiği ve Mısır'la İngiltere arasındaki 1936 Antlaşması'nın yerine geçecek olan (yani, Mısır'daki İngiliz üslerinin geleceği konusunda iki ülke arasında çıkan anlaşmazlığı çözecek) yeni bir anlaşma yapılmadığı sürece bir Akdeniz Savunma Pakti'nin kurulamayacağı söylenmiş ve bu bakımdan, Türkiye'nin Batı savunması için çok önemli olan güvenliğinin NATO içinde sağlanması gereği belirtilmiştir.

Türkiye'nin üyelik başvurusu ilk zamanlar olumlu yanıt alamamıştır. Türkiye'nin kuruluş aşamasında NATO'ya alınmaması bir kaç nedene dayanmaktadır.²⁵⁶ Birincisi Doğu Akdeniz savunmasının Kuzey Atlantik'ten ayrı bir pakt içinde düzenlenmesi tasarlanmıştı. İkincisi ise, Türkiye ve Yunanistan'ın üye alınmasının paktın savunma alanını savunulması olanaksız bir genişliğe ulaştırmasından endişe ediliyordu. Son olarak da NATO üyesi ülkeler, aralarına

²⁵⁵ Croissant M. P., "Turkey and After the Cold War", *Perspectives on Policy and Strategy*, ed. Cronin P. M., Strategic Review; Fall1995, s.66.

²⁵⁶ Turan İ. Ve Barlas D., "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri, *Türk Dış Politikasının Analizi*, a.g.e., s.429.

yenilerinin katılması durumunda, kendilerine yapılan yardımların azalabileceği endişesini taşıyorlardı.

Türkiye NATO'nun bu endişelerini gidermek için Kore Savaşı'na asker göndermiştir. Türkiye bu davranışıyla gerek ABD gerek Avrupa ülkelerine yükümlülüklerini üstlenmeye hazır olduğunu göstermiş; bu davranışı bir anlamda da NATO'ya girmek için bedel olmuştur. Bu bedel sayesinde Batı, güvenliğin sağlanmasında Türkiye'ye ilişkin görüşlerini değiştirmiş ve Türkiye 1952'de Yunanistan'la birlikte NATO'ya üye olmuştur. Türkiye'nin Kuzey atlantik Antlaşması Kuruluşu'na (NATO) girmek istemesi, güvenliğini mümkün olduğu kadar sağlama politikasının doğal sonucudur.²⁵⁷

Türkiye üyeliğe davet edilirken, bunun NATO'ya on sekiz tümenlik bir orduyu kazandırabileceği hesaplanmış²⁵⁸, fakat bu gücün etkinliği için daha iyi donatılmasına ve lojistik desteğinin daha sağlam bir alt yapıya dayandırılmasına bağlı olması gerkliliği Türkiye'ye askeri ve iktisadi yardımların yapılmasını sağlamıştır. Türkiye'ye yapılan bu yardımlar bazı açılardan olumlu olsa da, dış politikasına da bir ölçüde kısıtlamalar getirmiş; Türkiye attığı adımlarda İttifak çıkarlarını da hesaplamak gereğini unutmamıştır.

Türkiye 40 yıldır NATO'nun sadık bir kanat cephesi üyesi olarak Sovyet yayılmacılığı karşısında ileri bir karakol görevini yerine getirmiştir. Türkiye Soğuk Savaş boyunca askeri ilişkilerini ve güvenlik politikalarını tamamıyla (tek istisnası 1974 Kıbrıs harekatı) NATO'nun yani ABD ve Batı'nın politikaları çerçevesinde belirlemiştir. Kuzey Atlantik İttifakı geçmişte ve bugün Türkiye'nin savunmasının temel unsuru olarak görülmektedir. Türkiye'nin NATO'ya verdiği bu büyük önem sadece bir savunma örgütü olmasından kaynaklanmamaktadır. Esas neden NATO'nun, ABD ile güvenlik ilişkilerinde çok taraflı bir çerçeve sağlamasıdır. Türkiye İttifakla, özellikle lider konumundaki ABD ile tam bir çıkar özdeşliği varmış

²⁵⁷ Prof.Dr.Bilge S., *Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.334.

²⁵⁸ Turan İ.ve Barlas D., *a.g.m.*, s.432.

gibi hareket etmiş, bazen bilmeyerek, kendisini büyük bir riziko altına sokmuştur.²⁵⁹ Aynı dönemde ABD'yi tehdit eden Küba Krizi karşısındaki Amerikan tutumu, çıkar farklılaşmasının farklı davranışlara yolaçabileceğini göstermiştir. Küba Krizi'nde ABD Başkanı Kennedy'nin Sovyetlerle müzakereleri yürüten kardeşi R. Kennedy'ye Türkiye'deki füzelerin bir kaç ay içinde kaldırılacağını bildirmesi talimatı vermesi²⁶⁰ Amerika'nın Türkiye'ye danışmadan Türkiye'yi etkileyecek konularda Sovyetlerle uzlaşabileceği anlaşılmıştır. Nitekim 1964 Johnson Mektubu ve 1974 Kıbrıs Harekati sonrası ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ABD'nin kendi çıkarları için Türkiye'nin kendi çıkarlarını gözardı edebileceğini gözler önüne sermiştir. Türkiye'nin Kıbrıs bunalımına kadar tamamen İttifak'a bağlı yürüttüğü dış politikası bu tarihten sonra değişim göstermiş; Türkiye yine İttifak'a çok önem vermekle birlikte diğer ülkelerle (özellikle Ortadoğu ülkeleri) ilişkilerine ağırlık vermiştir.

Doğu Blokunun çöküşü Türkiye'nin dış politikasına çok yönlülük kazandırma çabalarını hızlandırmış ve Türkiye 1991 sonrası dönemde dış ilişkilerini artık iki kutuplu dönemin gereklerine göre izleyemez hale gelmiştir. Zira 1989 olaylarının yol açtığı ortam Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını Batı Avrupa ülkelerinin aksine arttırmıştır. Soğuk Savaş döneminde kuzeydoğu komşusu Sovyetlerin tehditi altındaki Türkiye artık Kafkaslardan, Balkanlardan, Ortadoğu'dan tehditlere maruz kalmaktadır.

Türkiye-NATO ilişkilerine NATO açısından baktığımızda İttifak'ın geçmişi boyunca Türkiye, NATO'nun güneydoğu kanadını tutan sağlam bir direk olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği ile komşu olması, İttifak'ın Varşova Pakti üyeleriyle olan sınırının üçte birini korumakla görevli olması Türkiye'nin İttifak'daki görevini geniş çapta tamamlayan unsurlardır. Bunların yanısıra stratejik açıdan dünyanın en önemli coğrafi bölgesinde yer alması ve Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan boğazlara sahip olması da Türkiye'nin Soğuk savaş dönemindeki konumunu belirleyici unsurlar olmuştur.²⁶¹

²⁵⁹ *Ibid.*, s.436.

²⁶⁰ *Ibid.* İdem.

²⁶¹ Çiller T., "Türkiye ve NATO: Değişimler Girdabında İstikrar", *NATO Dergisi*, No.2, Haziran 1994, s.5.

Soğuk savaşın ardından Türkiye NATO için hala stratejik öneme haiz bir müttefikdir. Nitekim 1992 Şubat'ında Münih Konferansında kabul edilen "Avrupa'nın güvenliği , Avrupa'yı çevreleyen, Avrupalı olmayan ve özellikle Avrupa etrafındaki islam ülkelerindeki politik istikrara bağlıdır" düşüncesi bunu kanıtlamaktadır. Zira Türkiye NATO'da ABD'den sonra en büyük askeri güce sahip bir müttefik olarak bahsedilen bu bölgenin tam ortasında barış ve istikrara katkıda bulunmak için bütün olanaklarını kullanmaktadır.²⁶²

Türkiye'nin Avrupa'da tam üye olarak çalışmalarına etkili bir şekilde katıldığı tek uluslararası örgüt olan NATO, Türkiye'nin bölgesinde karşılaştığı istikrarsızlıklar içinde kendi güvenliği için hala vazgeçilmez bir güvenlik örgütüdür. NATO'nun genişlemeye karar vermesi sözünü ettiğimiz bu özellikleri olumsuz etkileyecektir. Zira NATO'nun kaynaklarının genişlemeye ayrılması ve 40 yıldır oturmuş komuta yapısının bozulması ve karşılıklı güvenlik garantilerinin birbirleri arasında ve kendi içlerinde sorunları olan ülkelere yönelik gelişmesi Türkiye açısından faydalı sonuçlar doğurmayacaktır. Ayrıca NATO'nun genişlemesine kati suretle karşı olan Rusya'ya bu konuda verilecek ödünlerin AKKA kapsamında Türkiye'yi ilgilendirmesi²⁶³ genişleme durumunda Türkiye'yi tehdit edebilecek daha önemli unsurların ortaya çıkması tehlikesini gözler önüne sermiştir. Zaten AB ve BAB'a tam üye olmayan Türkiye NATO'nun genişlemesi durumunda ulusal çıkarlarına aykırı bir durumla karşı karşıya kalacaktır.²⁶⁴

Soğuk Savaşın sona ermesiyle Türkiye-NATO ilişkilerinde bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır; bu bağlamda Doğu ve Batı çatışmasının sona ermesi NATO'da Türkiye'nin konumuna yönelik iki yönlü bir problem ortaya çıkmıştır.²⁶⁵

1) Sovyet tehditinin yokluğunda Ankara NATO'nun önemini ve ilgisinin azlığını kabul etmeye zorlanmıştır. Bir başka deyişle 1980'lerin sonunda pek çok batılı başkentte İttifak'ın gelecek rolü üzerinde tartışmalar yapılırken Türkiye'yi de artan bir

²⁶² *Değişen Dünya Dengeleri ve Türkiye'nin Jeostratejik Önemi*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.95-96.

²⁶³ Önder C., "AKKA Rus tehditinde", *Zaman*, 5 Kasım 1995.

²⁶⁴ Ergüvenç Ş., "AB'ne Giremezse Türkiye Marjinalleşir", *Yeni Yüzyıl*, 30 Nisan 1996.

²⁶⁵ Croissant M., *a.g.e.*, s.67.

şekilde kendisini Batı'ya kurumsal ve fiziksel olarak bağlayan NATO'nun tehlikede olduğu veya marjinalleştiği şeklindeki bir duygu hakim olmaya başlamıştır.

2) Türkiye'nin Batı'nın daha az öneme sahip bir müttefiki haline geldiği şeklindeki algılamının varlığı. Yani Türkiye hem NATO içinde hem de kendi öneminin azaldığı hem de NATO'nun öneminin azaldığı kaygılarını taşıyordu. Bu kaygılar iki sorunla daha da güçlenmiştir. 1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği karşısında devam eden Türkiye'nin güvenlik kaygılarını batılıların yeterince doğru değerlendirmemesinin ve Türkiye'nin Batı Avrupa kurumlarıyla bütünleşme sürecinde karşısına çıkarılan engeller. Bu güvenlik alanına Türkiye'nin yeni Avrupa güvenlik mimarisinden dışlandığı şeklinde bir korkuya yol açmaktadır. Nitekim Körfez Krizi Türkiye'nin hem NATO hem de Avrupa açısından artan bir şekilde marjinalleştiği şeklindeki duyguyu artırmıştır. Halen NATO üyeliği Türkiye için çok önemlidir, çünkü batıyla ilişkilerini düdürececek en önemli örgüt NATO'dur. Ve istikrarsız bir bölgedeki Türkiye için şimdi NATO daha da önemlidir.

B) TÜRKİYE VE BAB

Cumhuriyetin kurulmasından bu yana uygulanan Türk Dış Politikasının temel hedeflerinden birini de Avrupa ile bütünleşme teşkil etmektedir.²⁶⁶ Türkiye'nin Avrupa kuruluşlarına üyeliği, bu çerçevede NATO'ya katılımı, AB ve BAB'ne tam üyelik başvuruları bu anlayış ve temel hedef doğrultusundadır.

Avrupa'nın merkez bölgesi ülkelerinden oluşan Batı Avrupa Birliği'nin, ortak savunmaya katkıda bulunan öteki Avrupalı müttefiklerin de katılımıyla genişletilmesi yolundaki eğilimlerin güç kazanması üzerine, NATO çerçevesinde Avrupa savunmasına Türkiye'nin katkısının taşıdığı önem ve Türkiye'nin dış politika öncelikleri arasında yer alan Batı Avrupa ile her alanda ilişkilerini daha da geliştirme ve Avrupa'nın ekonomik, siyasi, sosyal ve teknolojik bütünleşme sürecine katılma politikası da gözönünde tutularak, BAB'ne ortak üye olarak katılma niyeti 1987

²⁶⁶ Sander O., "Değişen Dünya ...", *a.g.m.*, s.24.

Nisanında örgüt üyelerine duyurulmuştur.²⁶⁷ BAB Konseyi ise bu isteği incelemeye alacağını söyleyerek, BAB içindeki gelişmelerden Türkiye'nin bilgi sahibi olabilmesi için bir danışma mekanizması önermiştir. Bu danışma mekanizmasıyla ilgili olarak da BAB dönem Başkanı İngiliz Dışişleri Bakanı 19 Aralık 1988²⁶⁸ ve 3 Nisan 1989²⁶⁹ tarihinde Türkiye'ye iki mektup göndermiştir.

15 Aralık 1989 tarihinde o dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz Brüksel'de BAB Konsey Dönem Başkanı Belçika Dışişleri Bakanı Eyskens ile görüşerek Bakanlar düzeyinde ilk istişareyi gerçekleştirmiştir.²⁷⁰

BAB, Maastricht Zirvesi sonucunda yayınlanan AB Antlaşmasında "Avrupa Birliği'nin ayrılmaz bir parçası" olarak Birliğin savunmayla ilgili karar ve eylemlerini hazırlamak ve uygulamakla görevlendirilmiştir.²⁷¹ Bu toplantı vesilesiyle yayınlanan deklarasyonda ise BAB'ın AB'nin savunma ögesi, aynı zamanda da Atlantik İttifakının Avrupa ayağının güçlendirilmesi için bir araç olacağı söylenmiştir. Ayrıca deklarasyonda AB'nin diğer üyeleri BAB'a tam üye olmaya, NATO'nun AB üyesi olmayan diğer üyeleri ise (İzlanda, Norveç ve Türkiye) ortak üye olmaya davet edilmişlerdir.

²⁶⁷ *Batı Avrupa Birliği ve Türkiye*, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, Nisan 1995, s.85.

²⁶⁸ "Mektubunuzu BAB'daki meslektaşlarıma dikkatine getirdim ve konu 14 Kasım tarihli Bakanlar toplantısında ele alındı. Avrupa güvenlik çıkarlarına ilişkin BAB Platform Belgesi'ndeki idealler ve hükümler ile belgede üye ülkeler için öngörülen sorumlulukların, Türkiye'nin dış ve savunma politikaları ile tamamen aynı doğrultuda olduğunu belirten açıklamanızı not ettik. Türkiye'nin Avrupa savunmasına yaptığı çok değerli katkıları da kaydettik.

Bildiğiniz gibi, bakanlar Konseyi, İspanya ve Portekiz'in üye olmasını müteakip örgütün hedefleri ve hukuki yapısı gözden geçirilirken, Türkiye'nin talebinin aktif şekilde gözönünde bulundurulmasını kararlaştırmıştır.

Türkiye'nin ortak savunmamıza yaptığı katkıya uygun bir şekilde, BAB, bünyesindeki gelişmelerden hükümetinizi haberdar etmenin yollarını araştırmaktayız. Sizin de görüşünüzü öğrenmek istediğimiz bir husus, resmi ve yüksek düzeyli bir danışma mekanizması oluşturulmasıdır." *Ibid.*, s.

²⁶⁹ "Türkiye'nin BAB'a yakın bir tarihte üye olma arzusunu gayet iyi anlıyoruz. 19 Aralık tarihli mektubumda belirttiğim gibi, Türkiye'nin başvurusunu aktif bir biçimde gözönünde tutacağız; önermiş olduğumuz yüksek düzeyli danışma mekanizması, üyelge bir alternatif olarak değil, daha ziyade sizi BAB içindeki gelişmelerden daha iyi haberdar etmek için bir vasıta olarak düşünülmüştür.

Danışma sürecinin çalışma şekli konusunda ise, Bakanlar Konseyi Dönem Başkanı ve Genel Sekreter ile Bakan düzeyinde yıllık toplantı yapılması yolundaki teklifiniz, 3 Nisan günü Bakanlar Konseyince onaylanmıştır." *Ibid.*

²⁷⁰ *Ibid.*, s. 87.

²⁷¹ Maastricht Antlaşması, madde

Bir taraftan BAB'ın geçirdiği evrim ve Maasricht sonrası ulaştığı konum, diğer taraftan Avrupa güvenlik ve savunmasının bölünmezliği ve Türkiye'nin bu sistemin bir parçası olduğu dikkate alındığında, Türkiye'nin Avrupa bütünleşme süreciyle ve hele Avrupa'ya mahsus bir savunma örgütüyle bütünleşmeye çalışması tutarlı görülmektedir.²⁷² Ancak bize göre bu bütünleşme çabası siyasi bir gereklilik olarak anlam taşımaktadır. Zira BAB bize (değiştirilmiş Brüksel Antlaşmasının bir saldırı vuku bulduğunda üye ülkelere otomatik yardım öngören 5. Maddesine rağmen) NATO'nun sağladığı güvenlik garantisinden daha ileri bir garanti vaatmemektedir.²⁷³ Zira BAB'ın NATO'dan farklı olarak getirdiği “otomatik yardım” mekanizmasını içeren Brüksel Antlaşmasının 5. maddesi Türkiye söz konusu olduğunda özellikle Türk-Yunan ilişkilerinde işlemeyecektir. Aynı şekilde Brüksel Antlaşması'nın “üye ülkeler arasındaki sorunlar La Haye Adalet Divanında çözülecektir” şeklindeki 10. maddesi de Türk-Yunan ilişkilerinde geçerli olmayacaktır. Ancak Türkiye, BAB'ın ortak üyelik davetini, ulusal çıkarları, AB ve BAB'a tam üyelik yönündeki temel hedefleri doğrultusunda ve Avrupa ile ilişkilerinin genel çerçevesinde değerlendirerek kabul etmiştir.²⁷⁴

Ortak üyelik müzakerelerinin nihai toplantıları 5-6 ve 10 Kasım 1992 günleri Londra'da yapılmış ve bu çerçevede Türkiye'nin ortaklık talebi üzerine Ortaklık Belgesi'nde nisbeten belirsiz bir kavram oluşturan “Ortaklık” terimi “Ortak Üyelik” olarak değiştirilmiştir, ayrıca mutabakat zaptına Türkiye'nin koydurduğu “BAB Konseyi'nin ortak üyelerin güvenlik çıkarlarını tam olarak dikkate alacağı” ifadesi de belgenin içeriği ve vereceği mesaj açısından Türkiye lehine oldukça önemli bir gelişme teşkil etmiştir.²⁷⁵

Ortak üyelik belgesi 20 Kasım 1992 günü Roma'da yapılan BAB Bakanlar Konseyi toplantısında Dokuzların ve ortak üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarıncı imzalanmıştır; aynı gün Yunanistan'ın BAB'a katılma protokolü de imzalanmıştır. Gerek Maasricht Protokolünde gerek Petersburg Bildirisinde ortak üyelerin BAB

²⁷² Yetkin M., Ateş Hattında Aktif Politika, İstanbul, 1992, s.332-333

²⁷³ Dışişleri Bakanlığı'nda dönemin BAB Daire Başkanı Ahmet Üzümcü ile 27 Mayıs 1996 tarihinde yapılan söyleşi, Ankara.

²⁷⁴ M. Soysal'ın TBMM konuşması, 17 Kasım 1994, s.81.

²⁷⁵ Batı Avrupa Birliği ve Türkiye, a.g.e., s.93.

faaliyetlerine tam haklarla katılacakları bildirilmiştir. Türkiye'nin ortak üyelik statüsü özetle şunları içermektedir:²⁷⁶

- 1) Türkiye; BAB'a ortak üye olarak BAB Konseyi toplantılarına, Konseyin çalışma gruplarına, Konseye bağlı organlar ve diğer forumlarda düzenlenecek BAB grup toplantılarına tam olarak katılabilecektir.
- 2) Türkiye, söz konusu toplantılarda konuşma, tekliflerde bulunma hakkına sahip olacak, alınan kararlara ve bu doğrultudaki uygulamalara katılabilecektir.
- 3) Türkiye, kuvvet tahsis edeceği BAB askeri hareketlarına üye ülkelerle aynı esaslar çerçevesinde katılacaktır. "Kuvvet Tahsisi" ifadesinin kapsamına kayda değer ölçüdeki lojistik katkılar ile tesis kolaylıkları da girmektedir.
- 4) Türkiye, BAB askeri hareket ve gereksinimleriyle ilgili tüm çalışmaların yapılacağı ve bir karargah niteliğini taşıyacak Planlama Hücresi ile bir irtibat düzenlemesi aracılığıyla ilişki kuracak, bu iş için yetkili bir subay tayin edecektir.
- 5) Türkiye, katıldığı BAB toplantı ve faaliyetlerine ilişkin haberleşme için üye devletlerin BAB bünyesindeki haberleşme sistemine bağlanacaktır.
- 6) Türkiye, pratik nedenlerle 1995 yılına kadar mevcut üyelerle sınırlı tutulacak BAB uzay faaliyetlerine, bu yıldan sonra katılabilecektir. Aradaki dönem zarfında, gerçekleştirilecek uzay çalışma ve faaliyetlerinden de haberdar edilecektir.
- 7) Türkiye, halen üyesi olduğu NATO İttifakı tarafından BAB'a devredilmesi kararlaştırılan "Avrupa Grubu" ile, "Avrupa Bağımsız Program Grubu" faaliyetleri alanında tam üyelerle aynı hak ve sorumluluklara sahip

²⁷⁶ *Ibid.*, s.94.

olacaktır. Savunma imalatı alanındaki bu faaliyetlerin BAB çatısı altında tek bir ajansta birleştirilmesi söz konusudur.

- 8) Türkiye'nin BAB'a ortak üye olmasıyla, evvelce imzalamış bulunduğu anlaşma veya antlaşmalardan veya üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşlardan kaynaklanan hak ve yükümlülükleri etkilenmemektedir.
- 9) Türkiye'nin muvafakatı olmadan ortak üyelik belgesi değiştirilemeyecektir.
- 10) Türkiye BAB'ın bütçesine katkıda bulunacaktır.

Bu arada, artan üyelik talepleri karşısında bir çalışma hazırlayan BAB Asamblesi, Türkiye'nin üyelik başvurusuna ilişkin olarak şu değerlendirmeleri yapmıştır:²⁷⁷

- Türkiye, iç politikasındaki iniş çıkışlara rağmen, NATO'nun güvenilir ve önemli bir üyesi olmuştur. 700.000'i aşan mevcuduyla, NATO'nun Avrupa'daki en geniş ordusunu oluşturmuştur. Topraklarına NATO üsleri kurulmasına hiç bir zaman sorun çıkarmamıştır. Bu durum, NATO'nun Sovyet askeri sistemiyle ilgili çok değerli bilgiler toplamasını sağlamıştır;
- Türkiye, Norveç'ten ayrı olarak, Sovyetler Birliğiyle ortak sınırı olan tek NATO ülkesiydi. Her iki yakasında da aynı etnik yapıyı barındıran bu sınırlar, Türk halklarının reaksiyona geçmesinden itibaren eski Sovyetler'deki mevcut krizlere karşı Türkiye'nin durumunu hassaslaştırmaktadır. İç çalkantıları ve söz konusu sınırlarının yarattığı riskleri göğüsleyebilmek için, Türkiye Batı dayanışmasına güvenebilmelidir;
- Türkiye, artan islam köktendinciliği tehlikesi karşısında, bölgesindeki diğer ülkelerden kendisini ayıran, kendi düzenini liberal, laik, demokratik,

²⁷⁷ Ibid., s.95-96.

anayasal sisteme oturtma yönünde verdiği kararının doğru olduğu konusunda, Batı'nın teyidine ihtiyaç duymaktadır;

- Körfez Krizi sırasında Türkiye, Batı'ya NATO yükümlülüklerinin çok ilerisinde yardımda bulunmuş, Irak'ın savunma yeteneğini kıran hava operasyonlarında kolaylık sağlamıştır. Savaşın sonra kendi içinde milli çalkantı yaratma riskine rağmen, büyük bir Iraklı Kürt topluluğunu sığınmacı olarak kabul etmiş ve bunlar için gelen uluslararası yardıma sınırlarını açmıştır;

- Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı yürüttüğü politikalar ve Yunan liderlerinin Türkiye'ye karşı yaptığı suçlamalar açısından yaklaşıldığında tüm bu gerçekler, Yunanistan'ın, kendisinin Türkiye'den önce BAB'a katılması halinde Türkiye'nin adaylığını süresiz olarak reddeceğini ortaya koymaktadır. Bu durumda, BAB uzun bir süre kendisini İttifak'ın Avrupa ayağı olarak tanımlayacağı için, her iki ülkenin de aynı anda kabul edilmesi gereği açıktır.²⁷⁸

Öte yandan, Türkiye'nin AB'ne katılmasının tedrici bir entegrasyon süreci içinde, yani aşama aşama gerçekleşmesi öngörülmekte olup, bu süreç sırasıyla şu aşamaları içermektedir:

- a) Gümrük Birliği;
- b) Siyasi Diyalogun artırılması,
- c) Türkiye'nin Avrupa projeleri içinde yer alması;
- d) Türkiye'nin Avrupa güvenlik ve savunma boyutunda yer alması²⁷⁹

Türkiye BAB'a üyeliğinin AB'ye üyeliğini kolaylaştıracağını düşünse de, Avrupa, Türkiye'nin BAB'a tam üyeliğini en son aşama olarak görmektedir.

²⁷⁸ WEU's External Relations- The Enlargement of WEU, a.g.e., s.9-10.

²⁷⁹ İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd'ün 3 Şubat 1994 tarihinde TÜBİTAK'ta yaptığı konuşma, 19 Ocak 1994 tarih ve PW-027/1 sayılı belge, İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği Arşivi.

Türkiye'nin süreklilik arzeden BAB'la ilişkileri, beraberinde birtakım sorunları ve yetersizlikleri bünyesinde taşımaktadır.

Öncelikle Türkiye, BAB'ın kaynağı olan 23 Ekim 1954 tarihli "Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması"na katılmadığı halde, 27 Ekim 1984 tarihli Roma Belgesine katıldığı için bu kuruluşun ortak üyesidir ve bu durum kendi içinde zıtlık arzetmekte; ayrıca Türkiye'yi kendini ilgilendirecek kararların alınmasında söz sahibi olmaktan menetmektedir.

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin BAB içindeki statülerinin yükseltilmesinin gündemde olması²⁸⁰ ve bunun ileride gerçekleşmesi Türkiye'nin statüsünü arka plana itmektedir. Öte yandan, "Birleşik Müşterek Görev Gücü"nün oluşturulmasıyla NATO ve BAB arasındaki ilişkiler daha yakın hale gelmiş, hatta bazı NATO faaliyetleri, BAB'a devredilmiştir. Bu bağlamda Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin özelde BAB'a genelde Avrupa'ya entegrasyonu için yapılan çalışmalar, hazırlanan belgeler, Türkiye'yle olan ortaklığın çok ötesindedir.

BAB'la yaşanan diğer bir sorun da aslında Türk Dış Politikasının önündeki "kronik engel"dir: Türk-Yunan sorunları. Türkiye'nin Avrupa'yla hatta dünya ile ilişkilerinde Yunanistan'ın engel oluşturma tutumu halen devam etmekte olup, değişeceğe de benzememektedir.²⁸¹

Maastricht Antlaşmasında AB üyesi olmayan ülkelerin BAB'a üye olmalarını engelleyen herhangi bir hüküm bulunmamakta, ancak BAB üyeleri bu konuda Türkiye lehine bir siyasi kararlılık göstermemektedirler. Görüldüğü gibi Türkiye-BAB ilişkileri hukuki perspektiften yoksun yürütülmektedir. Bu arada bir başka çelişki de TBMM'nin Türkiye'nin BAB'a ortak üyeliği statüsünü halen onaylamamış olması, dolayısıyla ortak üyeliğimizin anayasamıza göre geçersizliğidir.

BAB'ın yeniden canlandırılması fikrinin ortaya atıldığı ilk günlerde, Türkiye'nin üyeliği NATO'ya üyeliğinde olduğu gibi Yunanistan'la birlikte

²⁸⁰ WEU Press Release, 20 Mayıs 93, s.2.

²⁸¹ Gökgöz M. F., *a.g.e.*, s.92.

düşünülmüştür.²⁸² O zamanlar iki ülkenin birlikte alınması sözkonusu olmuş, ama Maastricht'te durum tersine gelişmiştir.

Ortak üyeliğinin tartışmalı yanları olmasına rağmen Türkiye 22 Mayıs 1992'de kurulması kararlaştırılan ve Avrupa'nın her noktasında çatışmaların önlenmesi, barışın sağlanması, insani yardım gibi görevleri yerine getirmeyi hedefleyen ve gerektiğinde NATO şemsiyesi altında görev yapabilecek ve aslında sadece BAB'a tam üye olan ülkelere açık Avrupa Kolordusu'na katılımını BAB Bakanlar Konseyi'nin Kasım 1993'teki ortak üyelerin de Kolordu'ya girebileceği kararıyla sağlamıştır. Türkiye'nin BAB'a ortak üyeliği, Brüksel Antlaşmasıyla hukuki bir bağı olmadıkça, ortak üyelik kağıt üzerinde kalacak ve muhtemel bir BAB operasyonuna katılamayacaktır.

C) TÜRKİYE VE AGİT²⁸³

Varşova Paketi'nin ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan gelişmeler AGİT'in Türkiye için önemini artırmıştır. AGİT'in gelecekte Avrupa güvenliğinde oynayabileceği muhtemel rol, Türkiye açısından da önemli bir gelişmedir. Şimdiye kadar Doğu-Batı ilişkileri çerçevesinde, uluslararası müdahale dışı kalmış pek çok coğrafi alan ve konu, AGİT gündemine girmiş olup bu eğilim hızlanmaktadır.

AGİT eski Doğu ve Batı Bloklarını birleştiren tek güvenlik örgütü olması münasebetiyle, Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde önemli bir unsurdur. Gerek Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının güçlendirilmesi, gerek Rusya Federasyonu'nun politikalarının uluslararası normlara uygunluğunun sağlanması ve belki de en önemlisi bu süreçte Türkiye'nin söz sahibi olması AGİT'in Türkiye açısından değerini artırmaktadır.

AGİT'te insan hakları konusu başlangıcından beri önemli olmuş, hatta Batı, Doğu Bloku'nu insan hakları konusunda AGİK yoluyla zorlamış, totaliter rejimlere

²⁸² Cohen A., *a.g.e.*, s.28.

²⁸³ Bu bölümde Dışişleri Bakanlığı Açık Telgraflar, Bilgi Notları ve servis Notlarından yararlanılmıştır.

karşı bu mücadelede kullandığı en önemli araçlardan biri AGİK olmuştur. İnsan hakları bugün de AGİT’de aynı öneme sahiptir. İşte Türkiye’ye AGİT içinde sorun çıkaran konu da, özellikle son yıllarda uluslararası örgütlerde karşımıza çıkan insan hakları ihlalleri, azınlık sorunları gibi konulardır.

AGİT’e teşkilatın kurulduğu 1975 yılında giren Türkiye 1975 Helsinki Nihai Senet’ini, 1990 Paris Şartı’nı, 1991 Ulusal Azınlıklar Toplantısı Bildirisi’ni ve 1991 Moskova Bildirisi’ni imzalamış ve bu bildiriler ile insan hakları konusunda özgür iradesi ile egemenliğini sınırlandırmıştır.²⁸⁴

Türkiye bu bildirilerle insan hakları konusunda içişlerine karışılmasını kabul etmektedir, zira AGİT Bildirileri, üye devletlere ve örgütün organlarına içişlerine karışma hakkı tanınmaktadır.²⁸⁵ 1991 Ulusal Azınlıklar Toplantısı Bildirisi’nde “Ulusal azınlıklar ile ilgili Konular ve bunların yanısıra Ulusal Azınlıklara mensup kişilerin haklarıyla ilgili uluslararası yükümlülükler uyulması konularına uluslararası ilgi gösterilmesi meşrudur ve dolayısıyla bu konular ilgili devletin içişleri sayılamaz.” İnsan haklarının konu edildiği Moskova Bildirisi’nde ise, insan hakları ve temel özgürlükler ile ilgili konuların herhangi bir ülkenin kendi içişleri sayılamayacağı, öteki devletlerin bu konularla ilgililenmelerinin meşru olduğu açıkça belirtilmektedir. Görüleceği üzere Türkiye, insan haklarıyla ilgili önemli yükümlülükler altına girmiştir. Dolayısıyla güçlü olabileceği bu güvenlik örgütünde insan hakları suçlamalarıyla güçsüz duruma düşmemek için, imzaladığı antlaşmaların gereğini yerine getirmek için çalışmalıdır. AGİT’de Türkiye’nin terörle mücadelesi haklı görülmekte, ancak Türkiye’nin temel insan haklarına dahi riayet etmediği suçlaması yöneltirmektedir. Bu suçlamalar daha çok AGİT çerçevesinde yapılmakla birlikte, Türkiye’yi diğer uluslararası örgütlerle ilişkilerinde de zor durumda bırakmakta ve bu konu dış politikamızı zayıflatan bir unsur olarak devan etmektedir.

²⁸⁴ Pamukçu Ö. K., İnsan Hakları Konusunda Uluslararası Örgüt ve Devlet İlişkisi: AGİT-Türkiye, s.56-57.

²⁸⁵ *Ibid.*, s.57.

a) Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) ve Türkiye

AGİT'in askeri konularda üyelerinin açıklık ve itidale sevkeden kuralları Türkiye gibi tehlikeler ve tehdit odaklarıyla çevrilmiş bir ülke için yararlı olabilecektir. Şeklen olmasa dahi amaç ve etkileri açısından AGİT çerçevesine giren ve AGİT sürecinin çok önemli bir unsuru olan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) bölgemizde yeni kuvvet dengelerine dayanan bir istikrarın temel taşıdır.

AKKA'nın temelde korunması hem Türkiye hem de Avrupa güvenliği açısından belirleyici olacak; AKKA ise ancak AGİT çerçevesinde korunabilecektir. AKKA'nın uygulanmasıyla gerçekleşecek olan hassas bölgelerde istikrara büyük katkısı olacak bölgesel güvenlik düzenlemeleri de Türkiye'nin çıkarlarına hizmet edecektir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye için hala tehdit arzeden Rusya Federasyonu'nun (bu tehditin niteliği değişmiş olsa bile) eşit statüde katıldığı bir kurum olan AGİT bu ülke ile ilişkilerde istenirse sonderece önemli bir rol oynayabilecektir.

Bugün için, Rusya'nın AKKA'nın üst limitlerini hiçe sayarak Kuzey Kafkasya bölgesine silah yığması Türkiye'nin karşısında bir güvenlik sorunu yaratmaktadır. Antlaşmaya göre Rusya Kafkasya'da en fazla 700 tank, 2580 zırhlı araç ve 1280 top bulundurabilecektir. Rusya Savunma Bakanı Graçov Rusya'nın güney sınırında en az 1100 tank, 3000 zırhlı araç ve 2100 topa ihtiyaç bulunduğunu açıklamıştır. Oysa Rusya Kuzey Kafkasya'da AKKA'ya göre 165 tank, 12 zırhlı araç ve 414 top bulundurabilecektir.²⁸⁶

Türkiye Rusya'nın AKKA'yı delme girişimlerine gerek ikili ilişkilerde gerek uluslararası platformlarda karşı çıkmıştır. Türkiye Rusya'nın bu girişimlerinin, kendisi için bir tehdit oluşturduğunu düşünmektedir.²⁸⁷

²⁸⁶ *Milliyet*, 10 Eylül 1994.

²⁸⁷ Bekar O. ve Aydın T., *Türkiye'nin Orta ve Uzun Vadeli Ekonomik Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri*, TESEV, İstanbul, Ocak 1997, s.105.

Eğer Türkiye dış politikasının öncelikleri arasında yer alan Karabağ, Çeçenistan, AKKA, NATO'nun genişlemesi ve hatta Bosna sorunu gibi konularda söz sahibi olmak istiyorsa uluslararası normlara uyarak AGİT içinde önderlik rolü oynamalıdır.²⁸⁸

AGİT'in en önemli işlevlerinden biri güvenlik ve güven artırıcı önlemlerdir. Türkiye'ye en çok bu konuda faydası dokunacaktır. Giderek Türkiye'nin çıkarlarını savunabileceği ender platformlardan biri haline gelen AGİT'le ²⁸⁹ ilişkilerde sözünü ettiğimiz bu gerçek unutulmamalıdır.

²⁸⁸ Akgün M., "Türkiye İçin AGİT", *Yeni yüzyıl*, 14 Temmuz 1995.

²⁸⁹ İbid.

SONUÇ

Tarihsel olarak Avrupa hem bir istikrarsızlık hem de çatışma kaynağı olmuştur. Yirminci yüzyılda yaşanan, coğrafi açıdan en geniş ve etkileri açısından en yıkıcı iki savaş Avrupa'da başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı bittiğinde oluşan barış ortamı ancak üçüncü nükleer güdümde büyük ve yıkıcı savaş olasılığı ile sağlanabilmiş ve sürdürülebilmıştır. Ancak üçüncü bir dünya savaşı tehditi, Soğuk Savaş döneminde iki düşman kampa bölünen Avrupa'da bir çok anlaşmazlığın ve sorunun üstü kapalı kalmasına yol açmıştır.

Soğuk Savaş döneminde Batı ve Doğu Blokları askeri, ekonomik, siyasi yapılanmalar gerçekleştirmişlerdir. Batı'da NATO askeri yönden, Avrupa Toplulukları ise ekonomik açıdan bütünleşme sağlamaya ilişkin çabalar olarak şekillenirken, Doğu'da bu görevleri ekonomik anlamda COMECON, askeri ve siyasi anlamda Varşova Paktı üstlenmiştir. Bu somut gelişmeler dışında bazı denemeler (Avrupa Savunma Topluluğu gibi) gerçekleştirilememiş, kimi kurumlar da (Batı Avrupa Birliği gibi, AGİT gibi) varlığını sürdürmekle beraber pek fazla etkinlik gösterememiştir.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle Doğu Bloku ve komünist sistem çökmüş, kurumları da tasfiye edilmiştir. Bu çöküş Batı Bloku tarafından, her ne kadar kırk beş yıldır arzulanmaktaysa da, aslında Batı hazırlıksız yakalanmıştır. Günümüzde, Avrupa'da eski Doğu Bloku ülkelerinin de içinde yer alacağı bir sistem yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda askeri, siyasi ve ekonomik ögeler yeniden tanımlanmaya çalışılırken, bu unsurlara bağlı örgütler de Soğuk Savaş sonrası ortama uygun hale getirilmek istenmektedir.

Güvenlik alanında Avrupa'nın hayati çıkarlarının ne olduğunun tesbiti üzerinde henüz bir mutabakata varılamamıştır. Uzmanlar özellikle Batı Avrupa'da, bugün için bölgeye yönelik ciddi anlamda askeri bir tehlikenin olmadığını, ancak gelecekte çok önemli sorunların Avrupa güvenliğini tehdit edebileceğini söylemektedirler. Bu bağlamda güvenlik kavramının tanımı sadece askeri ögelere

dayanmaktan çıkmıştır. Güvenliğe yönelik tehditleri artık terörizm, örgütlü suçlar, çevre sorunları, nükleer madde kaçakçılığı, göç, suç oranının artışı, bulaşıcı hastalıklar gibi daha toplumsal sorunlar oluşturmaktadır.

Avrupa'nın nerede başlayıp nerede bittiğini tanımlamak Soğuk Savaş sonrası dönemde kolay değildir. Özellikle Avrupa'nın güvenlik çıkarlarını sayarken sadece Avrupa devletleriyle sınırlı tutmak doğru bir tahlil olmayacaktır. Bugün İsrail-Filistin barışı, ortadoğu ülkeleriyle Avrupa'nın ekonomik bağları, uzun dönemde Çin'in geleceği, ASEAN ülkeleri gibi konular Avrupa güvenliğini doğrudan veya dolaylı etkilemektedir, çünkü bu unsurlar global güç dengesinin birer parçasıdır.

Avrupa güvenliğini etkileyecek diğer bir önemli husus da gelecekte Avrupa-ABD ilişkilerinin nasıl olacağıdır. Soğuk Savaş döneminde, güvenliğini ve savunmasını sağlamak açısından ABD yardımına muhtaç olan Batı Avrupa bunu NATO kanalıyla sağlamıştır.

Ülkelerin iç sorunları, güvenlik endişeleri de genel güvenlik çıkarlarını belirleyen unsurlardan biri olarak değerlendirilmelidir. Günümüzde her ulusun diğerlerinden farklı güvenlik kaygıları bulunmaktadır. Örneğin İngiltere, Fransa, İspanya ve Türkiye iç teröre karşı mücadele vermektedir. Terör sorunu, Avrupa güvenliğine yapılacak katkıyı sınırlayabileceğinden, bu sorun uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Zira terör sorunu, devletin maddi ve askeri kaynaklarının bu alana kanalize edilmesini gerektirmektedir. Ayrıca terörist örgütlerin kitlesel imha silahlarını elde etme olasılığı da ciddi bir tehdittir. Uyuşturucu ticareti ise rüşvet, yolsuzluk ve suç oranını artıran bir etken olarak özelde ulusal güvenlikleri, genelde ise uluslararası güvenliği tehdit etmektedir.

Avrupa'nın bu yeni ve eskisinden daha karmaşık, daha az hesaplanabilen sorunlarla uğraşabilmesi için günümüzde üç örgüt mevcuttur: NATO, BAB ve AGİT. Bu birbirine geçmiş kurumlar ağının Avrupa'ya yönelik tehlikeleri engelleyebileceği düşüncesiyle yeni Avrupa güvenlik mimarisi oluşturulmaya çalışılmaktadır.

NATO Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı Bloku'na ciddi anlamda bir kollektif güvenlik garantisi sağlamıştır. Ancak 1989 sonrası dönem NATO'nun da yeniden yapılanmasını gerektirmiştir., bu bağlamda “genişleme” tartışmaları gündeme gelmiştir. Aslında Almanyaların birleşmesi sonucu Doğu Almanya'yı da içine alarak fiilen genişleyen NATO, Doğu Avrupa ülkelerinin tam üyelik talepleriyle ilgilenmek durumunda kalmıştır.

NATO genişlemeyi gerçekleştirmeye yönelik olarak önce 1991'de Londra Zirvesi sonrası Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ni (KAİK) ve 1994'de Brüksel Zirvesi sonrası da Barış için Ortaklık kurumlarını oluşturmuştur. NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle bağlantıyı sağlamak için kurduğu KAİK ve BİO, Doğu Avrupa ülkeleri tarafından tam üyelik yolunda ciddi adımlar olarak görülse de, bu ülkeler bir an önce NATO'nun güvenlik şemsiyesine girmeyi arzulamaktadırlar. Zira Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gelecekte çıkabilecek bir Rusya tehlikesinden korkmaktadırlar. Rusya günümüzde Batı Avrupa için ne doğrudan bir tehdit ne de nükleer güçleri hariç böyle bir potansiyel etkiye sahiptir. Ancak yine de yakın komşuları için ciddi bir güvenlik endişesidir.

Rusya da NATO genişlemesini kendine yönelik bir tehdit olarak görmekte ve genişlemeyi kesinlikle onaylamadığını her fırsatta beyan etmektedir. Yeni alınacak üyelerin topraklarında nükleer silah konuşlandırılmasına özellikle karşı çıkmakta, bunun Rusya'nın güvenliğini tehdit edeceğini vurgulamaktadır.

Rusya'nın itirazlarına rağmen genişlemede ısrarcı olan NATO, yine de sağlanacak güvenlik sisteminde Rusya'yı dışarda bırakmamak için uğraşmakta, bu bağlamda Rusya'ya “16+1” diye adlandırılan bir işbirliği ve NATO'da veto hakkı önermektedirler. Ayrıca NATO'ya alınacak üyelerin topraklarında nükleer silahlar konuşlandırmayacaklarını söyleyen Batılı yetkililer böylece Rusya'ya rağmen değil, Rusya ile birlikte bir güvenlik yapısı oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Batı, Rusya'yı ikna edip genişlemeyi gerçekleştirse bile başka bir çok sorun mevcuttur. Örneğin tek bir güvenlik tehditi karşısında bile olsa üye sayısının artması konsensusla karar alan NATO'da işleri zorlaştıracaktır. Piyasa ekonomisine ve

çoğulcu demokratik bir yapıya geçmeye çalışan Doğu Avrupa ülkelerinin savunmaya ayırdıkları maddi kaynakları azaltmaları da diğer bir husustur. NATO üyesi pek çok Avrupa ülkesinin de aynı davranış içine girdiği düşünülürse yeni bir üye, ancak NATO harcamalarına eşit katılabilirse istenecektir. Zaten bu yüzden genişlemede ilk olarak diğerlerinden daha iyi durumda olan Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakia anılmaktadır. Çünkü bugünkü NATO üyeleri, yeni üyelerin korunmasına katkıda bulunmak için kendi savunma yükümlülüklerini artırmak için çok istekli görünmemektedirler.

Genişlemeyle ilgili bir diğer büyük problem, bölünmüş ve çatışmalı bir Avrupa'ya yeniden dönüş riski olmadan NATO'nun bunu nasıl gerçekleştireceğidir. Zira bazı Doğu Bloku ülkelerinin daha önce NATO'ya üye olması diğerleri için endişe kaynağı olabilecektir.

Bugün Avrupa'daki temel askeri örgüt olan NATO'nun bir şekilde genişleyeceği açıktır. Ancak bunu yaparken hassas bir denge gözetmeli, ne Rusya'yı ne dışarda kalacak ülkeleri ne de eski üyelerini rahatsız etmemelidir. Sonuç olarak NATO'nun geleceği hem diğer kurumların geleceğini (BAB ve AGİT) hem de Avrupa güvenliğini belirleyecek en önemli unsurdur.

Avrupa güvenliğiyle ilgili bir diğer kurum olan BAB, 1948'de Batı Birliği adıyla kurulmuş; 1954'de Brüksel Antlaşması'nın değiştirilmesiyle Batı Avrupa Birliği adını almıştır. Soğuk Savaş döneminde etkinlik gösteremeyen bu kurum 1980'lerin ortasından itibaren yeniden Avrupa güvenlik sahnesine çıkmıştır.

BAB ilk olarak İran-Irak Savaşı sırasında petrol tankerlerine yapılan saldırılar karşısında Avrupa'nın deniz gücünü koordine etme görevini üstlenmiştir. Kasım 1987'de BAB, Avrupa güvenlik çıkarları ile ilgili bir platform oluşturulmasına öncülük etmiştir. Bu platformda süper güçlerin Avrupa'nın hayati çıkarlarını ilgilendiren kararları, Avrupa'nın yeterli katkısı olmadan aldığı dile getirilmiştir. Platformun ortaya koyduğu temel noktalardan bazıları şunlardır:

- Güvenlik konusu eklenmeden Avrupa'nın entegrasyonu eksiktir.
- Kredibilitesi yüksek bir Avrupa Savunma Politikası hem konvansiyonel hem nükleer güç içermelidir.
- Endüstriyel alanda Avrupa'nın, ABD ve Japonya gibi ekonomik güçlerle yarışma halinde olabilmesi için ortak ve etkili çalışmalar gerekir.

BAB; Soğuk savaşın sonunda kimi Avrupa ülkeleri tarafından (özellikle Fransa ve Almanya) dış politika ve güvenlik politikası ile ilgili işlev görebilecek bir kurum şeklinde görülmüştür. Nitekim Maastricht Antlaşması'nın J4. maddesinin ikinci fıkrasında "Birlik, Avrupa Birliği'nin gelişmesinin ayrılmaz bir parçası olan Batı Avrupa Birliği'nden, savunma alanında etkileri olan kararları ve Birlik eylemlerini belirleyip, yürürlüğe koymasını talep eder. Konsey, Batı Avrupa Birliği'nin kurumları ile uyumlu halde gerekli pratik yöntemleri kabul eder." denmektedir.

Ancak 1992 Körfez Savaşı ve eski Yugoslavya'da yaşananlar BAB'ın yapabileceklerinin sınırlı boyutta olduğunu göstermiştir. NATO ile ilişkilerini geliştiren BAB günümüzde NATO'nun desteği ve yardımı olmadan askeri operasyonlar yapabilme kapasitesine sahip değildir. Bu durumda NATO'dan daha fazla güvenlik garantisi veren "otomatik yardım" ilkesini getiren Brüksel Antlaşması'nın 5. maddesi çok anlamlı bir garanti olmayacaktır. Zaten bu yüzden Doğu Avrupa ülkeleri de her şeyden önce NATO üyeliğini istemektedirler.

BAB Soğuk Savaş sonrası dönemde daha çok NATO alanı dışında kalan bölgelerde yapılan operasyonlarda kullanılmıştır. Böylece 1989 sonrası "alan dışı müdahale" kavramı da güvenlikle ilgili yeni bir durum olarak karşımıza çıkmıştır.

Batı Avrupa Birliği gelecekte bir güvenlik kolu olarak kalmak istiyorsa NATO'dan ayrı kendi istihbarat sistemlerini ve kendi komuta ve hava taşıma sistemlerini ve kendi komuta kontrol yapılarını geliştirmek zorundadır. Zira bugünkü durumda herhangi bir BAB operasyonu bile ABD'nin konumuna ve desteğine (dolayısıyla NATO) bağlıdır. BAB'la NATO arasındaki ilişkilerin yapısı, BAB'ın geleceğini etkileyecek çok önemli bir unsurdur.

Avrupa uluslarının gelecekteki güvenlik sorunlarının nasıl karşılanacağı düşünüldüğünde çok taraflı düzenlemeler olasılığı da unutulmamalıdır. Fransız-Alman Avrupa Kolordusu gibi gelişmeler NATO ve BAB çerçevesi içinde yer alan ülkeler arasında farklı bir işbirliği düzenlemelerine gidilebileceğini göstermektedir.

Avrupa güvenliğine yönelik son kurum da AGİT'tir. 1975'de Helsinki Son Senedi uyarınca kurulan ve o zaman adı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı olan AGİT, bütün Avrupa örgütleri arasında en çok üyeye sahip olan kurumdur. Ancak Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, bugün de daha çok tartışmaların yapılabileceği bir forum özelliğini taşımaktadır.

AGİT Avrupa güvenliğinde başat rol oynamasını sağlayabilecek bir askeri kuvvet ve yaptırım gücünden yoksundur. AGİT, çatışmaları önleme, uyuşmazlıkların çözümü gibi konularda Avrupa'nın güvenliğine katkı sağlayarak tamamlayıcı ve önemli bir görevi yerine getirebilir. Böylece AGİT tıpkı bir aile hekiminin hastalıkları ortaya çıkmadan önlemeye çalışması gibi, sorunları ve uyuşmazlıkları çatışma, özellikle de sıcak çatışma, haline gelmeden çözmeye çalışabilir.

AGİT'in bugüne kadar Avrupa'nın önemli sorunlarını çözmede başarısız olması, gelecekte oynayabileceği erken uyarı görevini etkilememeli, engellememelidir. Aksine bu başarısızlıklar, AGİT'i geliştirmek ve önleyici diplomasi görevine daha iyi hazırlamak için bir neden olmalıdırlar. Bu şekilde AGİT ortaya çıkan çatışmaları önlemek ve gerekli operasyonları yapmak için daha yetkili olabilecek, NATO ve BAB ile uyum içinde çalışabilecektir.

AGİT'de konsensusla karar alınması ve her ülkenin eşit oy hakkına sahip olması Avrupa güvenliği açısından hem avantajlar hem de dezavantajlar yaratabilecektir. Avrupa devletlerinin Rusya'yla buluştuğu tek güvenlik kurumu olması da AGİT'e ayrı bir önem kazandırmaktadır. Diğer iki örgütle olmasa bile hiç değilse AGİT sayesinde Rusya güvenlik sistemine katılabilecek ve sistem içinde tutulabilecektir.

Avrupa’da yaşananlar Türkiye’yi de her dönemde etkilemiştir. Osmanlı zamanında üç kıtaya yayılan coğrafyasıyla Türkler, Batı’yla yakın ilişkiler içinde olmuşlardır. Bir anlamda Batı’daki gelişmelere ayak uyduramaması Osmanlının yıkılışına yol açınca 1923’de yeni bir Türkiye kurulmuştur. 1923’den bu yana Türkiye Cumhuriyeti’nin yönü Batı’ya dönük olmuş, onun değerlerini evrensel değerler olarak kabul etmiş ve kaynaklarını, çağdaş değerleri bünyesinde bulunduran Batı ilkeleri düzeyine ulaşmak amacıyla kullanmıştır.

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde 1952’de NATO’ya üye olana kadar güvenlik ilişkilerini daha çok ABD ile ikili bazda yürütmüş, NATO’nun üyesi olduktan sonra da bu örgüt temelinde güvenlik politikalarını ve yapılanmalarını oluşturmuştur. Bunu yaparken Sovyetler Birliği’nden algılanan tehlike bir anlamda Türkiye’nin işini kolaylaştırmış ve Batı nezdinde önemini artırmıştır.

Türkiye son derece önemli coğrafyasıyla Soğuk Savaş döneminin güvenlik yapılanmasında çok önemli bir unsur teşkil etmiş, adeta Batı’nın Sovyetler Birliği ve onun komünist sistemine karşı “ileri karakol” görevi yapmıştır. Ancak 1989 sonrası yaşanan gelişmeler sonucunda Türkiye çok karmaşık bir durumla karşı karşıya kalmıştır.

Bugün Türkiye son derece istikrarsız bir bölgenin tam ortasında yer almaktadır. Dolayısıyla Soğuk Savaş dönemine oranla günümüzde daha fazla tehdit algılamaktadır. Bundan da önemlisi, Türkiye’nin algıladığı tehditlerin Avrupa için ikinci planda kalması ve kimi durumlarda Avrupa’yla Türkiye arasında çıkar farklılaşmasının yaşanmasıdır. Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası algıladığı tehditlerin hemen hepsi NATO şemsiyesi dışındaki ülkelerden gelmektedir. Bugün Suriye, Irak ve İran, Türkiye için çok ciddi tehditler oluşturmaktadır.

Suriye hala Hatay’ı kendi toprakları içinde sayan ve Fırat sularından daha çok su talep eden tavırla Türkiye’yi rahatsız etmektedir. İran’ın ise islam dünyasının lideri olma gayretleri içinde olması, köktendinciliğini ve radikalizmini dış politika aracı olarak kullanması bölgede istikrarsızlık yaratan bir unsurdur. Ayrıca İran’ın Rusya’nın yardımıyla nükleer silah üretimi kapasitesine ulaşabilmesi ihtimali, Çin ve

Kuzey Kore'den balistik füze sağlamasıyla kimyasal ve biyolojik silah başlıklarını fırlatabilecek imkanı elde edebilmesi ihtimali Türkiye'yi fazlasıyla tehlikeye maruz bırakmaktadır. Irak'ın bugün için elinin kolunun bağlı olması Türkiye'nin algıladığı tehditleri azaltmamaktadır. Çünkü Irak, potansiyel bir kitle imha silahları tehditinin kaynağı olarak görülmektedir. Irak'ın Körfez Savaşı'ndan yenik çıkmasıyla oluşan boşluk aslında Suriye ve İran'ın işine yaramıştır ki bu boşluk da bölgede bir istikrarsızlık kaynağıdır.

Türkiye bu üç ülkeden ayrı ayrı algıladığı tehditlerin yanı sıra üçünün birden Kürt sorunuyla ilgili aleyhte politikalarıyla da uğraşmak zorundadır. Ayrıca bu bölgede kitlesel imha silahlarıyla ilgili işbirliği de Türkiye için endişe vericidir. Zira Türkiye bir çok silahsızlanma antlaşmasına imza attığı için onlar gibi silahlanamamakta, dolayısıyla tehlikeye daha açık hale gelmektedir. Bunların yanı sıra Balkanlar ve Kafkaslar'da yaşanan çatışmalar da Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmektedir.

Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde de NATO, BAB ve AGİT'le ilişkilerini sürdürmektedir. NATO daha önceden de olduğu gibi bugün de Türkiye'nin dayandığı temel güvenlik kurumudur. Ancak NATO üyesi ülkeler yukarda saydığımız tehditleri Türkiye'yle aynı şekilde algılamamakta, dolayısıyla Türkiye'nin bu sorunlarıyla ilgili olarak üstleneceği savunma yükümlülüklerine yanaşmamaktadırlar. Bu yüzden Türkiye, Avrupa güvenliğinde marjinalleşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Eski Doğu Bloku ülkeleri Avrupa için bugün Türkiye'den daha önemlidir. Nitekim AB'nin, 1963'den beri Türkiye'yle olan ilişkilerine karşın, genişleme planlarında Türkiye'ye pek yer vermemektedirler.

NATO üyeliği Türkiye için temel bir güvenlik garantisi olmakla birlikte NATO dışı alanlardan gelen tehditler Türkiye için bir dezavantajdır. Ayrıca NATO genişlemesi de Türkiye'yi Avrupa güvenliğinde çok geri plana itebilecek, bunun yanı sıra Türkiye'nin yeni üyeler için de güvenlik garantisi vermesi gerekecektir. Bu noktada o ülkelerin de Türkiye'ye aynı garantiyi verecekleri söylenebilir. Ancak Türkiye, NATO içinde zaten büyük devletlerin müttefikidir ve önemli olan da budur. NATO üyeliğini elinde bulundurması büyük ihtimalle Türkiye'nin genişlemeyi

engellemesine yetmeyecektir. Ancak Türkiye NATO'daki veto hakkını çok dikkatli bir şekilde değerlendirerek, genişlemeyi kendisi için en elverişli hale getirmelidir. Bunu başaramadığı takdirde Türkiye'nin Batı ile olan ilişkileri çok daha hassas bir konuma gelecek ve mevcut sorunlarına yeni sorunlar eklenebilecektir.

Türkiye Batı Avrupa Birliği'nde ortak üye olarak bulunmaktadır. Bu örgüte tam üye olması da Türkiye'ye askeri veya güvenlik açısından yeni bir garanti getirmeyecektir. Zira BAB'ı NATO'dan ayıran en önemli özellik olan “otomatik yardım ilkesi” NATO üyeleri olan Yunanistan ve Türkiye arasındaki sorunlarda işletilmeyecektir. Bu durum gözönüne alındığında Türkiye'nin BAB'a tam üye olmak istemesi tamamen siyasi bir karardır ve sonucunda askeri ya da güvenlikle ilgili değil, siyasi bir güç getirebilecektir. BAB üyeliğinin AB'ye tam üyeliği sağlayacağı yolundaki düşüncesi ise çok gerçekçi değildir. Çünkü getirilen şart “AB üyesi olmak için BAB üyesi olmak” şeklinde değil, “BAB üyesi olmak için AB üyesi olmak gerektiği” yönündedir. Türkiye'nin AB ve BAB üyeliği için eksik olan şeyler öncelikle bu iki örgüt üyelerinin siyasal niyetleridir. Bu ülkeler Türkiye'nin politik ve ekonomik sorunlarından çekinmekte, Avrupa'dan farklı olarak algıladığı tehditler için güvenlik garantisi vermek istememektedirler.

Türkiye'nin tam üye olarak bulunduğu bir diğer (Avrupa) güvenlik kurumu AGİT'tir. Kuruluşundan bu yana AGİT'in içinde yer alan Türkiye isterse AGİT bünyesinde önemli bir rol oynayabilecektir. Türkiye'nin, kendi bölgesindeki çatışmaları önlemek için oluşturulan AGİT mekanizmalarında yer alması hem kendi güvenliğine hem Avrupa güvenliğine sağlayabileceği artı bir katkıdır. Bu bağlamda Türkiye, AGİT'le ilgili politikalarını güçlendirmelidir.

AGİT'in öteden beri önemli bir parçası olan azınlık ve insan haklarıyla ilgili sorunlar, AGİT nezdinde Türkiye'yi en çok zorlayan konulardır. Dolayısıyla Türkiye, AGİT bünyesinde güçlü olabilmek için bu tür sorunlarla ilgili olarak gündeme gelmemeye çalışmalıdır.

Sonuç olarak Avrupa güvenlik sistemi bugün yeniden yapılanma süreci geçirmektedir. Çeşitli sorunlarla karşı karşıya olan Avrupa, çoğu yeni olan bu sorunlar

için çözümler üretmeye, bu çözümleri üretecek mevcut kurumları da güçlendirmeye, yeni şartlara uygun hale getirmeye çalışmaktadır.

Böyle bir ortamda Türkiye de kendi sorunları için mücadele ederken Avrupa temel olmakla birlikte, kendi bölgesi için de yeni politikalar üretmeli, alternatifler bulmalıdır. Bunun için de Türkiye'nin öncelikle ulusal sorunlarını zmesi ve bugünkü siyasi istikrarsızlığın üstesinden gelmesi gerekmektedir. Ancak siyasi ve ekonomik açıdan güçlü bir Türkiye, kendi güvenliğiyle ilgili olarak söz sahibi olabilecek, böylece Avrupa güvenliğinde daha önce olduğu gibi önemli bir rol oynayabilecektir.

Britannica, Encyclopedia Britannica Inc., Vol.3, 1994.

Charter and Rules of Procedure of the Assembly of WEU, Assembly of the WEU; Strazburg, November 1958.

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ocak 1994.

Değişen Dünya Dengeleri ve Türkiye'nin Jeostratejik Önemi, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1992.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı, "Fransız-Alman "Avrupa" Kolordusu", Silahlı Kuvvetler Dergisi, sayı 337, Temmuz 1993.

Milliyet, 10 Eylül 1994.

NATO Handbook, NATO Office of Information and Press; Brussels, October 1995.

NATO ve NATO'yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayını, İzmir, 1994.

WEU's External Relations- The Enlargement of WEU, **WEU Information Report**, Committee for Parliamentary and Public Relations; France, 1990 ve 1993.

WEU Press Release, 20 Mayıs 93.

Belgeler:

Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, Birleşmiş Milletler Türk Derneği ve Birleşmiş Milletler Türkiye Temsilciliği Ortak Yayını, Ankara, 1982.

Conference on Security And Cooperation In Europe, Towards A Genuine Partnership In A New Era, Budapest Summit Declaration, The Human Dimension, Budapest: CSCE; December 6, 1994.

Declaration on the Creation of a Franco-German Army Corps, Assembly of WEU, Assembly Documents, Office of the Clerk of the WEU, Paris, June 1992.

The Europa World Yearbook, Vol.1, 1993.

Mümtaz Soysal'ın TBMM konuşması, 17 Kasım 1994.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Alpkaya G., *AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları*, Kavram Yayınları; Ankara, Mart 1996
- Altaylı Ç., *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın ve Parlamenter Assamblesi'nin Kurulması*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi; Dış İlişkiler ve Protokol Müdürlüğü, Ankara, 1995.
- Archer C., Butler F., *The European Union: Structure and Processes*, London, 1996
- Armaoğlu F., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Ankara, 1989.
- Bekar O. Aydın T., *Türkiye'nin Orta ve Uzun Vadeli Ekonomik Çıkarları Açısından Türk-Rus İlişkileri*, TESEV, İstanbul, Ocak 1997.
- Prof.Dr.Bilge S., *Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- Brzezinski Z., *Kontrolölden Çıkış Dünyası*, Çev. Menemencioğlu H., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Ankara, Aralık 1994.
- Ceyhan A., *Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü*, ALFA Yayınları; İstanbul, 1991.
- Cohen A., *The Western European Union and NATO: Building a European Defence Identity Within the Context of Atlantic Solidarity*, Brassey's Ltd.; London, 1989.
- Collins M. J., *Western European Integration*, New York, 1992.
- Western European Integration: Implications for US Policy and Strategy*, Praeger, New York, 1992
- De Vito U., *OSZE Vademecum*, Center for Security Studies; Zürich, 1995.

- Decaux E., *AGİK*, İletişim Yayınları; İstanbul, Şubat 1993.
- Douglas R., *From War to Cold War 1942-1948*, St. Martin's Press; New York, 1981.
- Drucker P. F., *Yeni Gerçekler*, Çev. Karanakçı B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Ankara, 1991.
- Ersoy H., *AGİK*, TBMM Kütüphanesi, Dökümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Araştırma Servisi; Ankara, Şubat 1991.
- Fodor N., *The Warsaw Treaty Organization a Political and Organizational Analysis*, Mc Millan Press; Hong Kong, 1990.
- Gebhard P. R. S., *The United States and European Security*, Adelphi Paper 286, IISS; Londra, 1994.
- Geipel G. L., *Europe 2005: Turbulence Ahead*, Hudson Institute; Dujarric R., 1995.
- Gorbachev M., *PERESTROIKA New Thinking for our Country and The World*, Harper&Row Publishers; New York, 1987.
- Gökgöz M. F., *Avrupa'nın Yeni Güvenlik Yapısında Batı Avrupa Birliği (BAB) ve Türkiye'nin Yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ Sos. Bil. Ens., Ankara, 1995.
- Gönlübol M., *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, AÜ SBF Yayınları; Ankara, 1989.
- Gönlübol M., Kürkçüoğlu Ö., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1973-1990)*, Cilt 2, Alkım Kitabevi Yayınları, Ankara, 1991.
- Güliden A., *Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvet İndirimleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 1993.
- Gürel Ş. S., *Tarihsel Boyut İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)*, Ümit Yayıncılık, Ankara, Eylül 1993.
- Hawtrey, R. G., *Western European Union: Implications for The United Kingdom*, Royal Institute of International Affairs; Herdfordshire, 1949.

- Henderson N., *The Birth of the NATO*, Westview Press; Colorado, 1983.
- Johnsen W. T., *NATO Strategy in the 1990's: Reaping the Peace Dividend or Whirlwind ?*, U. S. Army College; Pennsylvania, 1995.
- Kaplan L.S., *NATO and The United States*, Twayne Publishers; Boston, 1988.
- Kazgan G., *Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri*, Altın Kitaplar Yayınevi; İstanbul, 1994.
- Kennedy P., *Büyük Güçlerin Yükselişleri ve Çöküşleri*, İş Bankası Yayınları; Ankara, 1990.
- Kugler R. L., *Enlarging NATO The Russia Factor*, RAND; Santa Monica, 1996.
- Kozintseva M. V.,
- Lord Ismay, *NATO: The First Five Years, 1949-1954*, Bosch-Utrecht; Hollanda, 1955.
- Morison J. W., *NATO Expansion and Alternative Future Security Alignments*, Mc Nair Paper 40 Appendix C, (NATO'nun BİO Davet ve Çerçeve Dökümanı).
- Movat R. C., *Creating the European Community*, London, 1973.
- Özen Ç., *Avrupa Bütünleşmesinin Temelleri ve Maastricht Antlaşması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜ Sos. Bil. Ens., Ankara, 1994.
- Öznel E., *Değişen Dünya Dengeleri ve Türkiye'nin Jeostratejik Önemi*, Genelkurmay Basımevi; Ankara, 1992.
- Pamukçu Ö. K., *İnsan Hakları Konusunda Uluslararası Örgüt ve Devlet İlişkisi: AGİT-Türkiye*.
- Sander O., *Siyasi Tarih Birinci Dünya Savaşı'ndan 1980'e Kadar*, İmge Yayınevi; Ankara, 1989.
- Sezer D. B., *Turkey's Security Policies*, Adelphi Papers 164, IISS, London; 1981.
- Simon J., *Central European Civil-Military Relations and NATO Expansion*, Mc Nair Paper No.39, Nisan 1995.

- Simon J., Central Europe: "Return to Europe" or Descent to Chaos ?", *European Security Toward The Year 2000*, Mc Nair Paper 20, [http:// www. macnair20/m20cont.html](http://www.macnair20/m20cont.html), Ağustos 1993.
- Tofler A. ve H., *21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele*, Çev. Harmancı M., Sabah Yayınları; İstanbul, 1994.
- Urwin D. W., *History of European Integration Since 1945*, Longman Group U. K. Ltd.; London, 1991.
- von Hevven M., *How will NATO Adjust in the Coming Decade?*, RAND; Santa Monica, 1992.
- Yetkin M., *Ateş Hattında Aktif Politika*, İstanbul, 1992.
- Zurcher A. J., *The Struggle to Unite Europe 1940-1958*, New York, 1958.

Makaleler:

- Akgün M., "Türkiye İçin AGİT", *Yeni Yüzyıl*, 14 Temmuz 1995.
- Aktan G., "Security and Human Rights in Europe", *Marmara Üniversitesi AB Enstitüsü Yayını*; İstanbul, 1994.
- Anderson S., "EU, NATO, and CSCE Responses To The Yugoslav Crisis. Testing Europe's New Security Architecture", *European Security*, Vol.4, No.2, Summer 1995.
- Bekar O., "NATO'nun Genişlemesi, Rusya ve Türkiye", *Avrasya Etüdleri*, Cilt 3, Sayı 1, İlkbahar 1996.
- Bereket Ö. Yücekal Y., "Yugoslavya Krizi ve Balkanlarda Senaryolar", *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar Dergisi*, Şubat 1993.
- Bertram C., "NATO on Track for the 21st Century", *Security Dialogue*, Vol.26, No1,1995.
- Boll M. M., "Turkey's New National Security Concept: What it means for NATO", *Orbis*, Vol.23, No.3, Fall 1979.
- Borchert H., "Fridenssicherung im Rahmen der OSZE ?- Eine Antwort in acht Postulaten",

<http://www.fsk.ethz.ch/osze/research/paper 02.htm>;
Januar 1996.

- Borinski P., “Die neue NATO Strategie Perspektiven Militarischer Sicherheitspolitik in Europa”, *Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung Report*, Frankfurt, No.1/1993.
- Brown M. E., “The Flawed Logic of NATO Expansion”, *Survival*, Vol.37, No1, Spring 1995.
- Brzezinski Z., “The Cold War Its Aftermath”, *Foreign Affairs*, Fall 1992.
- Buzan B., “New Patterns of Global Security in the Twenty-first Century”, *International Affairs*, Vol.67, No.63, 1991.
- Clarke D. L., “CFE and Russian Military”, *RFE/RL Research Report*, Vol.2, No.42. October 1993.
- Cordozo R., “The Project For A Political Community (1952-1954)”, *The Dynamics of European Union*, ed.by Pryce R., London, 1987.
- Croissant M. P., “Turkey and After the Cold War”, *Perspectives on Policy and Strategy*, ed. Cronin P. M., Strategic Review; Fall1995.
- Cross S., “The Questions of NATO Expansion: Searching for the Optimal Solution”, *Mediterranean Quarterly*, Winter 1996.
- Cutler J., “BAB’ın İşlevsel Gelişimi ve NATO ile İlişkisi”, *NATO Dergisi*, Eylül 1995.
- Çiller T., “Türkiye ve NATO: Değişimler Girdabında İstikrar”, *NATO Dergisi*, No.2, Haziran 1994.
- Dean J., “Losing Russia or Keeping NATO: Must We Choose ?” *Arms Control Today*, June 1995.
- Eraydın Ö., “Avrupa’nın Yeni Güvenlik Düzeni ve Türkiye”, *Değişen Dünya ve Türkiye*, Der. Sönmezoğlu F., Bağlam Yayınları; İstanbul, 1996.
- Ergüvenç Ş., “AB’ne Giremezse Türkiye Marjinalleşir”, *Yeni Yüzyıl*, 30 Nisan 1996.

- Forsberg R. W., “CFE and Beyond, the Future of Convantional Arms Control”, *International Security*, Vol.17, No.1, Summer 1992.
- Gallis P. E., The Western European Union, *CRS Report for Congress*, 28 Haziran 1995.
- Gerbet P., “The Origins: Early attempts and the Emergence of the Six (1954-1952)”, *The Dynamics of European Union*, ed. By Pryce R., London, 1987.
- Gheballi V.G., “Budapeşte Konferansı Sonrası: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”, *NATO Dergisi*, Mart 1995, Sayı 21
- Goble P., “NATO Between Enlargement and Degeneration”, *PRISM*, Vol.1, No.22, 20 Ekim 1995.
- Görtemaker M., “Zwang zur Koexistenz in den fünfziger Jahren, *Informationen zur Politischen Bildung* 245, 4 Quartal 1994.
- “Vom Kalten Krieg zur Ara der Entspannung”, *Informationen zur Politischen Bildung* 245, 4Quartal 1994.
- Guehonno J. M., “Fransa ve BAB”, *NATO Dergisi*, No.4, 1994.
- Dr. Güney N. A., “Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji Türkiye ve Komşuları”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, ed. Sönmezoğlu F., Der Yayınları; İstanbul, 1994.
- Günoğur H., “Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun Dünü Bugünü Yarını”, *GÜ İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1-2, Ankara, 1986.
- Günoğur H., “AT’nin geleceğe Yönelik Perspektifleri”, *İktisat ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Haftalık Ekonomi Gazetesi*, 7-13 Ağustos 1990.
- Gürkan İ., “Türkiye’nin Jeostratejik ve Jeopolitik Önemi”, *Türkiye’nin Savunması*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1987.
- Hitchens T., “Voices Rise for Slow NATO Growth”, *Defence News* 22-28 Nisan 1996.
- Hormat R. P., “Redefining Europe and the Atlantic Link”, *Foreign*

- Affairs*, vol.68, No.4, 1989.
- Jain R. K., “European Security After the Cold War”, *International Studies*, vol.31, No.4, October-November 1994.
- Januzzi G., “Avrupa ve Bir Güvenlik Boyutu”, *NATO Dergisi*, sayı 2, 1991.
- Karacasulu N., “Avrupa’nın Güvenliği’ne İlişkin ABD Yaklaşımı”, *Strateji*, 95/3.
- Karaosmanoğlu A. L., “Europe’s Geopolitical Parameters”, *Turkey and Central and Eastern European Countries in Transition: Comparative study with a View to Future Membership to EU*, Bilkent Üniversitesi Seminer Tebliği, Ankara, 9-10 Mart 1996.
- “Savunma Politikamızı İncelemek”, *Türkiye’nin Savunması*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1987.
- “Turkey’s Defence Policy: Problems and Prospects”, *European Security Order After the Revolutions of 1989*, ndu Press, Washington D.C., 1991.
- Kılınç U., “Batı Avrupa Birliği Savunma”, *Avrasya Dosyası*, Sayı 2, Yaz 1994.
- Krakowski E., “Afghanistan and Soviet Global Interests”, *Afghanistan*, ed. Klass R., Freedom House; New York, 1987.
- Mastny V., “The Helsinki Process and a New Framework of European Security”, *The New Europe*, ed. Story J., Oxford, 1993.
- Mihalka M., “Creeping Toward the East”, *Transition*, Vol.1, No.1, 30 January 1995.
- Mihalka M., “The Emerging European Security Order”, *Transition*, Vol.1, No.23, 15 December 1995.
- Mihalka M., “Restructuring European Security”, *Transition*, Vol.1, No.11, 30 June 1995.
- Nas Ç., “Batı Avrupa Birliği Karşısında Türkiye’nin Durumu”, *Değişen Dünya ve Türkiye*, Der. Sönmezoğlu F., Bağlam Yayınları; İstanbul, 1996
- Nelson D. N., “End of Warsaw Pact Means a New Europe”, *Christian Science Monitor*, 15 April 1992.

- Onulduran E., “ Bölgesel Bir güç olarak Türkiye”, *Strateji*, 95/2.
- Önder C., “AKKA Rus tehditinde”, *Zaman*, 5 Kasım 1995.
- Özsoy M., “Dünü ve Bugünüyle Türk Savunma Stratejisi”, *Türkiye’nin Savunması*, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1987.
- Pentland C. C., “European Security After the Cold War,:Issues and Institution”, *Building a New Global Order*, ed. Haglund D., Kirton J., Oxford Uni. Press; Kanada, 1993.
- Sander O., “Değişen Dünya Dengelerinde Türkiye”, *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, ed. Sönmezoğlu F., Bağlam yayınları; İstanbul, 1994.
- Schlesinger, J., “New Instabilities, New Priorities”, *Foreign Policy*, Winter 1991/1992.
- Sertoğlu S., “Yeni Dünya Düzeninde Ortadoğu ve Türkiye”, *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, ed. Sönmezoğlu F., Bağlam Yayınları; İstanbul, 1994.
- Sezer D. B., “Turkey’s Grand Strategy Facing A Dilemma”, *The International Spectator*, Vol.XXVII, No.1, January-February 1992.
- Simon J., “NATO, Warsaw Pact, and European Security”, *European Security Policy After The Revolutions of 1989*, ndu Press; Washington, 1991.
- Solana J., “Avrupa Güvenlik Gündemi”, *NATO Dergisi*, Kasım 1995.
- “NATO and the New Security Architecture”, *Balkan Forum*, Vol 1, No. 2(15), June 1996.
- Switalski P., “An ally for the Central and Eastern European States”, *Transition*, 30 June 1996.
- Thranert O., “Die Neue Sicherheitspolitische Situation in Europa”, *Vierteljahres Berichte*, Nr.134, Dezember 1993.
- Turan İ., Barlas D., “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası

Üzerindeki Etkileri, *Türk Dış Politikasının Analizi*,
ed. Sönmezoğlu F., Der Yayınları, İstanbul, 1994.

Valki L., Security Concerns in Central Europe”, *European Security*,
No.4, Winter 1992.

Van Eekelen W., “BAB Yeni Görevlere Hazırlanıyor”, *NATO Dergisi*,
Sayı 3, 1993.

“The WEU: Europe’s Best Defense”, *European Affairs*,
Vol.4, Winter 1990.

Yeni Bir Avrupa Güvenlik Düzeni Oluşturma: Batı Avrupa
Birliği’nin Katkısı”, *NATO Dergisi*, sayı 3, 1990.

“BAB’ın Maastricht Sonrası Gündemi”, *NATO Dergisi*,
Sayı 2, Mart 1992.

Von Moltke G., “Barış İçin Ortaklık Kurmak”, *NATO Dergisi*, Haziran
1994.

Vukadinovic R., “Security Challenges in Central Europe”, *Balkan Forum*,
No.4(13), December 1995.

Weinrod W. B., “NATO Expansion: Myths and Realites”, *Committee Brief*,
No.23, The Heritage Foundation, 1 March 1996.

Wohlfeld M., “The WEU as a Complement-Not a substitute-for NATO”,
Transition, 15 December 1995.

Wolfgang W., “Auf der Suche nach einer neuen Ordnung in Europa”,
Europa-Archiv, Folge 23/1989.

Wörner M., “İttifak’ın Geleceğe Dönük Biçimlendirilmesi”, *NATO
Dergisi*, No.1, Mart 1994.

Wylie J., “Turkey-Renationalizing Foreign Policy”, *Jane’s
Intelligence Review*, Vol.7 No.2, February 1995.

Anonim Kaynaklar:

Avrupa Topluluğu ve Türkiye, T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı,
Ankara, Ocak 1993.

Avrupa’nın Yeni Kimliği, Harp Akademileri Yayını; İstanbul, Mayıs 1993.

Batı Avrupa Birliği ve Türkiye, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, Nisan 1995.

NATO Dergisi, 1991.

NATO Review, sayı 6, Aralık 1991

NATO Rationalizes Its Eastward Enlargement, Transition, 15 December 1995 .

Rome Declaration of 27 October 1984, WEU Founding Texts, WEU Press and Information Service, WEU, Brussel, 1984.

WEU History, Structures, Perspectives, WEU Press and Information Service; Brussel, 1993

Yeni Bir Avrupa İçin Paris Yasası, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Aralık 1990.

19 Ocak 1994 tarih ve PW-027/1 sayılı belge, İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği Arşivi.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ